

Zempléni Múzsá

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT XIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2014. NYÁR

Fák

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

- tanulmányi ösztöndíjak gimnáziumi tanulók és teológus hallgatók részére
- kutatói és PhD-ösztöndíjak folyósítása
- kulturális és sportprogramok, iskolai rendezvények támogatása
- iskolai kiadványok (pl. Refírka, Tablók könyve) támogatása

Tegyen velünk együtt az öregdiákok és a Kollégium kapcsolatának erősítéséért!

- öregdiák honlap fejlesztése (www.patakidiak.hu – keresse meg régi diáktársait fényképek, tablók, címtár segítségével és tájékozódjon az iskola jelenlegi helyzetéről!)
- Öregdiák Vendégház üzemeltetése (Bertalan-ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40., tel: 06-20-324-0432)
- öregdiákok céladományainak, hagyatékainak kezelése

Segítse velünk együtt a "pataki szellemiség" megmaradását!

- saját kiadványok készítése (pl. anekdotakincs, Pataki diákok az 1956-os forradalomban stb.)
- vezetőképző tábor szervezése gimnáziumi diákvezetőknek
- részvétel a Kollégium igazgatótanácsának munkájában

Kérjük, támogassa Ön is a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt, amelynek Alapító Okirat szerinti célja, hogy szellemi és anyagi alapokat gyűjtsön a Sárospataki Református Kollégium kiemelkedő szintű működéséhez, amellyel a közel öt évszázados intézmény továbbra is a magyar reformátusság, az egész magyarság, az európaiság, valamint az egyetemes emberiség ügyét szolgálja.

Kuratóriumunk minden tagja pataki öregdiák. Közhasznúsági jelentéseink nyilvánosak, az interneten megtekinthetők.

Kérjük, keressen Ön is bennünket, hogy segíthessünk!

Székhely: 3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.

Levelezési cím: 1255 Budapest, Pf. 72.

E-mail: srk_alapitvany@yahoo.co.uk

Honlap: <http://www.srka.hu>

Adószám: 19070520-1-05

Számlaszám: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

SZARKA-VINCZE-ZSURÁFSZKY:

Székegy Dózsa György

tánckrónika

ELŐADJA:

MAGYAR NEMZETI TÁNCEGYÜTTES-BUDAPEST

(A HONVÉD TÁNC SZÍNHÁZ ÉS A BUDAPEST TÁNCEGYÜTTES JOGUTÓDA)

RENDEZŐ-KOREOGRÁFUS:

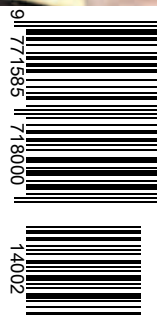
ZSURÁFSZKY ZOLTÁN

KOSSUTH-DÍJAS, KIVÁLÓ MŰVÉSZ

TEMESVÁR | SEPSISZENTGYÖRGY
KOLOZSVÁR | SZABADKA | SZEKSZÁRD
VESZPRÉM | NYÍREGYHÁZA | BUDAPEST

Design: Lercs Péter/Braföld Studio | Fojók, Dusi Gábor és Anitra Bika

400 Ft

A HONVÉD EGYÜTTES PRODUKCIÓJA.
WWW.HONVEDART.HU

HONVÉD
EGYÜTTES

TÁMOGATÓINK:

nca
Nemzeti Kulturális Alap

HUNGARIAN
MONUMENTS
FOUNDATION

Paládi-Kovács Attila

Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia

Az 1825. évi pozsonyi országgyűlést követően hosszú évekbe telt az Akadémia szervezetének, működési rendjének kialakítása. Alapszabályát egy 1827-ben felkért 26 tagú bizottság dolgozta ki, de az „alaprajz” királyi jóváhagyására 1831-ig kellett várakozni. Az alapszabályon dolgozó bizottság, majd a Tudós Társaság elnöke is gr. Teleki József volt, első titoknok a Schedel (Toldy) Ferenc lett. Kölcsey titoknoki jelölését a bécsi kamarilla politikai indoklással megvétőzte. Toldy is hosszú huzavonát követően és csupán 1835-ben kapott megbízást a titkári posztra.¹

Megalakulása idején az Akadémia volt az egyetlen magyar nyelvű tudományos-kulturális egyesület az országban. Kezdetben – külföldi akadémiák példáját követve – a tudományos munka ösztönzésére főként a pályázatok, a változatos tárgykörökre szóló felhívások, jutalomtételek szolgáltak. A beérkezett pályaműveket a szakterület művelői közül felkért bizottságok bírálták el. A jutalmazott munkák többségéről az idő bizonyította be, hogy valóban a kor kiemelkedő alkotásai voltak.² Felhívások, jutalomtételek – nem túl gyakran –, de előfordultak már az Akadémia megalapítását megelőző évtizedekben is. Elegendő, ha a palócok ismertetésére felajánlott „Marczibányi aranyak”-ra vagy Kultsár Istvánnak a köznépi dalok gyűjtésére vonatkozó felhívására utalunk. Mindkét felhívás 1817-ben jelent meg. Előbbi a *Tudományos Gyűjtemény*, utóbbi a *Hasznos Mulatságok* lapjain. Kultsár felhívásának megokolását érdemes szó szerint idéznünk: „Minden Nemzeteknél szorgalmasan összeszedik a' Nemzeti Dalokat, mert ezekből az idő culturáját; a' Nemzet karaktereit könnyű kitapogatni...”³

Fennállásának első évtizedeiben az Akadémia – 1849-ig *Magyar Tudós Társaság* – olyan vállalkozások munkálatait indította el, mint a tájszavak és a köznépi dalok összegyűjtése, a külföldi levéltárakban fellelhető magyar vonatkozású iratok, okmányok, kódexek rendszeres feltárása, számbavétele; a történeti dokumentumok és leíró források másoltatása, magyarra fordítása. Felhívásai, vállalásai a kor valós szükségleteit tükrözték. Példa rá, hogy 1831-ben Esztergom megye, 1832-ben pedig Komárom megye kérte fel a Tudós Társaságot a mesterségek szavainak magyarosítására és „népdalok íratására”.⁴ Az alapítását éppen akkor legalizáló királyi engedély birtokában az Akadémia magáévá tette a megyék javaslatát és felhívta tagjait, önkéntes munkatársait a népdalok és népszokások, valamint a tájszavak gyűjtésére. A meginduló gyűjtő munkának köszönhetően született meg az 1838-ban kiadott *Tájszótár*, a magyar nyelvjáráskutatás első jelentős alkotása. Az eredeti terv szerint „a magyar mesteremberek között divatozó műszavak” is ebbe a szótárba kerültek volna, de a szóanyag egészét átvizsgáló Vörösmarty Mihály javaslatára a tájszavakat inkább különválasztották, a mesterségszavakat mellőzték, de a tájszótárban a lelőhelyeket, a helyneveket is pontosan megadták.⁵

1 Tudomány és társadalom

A Tudós Társaság 1831-ben felhívta tagjait népdalok gyűjtésére és beküldésére is. A felhívás nem maradt eredménytelen. Az első beküldők között volt Czuczor Gergely, aki már Komárom megye „rendeire” is hathatott, hogy népdalok íratása tárgyában forduljanak az Akadémiához. A felhívásra beérkezett dalok véleményezésére Vörösmartyt és Schedel (Toldy) Ferencet kérték fel, akik az 1833. évi nagygyűlésen már jelentést tettek a kétkötetnyi válogatott szövegről és javasolták annak kiadását. A nagygyűlés megvitatta a szerkesztésben követendő elveket. Két, egymástól eltérő jellegű kiadvány összeállítását tartotta kívánatosnak. Egyik a tudományosság, másik a közönség igényének felelt volna meg. Az évi nagygyűlés úgy határozott, hogy a tudomány számára készülő gyűjteménybe kizárólag a nép között termett dalok kerülhetnek „eredeti mivoltukban minden csinosítás nélkül.” A nép számára készülő gyűjteménybe – amelynek kiadását olcsóbb, kis füzetekben elosztva képzelték el – beválogathatók a nép közt elterjedt dalok oly változtatásokkal, hogy a nép ízlését és erkölcsét nemesítsék. Ezek mellett helyük van benne az írók által, de a nép szellemében készült daloknak is. A nagygyűlés végül a tervezett gyűjtemények két szerkesztőjének Vörösmartyt és Schedelt választotta meg.⁶

Vörösmarty és Schedel (Toldy) Ferenc aztán több éven át szerepelt a jegyzőkönyvekben mint szerkesztő. A szerkesztők foglalkoztak a kiadás előkészítésével is. Átvették az Akadémiához beérkező újabb gyűjtéseket, és 1835-ben ilyen minőségükben ajánlották megvételre a Tudós Társaságnak Pálóczy Horváth Ádám *Ó és Új énekek* című kéziratát mint a készülő népdalgyűjtemény egyik lehetséges forrását. Kezdeményezésükre az Akadémia 1837-ben ismét felszólította tagságát népregék, dalok, szokások gyűjtésére, és a beküldött újabb szövegeket szintén Vörösmarty és Schedel kapta meg véleményezésre.⁷ Mindezen gyarapodás ellenére – kellő mecenatúra hiányában – a kiadásáig nem jutottak el, és az 1830-as évek végén már a gyűjtés is elakadt. Anyagi fedezet hiányában az akadémiai kiadás egyre késlekedett, végül teljesen elmaradt.

Eközben, Kisfaludy Károly halálát követően, 1836-ban létrejött a Kisfaludy Társaság. A Bajza József, Vörösmarty, Toldy Ferenc és mások által alapított szépirodalmi társaságnak 50 rendes és 20 levelező tagja lehetett. Elnöki tisztségét hosszabb ideig báró Jósika Miklós töltötte be. Alapszabálya az új tagoknak előírta székfoglaló előadás megtartását. Tagjainak egy része a Tudós Társaságnak is aktív tagja volt. A még erőtlén Magyar Tudós Társaság együttműködésre törekedett az újonnan alakult kulturális-tudományos egyesületekkel, így a Kisfaludy Társasággal és az 1841-ben alakult Magyar Természettudományi Társulattal is, amelynek szervezésében 1841-től kezdődően tartották meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseit mindig változó helyszíneken.

1844-ben a magyar népköltés, a népdalok és mondák további gyűjtését és kiadását – Erdélyi János kezdeményezésére – az előbb vázolt megfeneklett helyzetben vette át az Akadémiától a Kisfaludy Társaság.⁸ Ennek az átadás-átvételnek azonban olyan előtörténete van, amelyet érdemes pontról pontra haladva követnünk, részleteiben ismernünk. Ki volt az a fiatalember, akinek a kezdeményezésére ez a régi vállalkozás kimozdult a holtpontról, akinek a felkészültségében, rátermettségben mindkét testület megbízott?

Erdélyi Jánost a Magyar Tudós Társaság nagygyűlése 1839. november 23-án választotta meg levelező tagjának. Az akkor 25 éves jogászt, „hites” ügyvédet „költői dolgozatai” alapján, „szépliteratúrai jeles művei tekintetéből” ajánlotta felvételre Vörösmarty Mihály, a keletkutató Jerney János és Kossovich Károly történész akadémikus.⁹ E három ajánló mellett tekintélyes támogatói között volt Bajza József, Toldy Ferenc és Székács József is.

Erdélyi levelező tagi akadémiai székfoglalójáról nincs tudomásunk, költőknek akkor még nem írták elő a székfoglaló előadás kötelezettségét.

1842. január 22-én ugyancsak költői munkásságára tekintettel választotta meg rendes tagjává a Kisfaludy Társaság. A Társaság nevében Székács József köszöntötte „népünk költőjét”, méltatta érdemeit, amikor székfoglalóját tartotta. Erdélyi János azonban nem költőként lépett be, hanem *Népköltészeztől* címen megtartott tudományos értekezéssel, amelyben a népi és a nemzeti költészet viszonyát elemezte. Székfoglalóját többek között a szerb népregék, hősénekek tanulmányozásával készítette elő.¹⁰ Az Akadémián és a Kisfaludy Társaságban is előtte járt Székács József, akit a hazai folklórkutatás történetéről szóló értekezések ritkán említenek. Holott Magyarországon ő volt az első, aki eredeti népköltészeti alkotásokat tartalmazó gyűjteményt állított össze és adott ki magyar nyelven. Nevezetesen a *Szerb népdalok és hősrégék* címen 1836-ban megjelent könyvet, amelynek szövegeit Vuk Karadžić gyűjtötte, Székács pedig szerb eredetiből fordította. A kötet rendezési elve, csoportosítása is tőle származott.¹¹ Róla tudni kell, hogy Pest város evangélikus magyar gyülekezete 1837-ben első lelkészévé választotta. 1841-ben eskető papja volt Vachott Kornéliának és Erdélyi Jánosnak. Az esküvőn násznagyként vett részt Kossuth Lajos, a tanúk között állt Fáy András.¹² (Székácsról még megjegyzem, hogy 1860–1872 között a felföldi bányavárosok evangélikus egyházkerületének püspöke volt, aki bátran fellépett a hazai protestánsok vallásegyenlőségéért, és akit 1862-ben az M. T. Akadémia tiszteleti tagjává választott.)¹³

Erdélyi ifjonti agilitására a Kisfaludy Társaság és az Akadémia egyaránt igényt tartott. Erre vall, hogy 1843. augusztus 1-től titkárává választotta a Kisfaludy Társaság és ebben a tisztségében meg is maradt 1849-ig, hat esztendőn át.¹⁴ Az Akadémián 1846-ban a Nyelvtudományi Osztály több ülésének emlékeztetőjét Erdélyi János készítette el, mint az osztály jegyzője. Vörösmarty Mihály, Kállay Ferenc, Schedel Ferenc, a debreceni Lugossy professzor és mások nyelvészeti tárgyú felolvasásairól elmélyült jegyzőkönyveket írt, és maga is értekezett az idegennyelv-tanítás módszertani kérdéseiről. A Tudós Társaságban szerzett ismereteit az általa alapított és Garay Jánossal együtt szerkesztett *Regélő Pesti Divatlapban* kamatoztatta. A lap 1844. január 11-ei számában egy név nélkül közreadott híradásban számolt be Reguly Antal Volga-vidéki kutatásáról, a magyar és a finn nyelv rokonságáról. Ezt azért tehette, mert 1844. január 2-án jelen volt azon az akadémiai kisgyűlésen, amelyen „olvastatott Reguly Antal lev. tagnak Kazánban múlt évi nov. 7-én költ levele”.¹⁵ Nem állapítható meg, hogy pontosan hány évig írta az Akadémia Nyelvtudományi Osztályának emlékeztetőit, látta el a jegyzői tisztséget az 1840-es években.¹⁶ Titkári, jegyzői megbízatása a Kisfaludy Társaságban és az Akadémián mindenképpen ismertségére, a személye iránt megnyilvánuló bizalomra vall.

1843. december 30-án Erdélyi János újabb előadást tartott a Kisfaludy Társaságban *Magyar népköltészet* címen,¹⁷ amelyben felvetette egy népdalgyűjtemény kiadását. Arról is szólt, hogy már közel kétszáz dalra menő gyűjteménye van, és még mintegy hatszáz dalt remél. Merész terve előbb meglepetést, meghökkenést váltott ki, majd lelkesedésbe csapott át. Toldy Ferenc is „elcsodálkozott, odalőn a meglepetéstől”, hisz legfeljebb hatvan népdal kiadására gondolt. Erdélyi hangsúlyozta, hogy a magyar népdalokat „jegyzésekkel s magyarázatokkal kísérvé kiadni régi óhajtása, de gyűjtelmét mindig szaporíthatni remélvén, végső kezet tenni a munkára, még korálja”, azaz korainak tartja.¹⁸ A Társaság magáévá tette az elgondolást és felbuzdulásában a lapokban közlendő gyűjtési felhívás-

1 tudomány és társadalom

ról döntött. Az elnöklő Jósika Miklós az erdélyi székely dalokra, Toldy Ferenc a Tudós Társasághoz begyűjtött anyagra, Döbrentei Gábor a moldvai magyarok népdalaira hívta fel az előadó figyelmét.¹⁹ Bajza, Vörösmarty, Schedius, Garay János, Vachott Sándor is megtették a maguk javaslatait.

A Kisfaludy Társaság felhívása megjelent a *Regélő Pesti Divatlap* 1844. január 18-i számában. Ebben a Társaság nem csupán a régi, a népszerű, a „köznépi” dalok gyűjtését, beküldését kéri, mint korábban Révai Miklós és Kultsár István tette, hanem az eredetiségre és a szövegűsége is felhívta a munkatársak figyelmét. A felhívást szövegező Erdélyi bizonyára ismerte Jakob Grimm 1815-ben kibocsátott Circular-ját, minthogy a népdalokon kívül a mondák, a mesék, a szóbeli „hagyományok” lejegyzését, beküldését is szorgalmazta.²⁰ Erdélyi még a Kisfaludy Társaság ülésének napján, 1843. december 30-án megírta azt a levelet az Akadémia elnökének, melyet Jósika Miklóssal együtt írt alá s amelyben a „Tekintetes Tudós Társaság” levéltárában létező népdal-gyűjtések átengedését kéri. Ezt a kérelmet az Akadémia 1844. január 2-i „kisülése” tárgyalta először. A döntést sok vita, hosszas tanakodás előzte meg. Némelyek a kérés azonnali teljesítését javasolták, utalva „az Akadémia pénzállapotára”, mások elleneztek, illetve a „nagygyűlés” elé terjesztését indítványozták.²¹ Az ellenzők úgy gondolták, hogy a Tudós Társaságnak kötelessége lenne a népköltési gyűjtemény kiadása.²² Döbrentei Gábor szavait érdemes idéznünk: „Hogy a m. tudós társaság felállása elején mindjárt gyűjtött népdalait a Kisfaludy Társaságnak általadta, azzal kötelességén ada túl s becsületén ejte csorbát.”²³ Végül a „kis gyűlés” ajánlására a XV. „nagy gyűlés” hozzájárult a kérés teljesítéséhez és Döbrentei is átengedte használatra a Petrás Incétől beérkezett moldvai népdalokat.²⁴ (Mindamellett az Akadémián őrzött kézirat-kötegek átadására csupán 1844 decemberében került sor!)

Az Akadémia továbbította a Kisfaludy Társasághoz Fogarasi János azon figyelmeztetését, hogy az újabb gyűjtések során a népdalok zenéjére, dallamára is ügyeljenek. Erre a Társaság késznek mutatkozott és felkérte Fogarasi akadémiai tagot, hogy segítse a hangrendek szerkesztésében.²⁵ Erdélyi már jóval előbb tisztában volt ennek fontosságával. Maga is zeneértő, zenekedvelő ember volt, tagja a pataki kollégium énekkarának, aki már 1842-ben megírta Egressy Béni életrajzát (amit csupán 1852-ben sikerült megjelentetnie).²⁶

Erdélyi János 1845 szeptemberében látott neki a Kisfaludy Társasághoz beérkezett kéziratkötegek rendezéséhez. A kiadás lehetőségei akkor még nem látszottak. A 95 küldemény mintegy 4000 (négyezer) dalának csoportosítása, válogatása mindenekelőtt a rendezés elveinek tisztázását követelte tőle. Problémafeltáró vázlattal fordult a Kisfaludy Társasághoz, minek nyomán a Társaság szabad kezet adott neki a rendezés, szerkesztés ügyeiben. Magának kellett döntenie a tudományos szövegkiadás, a „népnevelés eszméje” és az esztétikai példatár olykor egymásnak is ellenmondó szempontjairól, azok érvényesítéséről, a kívánatos egyensúly megteremtéséről.²⁷ Hazai példát erre egyedül Székács József szerb népdalok-kötetében talált, külföldről néhány angol, német, francia nyelvű gyűjtemény szempontjai közül meríthetett.²⁸

Erdélyi János Magyar Népköltési Gyűjteménye, a *Magyar Népdalok és Mondák* három kötetének népdalkészlete páratlanul gazdag, összesen 1392 verses szöveget ölel fel. Mind a három kötet előszava kiemeli az Akadémia kezdeményező szerepét, felsorolja, hogy kitől, honnan érkeztek be a lejegyzett szövegek. „Az Akadémiától átvett darabok száma meghaladta az 1000-et; ebből Mindszenty Dániel Zemplén megyei táblabíró

gyűjtése [...] maga vagy 350, K[ecskeméthy] Csapó Dániel 130 darab.”²⁹ Csapó Dániel, mint akadémiai írnok közreműködött már az akadémiai *Tájszótár* (1838) gyűjtési és szerkesztési munkálataiban is. Kicsivel Erdélyi gyűjteménye előtt (1844–45–46-ban) jelent meg *Dalfüzérke* címen három füzet, amelyekben népdalok mellett népies műköltői alkotásokat közölt. Csapó törekvése megfelelt Esztergom és Komárom megye kérésének, Czuczor Gergely és mások népnevelő igényének, szolgálta a népies műdalok (magyar nóta) terjesztését, népszerűsítését. Mindszenty Dániel táblabíró úrnak értékes honismerterő közleményei jelentek meg a Tudományos Gyűjteményben. (Mindketten megérdemelnének egy-egy főiskolai szakdolgozatot.)

A *Népdalok és mondák* II. kötetében Szeberényi Lajos régebben heverő gyűjteményéből, a III. kötetben Rummy Károly György egykori gyűjteményéből származó népdal-szövegek is találhatóak. Utóbbiak kéziratát Rummy Ágoston, az agilis gyűjtő, szervező és publicista fia ajánlotta fel. A beérkezett nagyobb kézirat-kötegekben számos kottával, hangjegyekkel kísért dalszöveg is akadt, de „a hangjegyekkel való közlésről ezúttal le kellett mondania a Kisfaludy Társaságnak.”³⁰ Ezt a megállapítást Horváth János abban a hitben tette, hogy a *Népdalok és mondák* első, mintegy 30 ív terjedelmű kötetét a Társaság „egy nevét elhallgató hazafi” mecénatúrájának köszönhetően tudta megjelentetni. Ebben azonban K. Posonyi Erzsébet és Horváth János is tévedett. T. Erdélyi Ilona derítette ki, hogy Ferenczi Lajos pesti ügyvéd „vállalta mintegy 1800-2000 forintnyi összeg előlegezését” a kötet kiadására. Erről az öröndetes hírről Erdélyi maga számolt be a Kisfaludy Társaság 1845. november 8-i ülésén. Valójában hitelügyletről volt szó. Ferenczi ügyvéd úr az Erdélyinek adott személyes kölcsönrel járult hozzá a kiadói vállalkozás elkezdéséhez. A kölcsön fejében a kötet bevételének egyharmadát kérte. A hitelnyújtó ügyvédet Erdélyi nyerte meg az ügy számára. Megállapodásuk egy példányra fennmaradt Erdélyi János iratai között.³¹ Ennek a történetnek is az a tanulsága, hogy Erdélyi személyes áldozathozatala, hitelképessége és kockázatvállalása nélkül a nagy mű kiadása nem valósulhatott volna meg. Ezért olvasható a *Népdalok és mondák* címlapján, hogy *A Kisfaludy Társaság megbízásából kiadja és szerkeszti Erdélyi János. Pest, 1846, 1847, 1848.* Ezzel a formulával jelent meg Pesten 1851-ben a *Magyar közmondások könyve* is, Erdélyi János másik úttörő alkotása a magyar nép- és nyelvahagyományok köréből. A „kiadja” mindkét esetben szó szerint értendő. Amire nem volt képes sem a Tudós Társaság, sem a szépirói közösség, azt nemesen és nagyvonalúan oldotta meg egy pórfiúból lett fiatal tudós.

A szabadságharcot követő önkényuralom éveiben, pataki professzorsága idején tudományos munkásságának filozófiai, bölcséleti, esztétikai vonulata erősödött meg. Herder és Hegel eszmevilágának ismerete jelen volt már az 1840-es években kifejtett nyelvészeti, folklorisztikai munkásságában is.³² Korábban is meglevő filozófiai felkészültsége igazából az 1850–60-as években öltött testet maradandó tanulmányokban, teljesedett ki pedagógiai gyakorlatában és elméleti, tudománytörténeti munkásságában. A hegeli esztétikára alapozott előtanulmányai először az *Új Magyar Múzeum* hasábjain, az Akadémia lapjában jelentek meg. Pesti barátaival, író, szerkesztő és tudós társaival levelezés útján tartotta a kapcsolatot. Levelezésének kiadott kötetei arról vallanak, hogy sokat és szívesen levelezett. 1858-ban, amikor újra nyilvánosan működhetett, ismét közgyűlést tarthatott az Akadémia, Erdélyi Jánost az MTA rendes tagjává választották. Székfoglalóját 1859 októberében Apáczai Csere János filozófiai és pedagógiai munkásságáról, az anyanyelven művelt tudomány jelentőségéről tartotta.

1 Tudomány és társadalom

Halálhírét 1868 januárjában Arany János jelentette be az Akadémián, méltatva személyében a költő, a bölcész és a műbíró (a műkritikus) hármas egységét. Emlékbeszédet az Akadémián az a Greguss Ágost tartott róla, akinek írói, pedagógiai, esztétikai törekvései a hazai elődök közül Erdélyi János úttöréséhez álltak legközelebb.³³ Erdélyit a Magyar Tudományos Akadémia magáénak tartotta életében, és magáénak tudja ma is.³⁴

Jegyzetek

¹ R. Várkonyi Ágnes: *A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása. A Tudós Társaságtól a Magyar Nemzeti Akadémiáig*. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada*. Budapest, 1974. 23–26, 34–35. o.

² Uo. 37, 44. o.

³ Tálasi István: *Néprajzi életünk kibontakozása. A magyar népkutatás kézikönyve*. Budapest, 1948. 4–5. o.; Fried István: *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig*. Budapest, 1979. 104. o.; *Hasznos Mulatságok 1817*. I. évf., 3. o.

⁴ K. Posonyi Erzsébet: *Erdélyi János és a népköltészet, I–II*. = *Ethnographia*, 1927. XXXVIII. évf. 81–118, 163–192. o.; Ortutay Gyula: *A magyar népköltési gyűjtemények története*. = *Ethnographia*, 1939. L. évf. 230. o.; Uő: *A magyar népköltési gyűjtemények története*. In: *Uő. A nép művészete*. Budapest 1981. 297. o.

⁵ R. Várkonyi Ágnes, i. m. 38. o., Kosáry Domokos: *Társadalomtudományok*. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.), i.m. 53. o.

⁶ Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*. (Második kiadás) Budapest, 1978. 264. o.

⁷ Viszota Gyula: *Az Akadémia és a népdalgyűjtés*. = *Akadémiái Értesítő*, 1911. 116–118. o.; Horváth János, i.m. 264–265. o.

⁸ *Az Akadémiához beáramló népdal-anyagot nem 1836-ban vette át az akkor alakult Kisfaludy Társaság, mint azt a magyar néprajz tudománytörténete írja*. Vö. Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, 2001. 43. o.

⁹ *Erdélyi János levelezése, I–II. köt., S.a.r. és a jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona*. Budapest, 1960–62. I. köt. 393. o.; T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János. A múlt magyar tudósai*. Budapest, 1981. 28. o.

¹⁰ Fried István: *A délszláv népköltészet recepciója...*, i.m. 256–257. o.; K. Posonyi Erzsébet, i.m. 109. o.; T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*, i.m. 77–78. o. Lásd még: Fried István: *Erdélyi János elfelejtett szerb népdalfordításai*. = *Irodalomtörténet*, 1974. LVI. évf. (Új folyam VI.) 1. szám, 522–525. o.

¹¹ Fried István *A délszláv népköltészet recepciója...*, i.m. 185. o.; Szeli István: *Székács József és műve*. Újvidék 1986. 6–7. o.

¹² T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*, i.m. 32–33. o.

¹³ Kertész Botond (szerk.): *Székács József püspök visszaemlékezései*. Budapest, 2008. 23–26, 106. o.; Paládi-Kovács Attila: *A Tudományos Akadémia és a néprajzi kutatások képviselője, támogatása a 19. században*. Sajtó alatt a Kósa László 70. születésnapját köszöntő kötetben. Debrecen, 2012.

¹⁴ K. Posonyi Erzsébet, i.m. 11. o.

- ¹⁵ Erdélyi János: Népköltészetéről. In: Uő: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*. S.a.r. T. Erdélyi Ilona. Budapest 1991. 101–109. o. T. Erdélyi Ilona és Szatmári István jegyzete: 311. o. A jegyzet közli a *Regélőben* megjelent híradás teljes szövegét. Lásd még Erdélyi János: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*, i.m. 6, 74, 78–79. o.
- ¹⁶ T. Erdélyi Ilona írja, hogy „A negyvenes években, mint az Akadémia Nyelvtudományi Osztályának jegyzője hivatalból is figyelte a nyelvészeti előadásokat...” Erdélyi János: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*, i.m. 6. o.
- ¹⁷ K. Posonyi Erzsébet, i.m. 111. o. Az előadott értekezés, mint töredék, megjelent a *Regélő Pesti Divatlap* 1844. 7. és 9. számában.
- ¹⁸ T. Erdélyi Ilona: *A Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadásának története*. = *Magyar Könyvszemle*, 1974. 90. évf. 1–2. szám, 60. o.; T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*, i.m. 84–85. o.
- ¹⁹ Erdélyi János: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*, i.m. 221. o.
- ²⁰ T. Erdélyi Ilona: *A Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadásának története*, i.m. 61; Erdélyi János: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*, i.m. 220. o.
- ²¹ Viszota Gyula, i.m. 119. o. Szó szerint közli a *Kisfaludy Társág levelét és az akadémiai kézíratos népdalgyűjtemény születésének történetét*.
- ²² *Kisfaludy Társaság Évtapjai, 1843–1844*. 25–26. o.
- ²³ *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1914. 462. o.
- ²⁴ *Egyedül a moldvai csángó szövegek kerültek a gyűjteménybe „a vidék szerinti kiejtés figyelembe vételével.”* K. Posonyi Erzsébet, i.m. 180, 188. o.; Erdélyi János: *Nyelvészeti, népköltészeti, népzenei írások*, i.m. 228, 346. o.
- ²⁵ K. Posonyi Erzsébet, i.m. 179–180. o.; Horváth János, i.m. 266. o.
- ²⁶ Versényi György: *Erdélyi János emlékezete*. = *Ethnographia*, 1914. XXV. évf. 275. o.; Viszota Gyula, i.m. 119. o.
- ²⁷ T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*, i.m. 94–95. o.
- ²⁸ Székács József: *Szerb népdalok és hősregék*. Pest, 1836. A magyar népdalt érintő kötetekhez lásd még: Rummy Károly György: *Ungarische Volkspoesie*. Wien, 1828; John Bowring: *Poetry of the Magyars*. London, 1830.
- ²⁹ Horváth János, i.m. 267. o.
- ³⁰ Uo. 267–268. o.
- ³¹ T. Erdélyi Ilona: *A Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadásának története*, i.m. 68. o. Közli a szerződés teljes szövegét.
- ³² Versényi György, i.m. 278. o.; Pukánszky Béla: *Herder hazánkban, I. Herder és a népi-es irány*. Budapest, 1918. I. köt. 48–49. 52, 59. o.; K. Posonyi Erzsébet, i.m. 116, 167. o.
- ³³ Markó László: *Erdélyi János*. In: Glatz Ferenc (főszerk.) *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002. I–III*. Budapest, 2003. I. köt. 301–302. o. Az akadémikusokról kiadott életrajzi lexikon Erdélyi Jánost bemutató szócikke sajnos több ponton téves adatokat tartalmaz. Tévesen nevezi szülőhelyének az erdélyi Kiskapust a zempléni Kiskapos helyett. Hibásan teszi meg a *Nemzeti iparunk (Pest, 1843)* címen megjelent könyv szerzőjének. Titkársága a *Kisfaludy Társaságban* nem tartott 1860-ig, csupán 1849-ig. 1842. nov. 30-án *Népköltészetéről* címen tartott székfoglalója nem a *Tudós Társaságban*, hanem a *Kisfaludy Társaságban* hangzott el.
- ³⁴ Elhangzott előadásként 2014. április 10-én Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Erdélyi János születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésén.

Szabadsfalvi József

Pauler Tivadar, az észjogtudomány utolsó nagy alakja

A magyar észjogi gondolkodás utolsó kiemelkedő alakjának tekinthető Pauler Tivadar (1816–1886) az 1840-es évek elejétől megjelent – tudatosan magyar nyelven írt – műveivel egy bő évtized alatt, a század közepére, a hazai jogbölcseleti gondolkodás doyenjévé vált.¹ A kortárs Kautz Gyula ekképp jellemzi Pauler jogtudósi jelentőségét: „Mint jogphilosoph, Pauler híve és követője a Kantianismusnak, mint amely ez időtájban hazánkban főleg a jogtudósok körében uralomnak örvendő bölcseleti rendszere volt, s így a nagy königsbergi bölcstől megalapított azon ész- vagy természetjogi iskolának, amely a subjectiv-rationalistikai rendszerből indulva ki, egy minden pozitív törvényhozási határozmányoktól független s önmagában álló észjognak (mint az ember s életviszonyai természetében gyökerező s az ész által fölismerhető jogszabályok foglatának) létezését vitatja; s olybá tünteti azt fel, mint amelynek elvei és igazságai a köz- és a társadalmi élet alakításában és fejlesztésében irányadókul is elfogadandók.”²

Pauler a neoabszolútizmus, majd a kiegyezés első két évtizedének meghatározó jogtudósa 1816. április 9-én született Budán.³ Középkolai tanulmányait a budai egyetemi gimnáziumban végezte. Ezt követően bölcseleti, majd jogi tanulmányokat folytatott a pesti egyetemen. 1836-ban szerzett jogi doktorátust. 1838-ban a zágrábi magyar királyi jogakadémián az észjog és a magyar közjog rendes tanárának nevezték ki. 1845-ben Zágráb megye táblabírájává választották. 1847 végén – kérelmére – a győri királyi jogakadémiára helyezték át. 1848. augusztus 1-én – Virozsil Antal nyugdíjaztatását követően – Eötvös József nevezte ki a pesti egyetemre a „természeti- és közjog” tanszékre rendes tanárnak. Az 1848/49-es tanévben a szabadságharc eseményei miatt oktató tevékenységét nem kezdhette meg. A szabadságharc leverése után, mint „helyettes tanár”, csökkentett fizetéssel folytathatta munkáját, mivel az osztrák kormány a korábban nyugalmazott tanárokat visszahelyezte katedráikra. 1850-ben Toldy Ferencsel közösen megalapította az *Új Magyar Múzeum* című tudományos folyóiratot. 1852-ben nevezték ki ismét az „ész- és büntetőjog” rendes tanárává. Az 1850-es években az észjog és büntetőjogi fő tárgyak mellett előadta a „jog- és államtudományi encyclopaediát” és a nemzetközi jogot. Az egykori visszaemlékező ekképp jellemzi Pauler egyetemi előadói képességét. „Kitűnő szónokias előadásait, melyeket mindig könyv nélkül tartott, fennkölt eszméivel, széles irodalmi ismerettel párosult világos felfogásával, kritikai eszének győzelmes dialektikájával, az egymással ellentétes tanok finom árnyalati különbségeinek feltüntetésével, az ellenérvek közötti eszmeharc kiegyenlítésére vezető irány kijelölésével oly vonzóvá tette, hogy hallgató-termében a lebilincselte figyelemnek mindenkor csak egy tárgya volt, t. i. az, ami körül forgott előadása; a legnehezebbnek s legszárazabbnak látszó tanok megoldásába is bű-bájt tudott varázsolni s midőn látta, hogy valamely bonyolult kérdés

megfejtésében a figyelem már kifáradt, annak felelevenítésére egy-egy gyakorlati példát hozott fel illusztrálásul.⁴ Az 1860/61-es és az 1865/66-os tanévben a pesti egyetem jog- és államtudományi karának dékánjává választották. Első dékánusa után az 1861/62-es tanévben az egyetem rektoraként tevékenykedett.

A Magyar Tudományos Akadémia 1845-ben levelező, majd 1858-ban rendes tagjainak sorába emelte, 1876-tól igazgató, 1885-től tiszteleti tag. 1878-ban az akadémia második osztályának ideiglenes, egy év múlva rendes elnökévé választották. 1880-ban a tudós társaság másodelnöki teendőivel bízták meg. 1871-ben, Eötvös József halálát követően, rövid ideig vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd 1872–75-ben és 1878-tól haláláig igazságügyi miniszterként tevékenykedett. Megbízatása alatt jelentős kodifikációs tevékenység folyt a minisztériumban, amelynek legismertebb eredménye a Csemeghi-kódex megalkotása volt. 1869-től kezdődően hat alkalommal választották meg országgyűlési képviselőnek. 1886. április 30-án hetven éves korában hunyt el Budapesten. Temetése az uralkodó, Ferenc József jelenlétében zajlott.

Legjelentősebb művei sorában elsőként *Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapota* című írása érdemel említést, mely – az akkori legjelentősebb tudományos periodikában – a *Tudománytárban* jelent meg 1842 és 1843 folyamán hét részletben.⁵ E munkájában – hasonlóan Csatskó Imréhez, a korszak jeles jogfilozófusához – az észjog (jogbölcselet) tudományát a „gyakorlati bölcselet” egyik fő részének nevezi, amely az európai társadalmak jogéletére, különösen köz- és magánjogviszonyaira, valamint a büntetőjogi szabályozásra gyakorol döntő hatást. Pauler e korai munkájában az „észjogtan” történetét mutatja be a görög filozófiai gondolkodástól a kortárs európai és hazai jogbölcseleti áramlatokig. Dolgozata bevezetőjében – a kanti filozófiára alapozottan – egyértelművé teszi élete végéig vallott elméleti álláspontját. Így a minden pozitív törvényhozástól független és önmagában létező észjogról megállapítja, hogy „vannak örökös és szent igazságok, melyeket az ész természetszülte hatalmas szózata socialis viszonyaink zsinórmértékéül kiszabott.”⁶ Elmélettörténeti áttekintésében Kant kapcsán említi meg az „akard az erkölcsi jót” gyakorlati „észfőtörvényt”, mint ész posztulátumot, mely kiindulópontját képezi az erkölcs- és jogfilozófiai vizsgálódásoknak.⁷ E történeti áttekintést ismétli meg némileg kibővítve az egy évtizeddel később, 1852-ben megjelent *Bevezetés az észjogtanba* című könyvében, illetve annak későbbi, bővített kiadásaiban.⁸

Korai művei között kiemelésre érdemes a szabadságharc bukását követően 1851-ben – a mellőzöttség időszakában – megjelent *Jog és államtudományok encyclopaediája* című tankönyve, amellyel a hazai jogi felsőoktatásban egy új, propedeutikai jellegű stúdiumot alapozott meg.⁹ A tanulmányait megkezdő joghallgatók számára írott, négy kiadást megérő munkájában az „észjog- vagy bölcseleti jogtan” jellemzésekként kiemeli, hogy „az ember és életviszonyai természetén gyökerező, az ész által megismerhető jogszabályok rendszeres előadása”, melynek tárgyát a társadalmi lét nélkülözhetetlen, az ész örök elvein nyugvó törvények képezik.¹⁰ Az észjog fő forrása a „józan ész”, mint az emberi cselekvés „természetszülte szabályozója”, melyhez segédforrásként társulnak az emberi ösztönök, a jogérzet és a jogintézményekben benne rejlő jogelvek.¹¹ Érdemes itt utalni a történeti jogi iskola jogfelfogásának Pauler érvelésében megfigyelhető hatására. Egy későbbi munkájában az észjog „mellékforrásaként” nevesíti az ez idő tájt Magyarországon is jelentős hatású – Burke, Hugo, Savigny stb. fémjelzte – „történeti jogiskola” ál-

1 tudomány és társadalom

tal elsődlegesnek tekintett, a józan ésszel összhangban lévő nemzeti „jogintézetekben” megnyilvánuló és a múlt hagyományából táplálkozó elveket, mint a népbölcselet folyamányait.¹²

A későbbi műveiben alkalmazott tudományos módszerével és írásmódjával már e könyvében is szembesülünk. Mindezt Schnierer Aladár – Pauler tanszéki utóda – a következőképpen jellemezte: „...Pauler azon volt, hogy tudományos tantételeit rövid, tömött szakaszokban foglalja össze; ellentétben az újabb időben lábrakapott üres, essai-szerű dagályossággal, a fősúlyt a fogalmak praecis meghatározására helyezé, amiben őt azon helyes meggyőződés vezérelte, hogy az eszmék állandósítására az exact fogalommeghatározás múlhatatlanul szükséges.”¹³ Megállapításait, illetve az általa használt fogalmakat és definíciókat igen alapos és részletes szakirodalmi hivatkozásokkal kísérve, akár az ő nézeteitől eltérő megközelítések rövid részletezésével tette még meggyőzőbbé. Az sem véletlen, hogy a 19. század második felében megjelent legtöbb jogbölcseleti munka a szakirodalmi citációk tekintetében, illetve az elmélettörténeti áttekintésekben Pauler műveiből merített, illetve azt jelölte meg forrásként.¹⁴

Pauler 1854-ben tette közzé – a *Bevezetés az észjogtanba* folytatásaként – *Észjogi alap-tan*¹⁵ címmel először, majd később 1864-ben észjogi bevezetésével közös kiadásban megjelent *Észjogi előtan*¹⁶ című monográfiában ismételten az észjog általános tanait bemutató saját jogbölcseleti felfogását.¹⁷ A méltató Finkey Ferenc szerint Pauler műve „kétségtelenül a legbecesebb munkája a magyar észjogi iskolának.”¹⁸ A mű bevezetőjének előszavában Pauler belső meggyőződésként vallja, hogy „léteznek az ész által megismerhető örök érvényességű változatlan jogelvek, melyek minden társadalomnak sarokköveit alkotják...”¹⁹ Az észjog kifejezés – bár már a 18. század harmadik évtizedétől ismeretes fogalom (Adam Friedrich Glafey, 1723) – Kant óta használatos, bevett terminus, mely a szerző fogalomhasználatával élve a jogbölcselet „ésszeres irányát” jelöli. Mint tudományos diszciplína, az észjogtan feladata, hogy az emberi természetben gyökerező, az „ész által megismerhető”, a társadalmi együttélés általános és szükségszerű feltételeit alkotó elveket és szabályokat föltárja és bemutassa.²⁰ Az észjogtan mindezt két vonatkozásban képes megtenni, amit a diszciplína két fő részének nevez. Míg az „általános”, vagy „tisztá” észjogtan, melyet helyesebb „jogalaptannak” nevezni – de egyesek már ez idő tájt is hívták „a jog metaphysikájának” – a „jog általános elveit és sarkigazságait” tárgyalja, addig a „különös” vagy „alkalmazott” észjogtan mindezeket a társadalmi viszonyokra alkalmazva vizsgálja. Utóbbit – a korábról jól ismert tipizálás alapján – magán- és köz(nyilván) jogra osztja, amelynek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati fontosságot is tulajdonít.²¹

Tudomány-rendszertani fejtegetéseiben az észjogtan és jogbölcselet viszonyáról megállapítja, hogy az utóbbi a tágabb fogalom, mivel magában foglalja a „tétéles jog bölcseletét” is. Csatskóhoz hasonlóan az észjogtant, mint jogtant a „gyakorlati bölcselet” egyik ágának nevezi (az erkölcs- és vallástan mellett), mely a tétéles jogtudományok és az államtudományok művelésének alapját képezi. A jog- és erkölcsstan szoros kapcsolatáról megállapítja, hogy „egymást kiegészítve (...) az észből származtatja elveit, az ember szabad cselekményeire vonatkozik, és az ész törvényhozásának létesítésére törekszik.”²² A két tudományterület különbségét az ismert kanti érvelésre alapozva – a vizsgált törvények különbségére hivatkozva – tisztázza: míg az erkölcsi törvény a belső szabadság szabályaként az ember minden fajta cselekvésének összhangját teremti meg saját méltóságával és lelkiismeretével, minden külső befolyás kizárásával, addig a jogi

törvény a külső szabadság nélkülözhetetlen szabályaként az ember külső cselekvését igyekszik összhangba hozni a „társadalmi szabadság rendjével”.

A tételes jog és az észjog viszonyát több vonatkozásban is vizsgálja. A különbségek tekintetében megállapítja, hogy míg a tételes jog „változó, részletes, és történeti tényeken alapuló”, addig az észjog elvei „általánosak, egyetemesek, változhatatlanok”.²³ Mindazonáltal tisztában van azzal, hogy „az észjog elvei az észnek csak posztulátumai, míg a tételes jogban nem nyerik kötelező elismerésüket”; önmagukban pedig csak ott alkalmazhatók ahol „a jogállapot fenntartására és valószínűsítésére szervezett társadalmi intézmények nincsenek, vagy azok kötelezései meglazultak, felbomlottak.”²⁴ Az észjog fő elvét a Kant tanait követők szellemében, mint alaki elvet kívánja meghatározni. Az emberi érdekek és célok sokfélesége nem teszi lehetővé, hogy valamely materiális jellegű céltartalmat tulajdoníthatnánk azoknak. Be kell látni, hogy csupán az emberi szabadság külvilágban megnyilvánuló formáit szabályozzuk. Ekképpen „ésszerűleg igazságos” cselekvési szabálynak csak az tekinthető, mely „a külső szabadság általános irányelveként elfogadva, az emberek, mint öncélú lények (személyek) társas együttlétének lehetőségével össze nem ütközik.”²⁵

Pauler tudománytörténeti jelentőségének további bizonyítéka, hogy már az 1854-ben kifejtett „jogalaptana” az észjogi tételeken túl részletesen szól általános jogdogmatikai kérdésekről, így a jogviszonyok fogalmáról, alkatelemeiről, tárgyalja a jogok alanyait, tárgyát, továbbá értekezik a jogok megszerzéséről, gyakorlásáról, összeütközéséről, megsértéséről, a jogok érvényesítéséről és megszűnéséről, amelyek a pozitivisták nézőpontjából erőteljes akceptálásáról árulkodnak.²⁶ Más helyütt erről így szól: „Az észjognak egyáltalában nem lehet feladata a tételes jogot mellőzhetővé tenni...”²⁷ Így az sem meglepő, hogy a jog érvényesítése kapcsán a „fizikai erő alkalmazásáról” beszél, mely „kényszer által történhetik”. A kényszer ugyan nem a jog alapja, csupán folyománya, de az ember „gyarlóságai”, illetve „rossz akarata” nem nélkülözheti azt. Minden jog kényszerítési felhatalmazással jár együtt, vagyis „kényszerjognak” tekintendő.²⁸

Noha Pauler az észjog fogalma, fő elve és az ehhez kapcsolódó kérdések meghatározásában alapvetően Kant rendszerét követte, mégsem volt e rendszernek kritikátlan követője. Az egyes jogbölcseleti felfogások kifejtése kapcsán, ellentéteinek megfogalmazása mellett, a vizsgált elméletek általa helytálló tételeit elismerve saját koncepciójába is beépítette. Így találkozhattunk alkalmanként Ahrens, Stahl, Haller, sőt Hegel gondolatainak helyesítő értékelésével.

A 19. század 40-es éveitől Pauler munkássága révén tanúi lehetünk a magyar jogbölcseleti gondolkodás önálló fejlődésének első jelentős kísérletével, amelyet egyben a – Nyugat-Európában ekkor már egyre inkább hegemón szerepbe kerülő – jogpozitivismus irányába tett lépésnek is tekinthetünk. Jogszemléletének további sajátossága, hogy megpróbálta a kanti észjogi alapokat összeegyeztetni a történeti és nemzeti tradíciókat előtérbe helyező történeti jogi iskola szemléletmódjával. Mindezekre jó példa a század 60-as éveinek közepén két kötetben megjelent *Büntető jogtan*²⁹ című műve, amit sokan élete fő művének tekintenek, amely révén a hazai büntetőjog-tudományt a nyugati tudományosság és szakirodalom színvonalára emelte.³⁰ A három kiadást is megért monográfia elsősorban a joggyakorlatra való hatását emelik ki. A munka jelentőségét Angyal Pál a következőképpen jellemzi: „Pauler Büntetőjogtana a kor irodalmában a legtökéletesebb munkálat, mely nemcsak mint tankönyv, hanem a Btk életbelépéséig úgyszólván kódexet pótol.”³¹ A

1 tudomány és társadalom

korabeli büntető-igazságszolgáltatás nemcsak állandóan figyelembe vette és hivatkozott rá, lényegében törvénykönyvként használta. E mellett a művet az első modern magyar nyelvű büntetőjogi tankönyvnek is tekinthetjük, amely az élenjáró külföldi szakirodalomra alapozottan tekintette át a büntetőjog-tudomány eredményeit. Büntetőjog-bölcseleti elveit az uralkodó „felvilágosodott humanizmus” és a haladás eszméi jellemzik. A büntetés alapját a polgári igazságosság és a jogrend fenntartásának szükségességéből vezeti le. A későbbiekben teljes szakmai, majd politikusi súlyával támogatta a hazai büntetőjog-kodifikációs munkálatokat.

Egykori professzor társa szerint „[t]udományos irányára nézve Pauler a büntetőjog terén is a bölcseleti iskola híve maradt, de nem túlzott követője; teljesen méltányolta a történelmi előzmények fontosságát, a nemzeti sajtóságok döntő befolyását a társadalmi életre, s az azt szabályozó jogintézményekre.”³² Vagyis az észjogi szemléletmód mellett tetten érhető a történelmi jogi iskola és részben az ez idő tájt az angol és német jogtudományban egyre jelentősebbé váló „modern tételes jogbölcseleti iskola” hatása.³³ Jogpozitivizmusának „gyakorlati” eredményei közül mindenképpen említésre méltó az igazságügyi minisztersége idején folyó jelentős kodifikációs munkálatokban való részvétele, továbbá a büntetőjog művelésében elért további eredményei.³⁴

Alkotó tevékenységének jó összefoglalását adja fél évszázad távlatából az egykori visszaemlékező: „Munkásságának három fókusza: Egyetem, az Akadémia és az Országháza. Kiváló tehetségével egyaránt szolgálta a tudományos kutatást, a tanítást és a politikai közéletet, nagyszerű harmóniába egyesítve mindezeket. A tudóst és tanárt sohasem nyomta el a politikus; mint politikus viszont nem vált légüres elméletek hirdetőjévé, hanem gyakorlati alkotásaiban hasznosította páratlan tudását és ismereteit. Innen van, hogy mint tudós és tanár mérhetetlen hatással volt korának gyakorlati jogéletére, mint miniszter és politikus pedig sohasem tévesztette szem elől magasztos eszméit, és távol tartotta magát a pártpolitikai marakodás vásári világától.”³⁵

Érdekes végül egykori professzortársa, Kautz Gyula emlékbeszédéből idézni, aki a pauleri életművet a „kortárs” elméletek sorában így helyezi el: „Egészében véve Pauler, bár észjogi munkáit egy kimerítő egészletes rendszerré alakítani, s az összes magán- és államjogot azokba belefoglalni idővel és alkalommal nem bírt: mint jogphilosoph valamennyi elődjénél: Szilágyinál és Szeremleinél, Csatskónál és Virozsilnál, Szontagnál és Vandránknál stb. magasabban áll; hatás és befolyás tekintetében pedig (...) az említetteket messze maga mögött hagyta.”³⁶ E megállapítást csak azzal egészíthetjük ki, hogy a „kimerítő” rendszer kidolgozását végső soron szerteágazó érdeklődése és közéleti-politikai szerepvállalása akadályozta meg.

Jegyzetek

¹ „Pauler az utolsó nagy észjogász magyar földön.” (Moór Gyula: *A jogbölcselet problémái. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1945. 44. o.*)

² Kautz Gyula: *Emlékbeszéd Pauler Tivadar akadémiai másodelnök felett. In: M. Tud. Akadémia Évkönyve. XVII. köt. 5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887. 28. o.*

³ *Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Kautz Gyula, i.m. 21–39. o.; Máté Sándor:*

Pauler élete és művei. Klny. a „Figyelő” XXIII. kötetéből. Rudnyánszky, Budapest, 1887.; Schnierer Aladár: Emlékezés dr. Pauler Tivadar felett. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1887.; Finkey Ferenc: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. I. köt. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története. Grill, Budapest, 1908. 193–195. o.; Rácz György: Pauler Tivadar (1816–1886) In: Jogi professzorok emlékezete. Sárkány-nyomda, Budapest, 1935. 44–51. o.; Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667–1935. A királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 391–392. o.; Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 205–208. o.; Szilágyi Péter: Fejezetek az ELTE Állam- és Jogelméleti Tanszékének történetéből. In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus XXVI. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1984. 112–115. o.; Samu Mihály – Szilágyi Péter: Az állam- és jogelmélet oktatásának története egyetemünkön. In: Horváth Pál (szerk.): Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1985. 320–325. o.; Pokol Béla: A XIX. századi magyar jogelmélet. = Jogtudományi Közlöny, LIII. évf. (1998) 7–8. szám, 288. o.; P. Miklós Tamás: Adalékok Pauler Tivadar (1816–1886) pályafutásához. = Comitatus. Önkormányzati szemle (A Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének folyóirata), VIII. évf. (1998) 3. szám, 62–70. o; Mezei Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben – Száz év magyar jogelméleti gondolkodóinak felfogásában. = Jogelméleti Szemle, 2003. évf. 1. szám, (<http://jesz.ajk.elte.hu/mezei13.html>); Koi Gyula: Adalékok 1800 utáni jogirodalmi könyvkiadásunkhoz. Könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari Könyvtárában, valamint az ELTE Egyetemi Levéltárában. In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. XLII. ann. Budapest, 2005. 262–263. o.; Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka: Pauler Tivadar (1816–1886) = Börtönügyi Szemle, XXVIII. évf. (2009) 4. szám, 69–74. o.; Szabadfalvi József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 48–54. o.

⁴ Máté Sándor, i.m. 3. o.

⁵ Pauler Tivadar: Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapota. = Tudománytár (Új folyam), VI. évf. (1842) 12. köt. 12. füz. 351–371. o. (1. rész); VII. évf. (1843) 13. köt. 3. füz. 188–194. o. (2. rész); 13. köt. 4. füz. 233–254. o. (3. rész); 14. köt. 7. füz. 26–49. o. (4. rész); 14. köt. 8. füz. 77–94. o. (5. rész); 14. köt. 9. füz. 147–163. o. (6. rész); 14. köt. 10. füz. 208–215. o. (7. rész).

⁶ Uo. (1. rész) 352. o.

⁷ Uo. (4. rész) 28. o.

⁸ Pauler Tivadar: Bevezetés az észjogtanba. Emich, Pest, 1852.

⁹ Pauler Tivadar: Jog és államtudományok encyclopaediája. Emich, Pest, 1851, 1862², 1865³, 1871⁴.

¹⁰ Uo. (Harmadik kiadás) 32. o.

¹¹ Uo. 33. o.

¹² Vö.: Pauler Tivadar: Észjogi előtan. (A szerző észjogi bevezetése és alaptana) Athenaeum, Pest, 1873. 31–32. o.

¹³ Schnierer Aladár, i.m. 23. o.

¹⁴ Említésre méltó, hogy a pesti jogi karon 1873-ban a „jogtudori” cím elnyeréséhez a Pauler által oktatott és képviselt észjogi tételkből vizsgáztak a joghallgatók. Vö.: Tételek az összes jog- és államtudományokból, melyeket a pesti M. Kir. Tudom. Egyetemen kiállított szigorlatok után a jogtudori rang elnyerése végett 1873. július hó 11-én déli 11 órakor nyilvános vitatkozás alá bocsát Hampel József. Athenaeum, Budapest, 1873. 3. o.

¹⁵ Pauler Tivadar: Észjogi alaptan. Pest, 1854.

¹⁶ Pauler Tivadar: Észjogi előtan. (A szerző észjogi bevezetése és alaptana) Athenaeum, Pest, 1864², 1873³.

¹⁷ Egyéb jelentősebb jogbölcseleti tárgyú művei: A végszükség joga. = Új Magyar Múzeum, III. évf. (1853) 10. füz. 469–478. o.; Az elévülés észjogi alapja. (Székközlőolvasó olvasta oct. 10. 1859.) = M. Akad. Értesítő, 1859. évf. III. köt. 65–98. o.; Az álladalom jogalapjáról. (Székközlőolvasó értekezett máj. 18. 1846.) = M. Akad. Évkönyv, VIII. köt. 1860. 30–62. o.; Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1878.

¹⁸ Finkey Ferenc, i.m. 193. o.

¹⁹ Pauler Tivadar: Bevezetés az észjogtanba, i.m. [1873] IV. o.

²⁰ „A természeti vagy észjogtan az ember és életviszonyai természetén gyökerező, az ész által megismerhető jogszabályoknak rendszeres előadása.” (Pauler Tivadar: Észjogi előtan, i.m. [1873] 6. o.)

²¹ Vö. uo. 6–15. o.

²² Uo. 16. o.

²³ Uo. 23. o.

²⁴ Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, i.m. 309. o.

²⁵ Pauler Tivadar: Észjogi előtan, i.m. [1873] 247–248. o.

²⁶ Vö. Pauler Tivadar: Észjogi alaptan, i.m. 52–84. o.

²⁷ Pauler Tivadar: Az elévülés észjogi alapja, i.m. 89. o.

²⁸ Uo. 15. o.

²⁹ Pauler Tivadar: Büntető jogtan. I–II. köt. Pfeiffer, Pest, 1864–65, 1869–1870², 1872–1873³.

³⁰ Kautz Gyula, i.m. 29. o.

³¹ Idézi: Rácz György, i.m. 48. o.

³² Schnierer Aladár, i.m. 34. o.

³³ Vö. Szabadfalvi József: Adalékok a magyar „tétéles jogbölcseleti iskola” történetéhez. In: Emlékkönyv dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. LXXIII. Fasc. 1–64. Szeged, 2010. 819–831. o.

³⁴ Főbb műveinek sorába tartozik még alma matere történetét feldolgozó két kötetes terjedelmes monográfiája: Vö. Pauler Tivadar: A budapesti Magyar Kir. Tudomány-egyetem története. I–II. köt. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1880.

³⁵ Rácz György, i.m. 51. o.

³⁶ Kautz Gyula, i.m. 29. o.

Jakó János – Karasszon Dénes

A sárospataki iskolakórház és a 20. század kiemelkedő iskolaorvosa, Jakó János

A középkor iskolarendszerét az újkor igényeinek megfelelően átalakító protestáns iskola-reform élén hazánkban egy orvos, Balsaráti Vitus János (1529–1575) állt. Az ő nevéhez fűződik a wittenbergi oktatási módszer bevezetése és meghonosítása, és ugyancsak ő fejlesztette az indulásakor (1531) még csupán triviális, alsóbbrendű pataki iskolát a lel-készképzés jogával is felruházott Collegiummá. Orvosdoktori oklevelének megszerzése (1558, Bologna) után Rómába került, ahol – protestáns létére – hat hónapig IV. Pál udvari orvosaként is tevékenykedett. 1560-ban kapta meg támogatója, Perényi Gábor hazahí-vó üzenetét, s így lett Magyarország egyik leggazdagabb reneszánsz főúrnak orvosa, egyszersmind a Sárospataki Kollégium tanára, majd egykori tanítómestere, az iskolaala-pító Kopácsi István javaslatára a Kollégium rektorhelyettese. Perényi halála (1567) után orvosi pályáját a papi hivatallal kapcsolta össze, 1571-ben Liszka lelkésze lett. Onnan hívták meg a pataki iskola élére, majd rövidesen a pataki regisztrátus is meghívta pap-jának. Patakon a tanulókat hetente egyszer megvizsgálta, ezért őt tekinthetjük hazánk-ban az iskola-egészségügy kezdeményezőjének. A hírneves brassói orvosdoktor, Kyr Pál *Sanitatis studium* című könyvét is felhasználva megszervezte az orvosi pályára készülő, felsőbb osztályokban tanulók részére „az orvosi ismeretekre való” felkészítést. Módszerét a wittenbergi oktatásmódról a heidelbergire történő áttérést szervező sárospataki orvos, Csanaki Máté (1595–1635) is megtartotta, aki az orvosdoktori fokozatot 1628-ban nyerte el Padovában. Egy év múltával Patakon tanár lett, munkájával komoly befolyást gyako-rolva az iskola és a tanítási rendszer fejlődésére.

Hazánk első kinevezett iskolaorvosa Tóth-Pápay Mihály (1754–1831), a Sárospataki Református Kollégium tanár-orvosa volt. Ő készítette 1794-ben hazánkban a legelső iskolaorvosi jelentést. Orvosi diplomáját 1791-ben Bécsben szerezte, majd nem sokkal később „a sárospataki ref. Collegium orvosává és nevelési felügyelőjévé választott”. Mint az iskola tanár-orvosa, nemcsak oktatott (filológiát, filozófiát és teológiát, 1796-tól egészségtant, természetrajzot és pedagógiát), hanem az iskola orvosaként a diákokat ténylegesen kezelte is. Orvosi működésével kapcsolatosak azok a kezdeményezések, amelyek egy iskolai kórház létesítését és a beteg tanulók ingyenes orvosi ellátásának a megvalósítását célozták.

Az iskola-egészségügyet ápolta és fejlesztette tovább Soltész János (1809–1878). Pes-ten szerzett orvosi oklevelet 1834-ben. Még ugyanebben az évben meghívták Patak-
ra és lett a Kollégium iskolaorvosa és természetrajz tanára. *Egészségtan elemi iskolák számára* és *Egészségtan népiskolák számára* című könyvét a Tiszáninnyi Református Egyházkerület iskoláiban kötelező tankönyvként vezették be. A *Népszerű orvostan (Me-dicina popularis)*. *Miveltebb, nem orvosok számára* címmel 1851-ben kiadott könyvével

1 tudomány és társadalom

az egészségügyi felvilágosításnak is apostolává vált. Ő készítette el 1841-ben hazánk első iskolakórházának a tervét is, ami azonban pénz hiányában nem valósulhatott meg. Raisz Gedeon (1840–1908) orvosi diplomáját Pesten szerezte 1862-ben, 1863-tól 1869-ig volt pataki iskolaorvos. Legnagyobb érdeme, hogy a régóta tervezett kórházat létrehozta, majd kezdeményezésére rövidesen megalakult a Főiskolai Betegsegélyző Egylet is. 1863-ban a Főiskola gimnáziumának egyik régi termében hat „fanyoszolyával” és néhány egyszerű bútordarabbal berendezett betegszobát nyitott, ezzel megvetette az iskolakórház alapjait. A korabeli szóhasználat szerinti „kórroda” igen szerény körülmények között kezdte meg működését, az ágynemű szalmazsákból, szalmapárnából és lópokrócból állott, a betegeket Raisz doktor felügyelete mellett diáktársaik ápolták. A Főiskolai Betegsegélyző Egylet alapvető célja és feladata az volt, hogy intézményes gondoskodás történjék a tanulók kórházi ápolásának és ételmezésének anyagi fedezetéről.

Országunk első iskolakórháza Kun Zoltán (1848–1933) csaknem hat évtizedes iskolaorvosi működése idején jelentős további fejlődésnek indult. Orvosi diplomáját 1871-ben szerezte Pesten, 1873-ban nevezték ki a Kollégium iskolaorvosának. Neki köszönhető, hogy a kórház 1875-ben egy addig tanári lakásoknak használt önálló épületbe költözött, 1878-ban megnagyobbították, újabb betegszobákat és fürdőszobát alakítottak ki, 1886-ban külön kórtermet létesítettek a ragályos betegek részére, ezzel a kórház 14 ágyas lett. A szakavatott vöröskeresztes ápolónő állandóan a kórházban lakott. 1890-ben az orvos lakása és a kórház között telefon összeköttetést hoztak létre, amelyet később kiterjesztettek a gyógyszerterarra is. 1900-ban újjáépítették a fürdőberendezést, miután a kórházat már korábban vízvezetékekkel szerelték fel. Az első világháború után további fejlesztésekre nyílt lehetőség. A kórház 1926-ban már 18 ágygal rendelkezett. 1930-ban modernizálták a fürdőt, rádióval látták el a kórtermeket.

Kun Zoltán egészségügytanárként jelentős pedagógiai munkát is végzett. Kinevezésétől kezdve megszakítás nélkül adta elő a teológusoknak (és amíg működött, 1921-ig, a jogakadémián) az első félévben a közegészségtant, a második félévben a törvénytudományt, heti 2-2 órában, s 1900 óta a gimnázium VII. és VIII. osztályának heti 2-2 órában az egészségügyet. Sokoldalú tevékenységét számos nyomtatásban megjelent munkája is jelzi.

A betegápolás és gyógyítás mellett egyre nagyobb jelentőségre tett szert a Kollégium életében az egészségnevelés. 1858-ban tágas „testgyakordá”-t, tornaszerekkel felszerelt helyiséget létesítettek, és az első és a második osztályosok számára a tornát heti 2-2 órában kötelezővé tették. 1863-ban uszodát építettek a Bodrogon. A ma is meglévő „tornacsarnok” 1878-ban épült fel. 1859-ben Mudrány András alapítványából megnyílt a Tápiószentkúti, más nevén a Konviktus, amely szakszerű vezetés és iskolaorvosi felügyelet mellett a Kollégium tanulóifjúságának egészséges étkeztetését szolgálta.

A Betegsegélyző Egylet, mint önálló szervezet, Kun Zoltán nyugalomba vonulásával megszűnt. 1932-től a főiskola vette át az Egylet ügyvitelét, s e feladatra kineveztek egy bizottságot, amely a Kollégium diákjainak egészségvédelméről gondoskodott. A bizottság tagjai az akadémia és a gimnázium igazgatói, az iskola orvosa, valamint a diákság vezetője, a szénior lett.

Jakó János, az új iskolaorvos, 1932. szeptember 27-én pályázta meg a Kun Zoltán nyugdíjazása folytán megüresedett iskolaorvosi állást, amelyet kilenc pályázó közül nyert el, s választották meg 1932. november 1-jén iskolaorvosnak. Ki is volt Jakó János? Nem titok,

hogy a jelen közlemény első szerzőjének édesapjáról, egyszersmind a második szerző iskolaorvosáról és egészségtan tanáráról van szó. Nagyváradon született 1904. július 10-én, édesapja bíró volt. 1928-ban avatták orvosdoktorrá a debreceni Tisza István Tudományegyetem Orvostudományi Karán. A diploma elnyerése után Gyulán dolgozott, az állami kórház különböző osztályain (belgyógyászati, tüdőbeteg, sebészeti, szemészeti, bőrgyógyászati, végül az elme- és idegosztályon) orvos gyakornokként, később segédorvosként, majd alorvosként.

Érdeemes áttekinteni a főiskola által 1932-ben kiírt pályázat feltételeit a pályázó orvosokról és a pályázatok elbírálásának a menetéről, hogy fogalmat alkothassunk a sárospataki iskolaorvossal szemben támasztott akkori követelményekről, elvárásokról, a megválasztott iskolaorvos felelősségéről, valamint az iskolaorvosi állás rangjáról.

Jakó doktor pályázatában olvasható, hogy „a főiskolai orvost a köziskolai szék javaslatára az igazgatótanács alkalmazza. Az állás állandó jellegű, azonban az alkalmazás bármelyik fél részéről félévi felmondással megszüntethető.” A pályázat részletezi a főiskolai orvos hatáskörét: 1. a főiskola körében a közegészségügyi országos törvényeket végrehajtja, illetve azok végrehajtásáról gondoskodik; 2. a főiskola és a tanítóképző intézet tanárait, azok családtagjait, növendékeit, hivatalnokait, szolgaszemélyzetét, a bálványos tanyai, helyi gazdasági, szükség esetén a györgytarló tanyai cselédségnek Sárospatakon kezelésre jelentkező tagjait gyógyítja, e célból a főiskolai kórház helyiségében, valamint saját lakásán naponként rendelési órát tart az előjárósággal egyetértésben megszabott időben; 3. a beteg tanulókról rendes naplót vezet, ha a beteg tanuló helyzete súlyossá válik, jelentést tesz az akadémiai, gimnáziumi, illetőleg tanítóképző intézeti igazgatónak; félév végén a kezelt betegekről, netalán elhalt betegekről a köziskolai székhez kimutatást nyújt be; 4. a főiskolai kórházra felügyel, oda betegeket vesz fel, s azokat gyógyítja, a gazdasági választmánnyal egyetértésben a kórházi felszerelésről gondoskodik, az ápolónőt felfogadja és elbocsátja; 5. a tanév kezdetén és azon kívül a tanév folyamán az összes növendéket legalább négy alkalommal megvizsgálja; ragályos betegség fellépése esetén azonnal jelentést tesz a köziskolai széknek, s a szükséges óvintézkedéseket megteszi; 6. az iskolai év beállta előtt a főiskola növendékei részére előlegesen bejelentett városi szállásokat és a főiskola épületében kijelölt lakószobákat megvizsgálja, a lakható szobákban az elhelyezhető tanulók létszámát megállapítja, a nem alkalmas szállásokról s a szállásvizsgálat eredményéről a közigazgató útján a köziskolai széknek jelentést tesz; 7. a tanulók által lakott helyiségeket az igazgatókkal együtt évközben is meglátogatja, s azokkal egyetértésben az illető helyiségekben a tisztaság és a rend fenntartásáról gondoskodik, szükség esetén azokból a tanulókat el is távolíttatja; 8. a tanév megkezdése előtt a tápintézet részére a tápintézeti felügyelővel egyetértésben az étrendet megállapítja; a tápintézeti étkezésre az egész tanév alatt folytonosan felügyel; 9. a testnevelésre közegészségi szempontból felügyel; a tornázás alóli felmentésre az alkalmatlanok részére javaslatot tesz; 10. a főiskolai építkezések alkalmával az építési tervekről, az új épületek használatba vehetéséről közegészségügyi szempontból javaslatot tesz a gazdasági választmánynak; 11. kötelessége a gimnáziumban és a tanítóképző intézetben heti 2-2 órán, esetleg az akadémián heti egy órán az egészségtan tanítása; 12. állomásáról a szorgalmi szak alatt 24 óránál hosszabb időre csak úgy távozhat el, ha magát hivatalos teendőiben kellően helyettesíteti és eltávozását a közigazgatónak előzetesen bejelenti; 13. a tanulók elszállásolását, a betegek gondozását, általában a közegészségügyi intézkedéseket illetően a háznaggal rendelkezik.

1 Tudomány és társadalom

A pályázathoz a következő okmányokat kellett csatolni: 1. születési bizonyítvány, 2. érettségi bizonyítvány, 3. orvosi diploma, 4. hatósági orvosi bizonyítvány egészségi állapotáról, 5. erkölcsi bizonyítvány, 6. eddigi működéséről bizonyítvány, 7. esetleges külön képesítéséről szóló bizonyítvány, 8. utólag tartozik megszerezni a középiskolai egészségügyi tanári képesítést.

Az iskolaorvos megválasztása a Sárospataki Református Főiskola és a Tanítóképző Intézet közös igazgatótanácsa 1932. október 12-én tartott ülésén, kétfordulós titkos szavazással történt. A testület első helyen Jakó Jánost jelölte az iskolaorvosi állásra. A megválasztásra jogosult egyházkerületi közgyűlés a jelölést másnap elfogadta, és az igazgatótanács által első helyen jelölt Jakó Jánost megválasztottnak tekintette és nyilvánította. Az eskütételre a sárospataki főiskola köziskolai székének november 1-jén tartott ülésén került sor. Az ülés jegyzőkönyvében többek között az alábbiak olvashatók: „Ha egy intézet kebelében valamely állásnak a bizalom képezi alapfeltételeit, akkor a főiskolai orvosi állás különös mértékben tekinthető ilyennek (...) Dr. Jakó János a főiskolai tanári kar részéről ezt a bizalmat kezdettől fogva bírta, s ez, amikor személyesen is megjelent közöttünk, nagymértékben hatványozódott, s meg kell vallanunk, hogy a választásra is elhatározó befolyású volt.” A pályázatban rögzített utolsó kötelezettség teljesítésére 1935-ben került sor, amikor is megszerezte az iskolaorvosi és egészségügyi tanári képesítést a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Közegészségügyi Intézetében.

A betegek ellátása egy ideig még a Kollégium udvarán álló, 1875-ben létesült régi, 18 ágyas kórházban zajlott, amelyet Jakó doktor a modern idők kívánalmainak megfelelően igyekezett átalakítani. (Az anekdota szerint az előző orvos, Kun Zoltán meglátogatta a szürke falakat és barna bútorokat hófehérre meszeltető, illetve mázoltató utódját és rosszallóan jegyezte meg, hogy a fehér szín nem jó, mert azon minden piszok meglátszik.) A régi, 18 ágyas kórház azonban egyre inkább kicsinek bizonyult, s mind határozottabban fogalmazódott meg egy modern, korszerű intézmény létesítésének az igénye. Ennek eredményeként jött létre és nyílt meg 1937 szeptemberében a Kazinczy utcai új iskolakórház, hivatalos nevén a Sárospataki Református Főiskola Ifjúsági Kórháza.

Az ún. „bábagödör” nevű mélyedés felé erősen lejtő telken álló korábbi lakóépületből kialakított kórház a Kazinczy utca felől nézve egy-, az udvar felől nézve kétszintes volt. A felső szinten négy tágas kórteremben kezdetben 20, majd később 24 ágyat helyeztek el. Ezen a szinten kapott helyet az ápolónői szoba (ahogy a diákok nevezték, a „nénike” szobája), a konyha, a cselédszoba, valamint a fürdőszoba és a wc. Az alsó szintre került a rendelő, a várószoba, a gyógyszerraktár és a mosókonyha. A felső szint bejárata az udvar utcához közeli, az alsóé pedig annak mélyebben fekvő részén volt. A két szintet belső lépcsőház kötötte össze. A épületet Jakó doktor tervei szerint rendezték be.

A valóban korszerű létesítményt 1938-ban újonnan épült modern járványkórházzal bővítették ki. A szintén kétszintes járványkórház négy külön bejárattal foglalt magába, amelyekhez két-két fürdőszoba és wc tartozott. Középen helyezkedett el a rendelő, folyosóval összekötve a kórtermekkel. Ugyanezen a szinten volt a két ápolónői szoba is. Az alsó szinten kapott helyet a mosogató- és a fertőtlenítő helyiség, valamint a fászinca. A járványkórház 12 ágyával az iskola kórháza 36 ágyas lett.

A kórház felszereltsége minden tekintetben megfelelt a kor kívánalmainak, mint ahogy Jakó doktornak az első sárospataki években a Hegedűs utcai lakásában, majd 1938-tól a Kossuth utcai családi házában működő magánrendelője is kifejezetten modern volt.

Az új iskolaorvos megbecsülését jól szemlélteti az 1934. szeptember 13-án kelt működési bizonyítvány alábbi néhány mondata: „Dr. Jakó János úgy az Előjáróság, mint a tanári kar teljes meglepedését érdemelte ki idáig is (...) Gyengélkedő és beteg növendékeink benne atyai jóságú orvost nyertek, aki tapintatos és gyöngéd bánásmódjával növendékeink szeretetét teljes mértékben kiérdemelte.” A növendékek szeretetét szépen példázza Demeter Gyula, az egykori pataki diák, később a Gimnázium magyar–latin–vallás szakos tanára *A doktor Úrhoz* című diákkori verse az 1930-as évek első feléből: „*Van a diákoknak már egy jó doktora, / Aki a beteget mindég vigasztalja. / Vigasztalás mellett szépen megvizsgálja, / Megnézi pontosan, milyen nagy a láza. / És úgy beszél aztán a diák-emberrel, / Mint az apa szokott a kedves gyermekkel, / Mondja néki, hogy csak jól viselje magát, / Tartsa be mindenkor az ő jó mondását. / Akkor hamar javul, kimegy nemsokára, / És köszönhet nagyot, hogy „Alászolgája”!*”

Az iskolaorvos mindennapi teendői közé tartozott a Főiskolai Kórház épületében a reggeli és délutáni rendelés, amely reggel 7-kor, délután pedig 4 órakor kezdődött. A reggeli rendelés után a kórházban fekvők ellátására került sor, majd a tanrend szerinti egészség-tanórák következtek. A tanulók fogászati ellátása is az iskolaorvos feladata volt. Aktuális rosszulletek esetén bárki, bármikor megkereshette otthoni rendelőjében. Ha kellett, a helyszínre is kiment, és ott látta el a betegeket. A diákok mellett a tanári kar és a tanárok hozzátartozóinak az orvosi ellátása is feladatai közé tartozott, tágabb értelemben pedig mindazoké, akik valamilyen kapcsolat révén az iskolához tartoztak.

Az egészség-tan oktatását a többi tárgyakhoz hasonlóan tanrend szabályozta. Az 1934/35-ös iskolai évben az iskolaorvosnak hetente egy-egy órát kellett tartania a gimnázium VII. és VIII. osztályában. A legnagyobb óraszámban, heti hat órában az 1937/38-as tanévben folyt az egészség-tan oktatása, a tankönyvjegyzékben feltüntetett hivatalos tankönyv, *Bárczi Egészségtana* alapján.

Jakó doktor Sárospatakra kerülése első napjaitól a Főiskola közigazgatójának írásbeli engedélyével magánorvosként is dolgozott. Kezdetől fogva rendszeresen tartott ismeretterjesztő és felvilágosító előadásokat különböző iskolai és városi rendezvényeken. Példaként 1933/1934-ből néhány cím: *A falu egészségügye, A serdülőkor nemi problémái orvosi megvilágításban, A testi betegségek lelki hatásai, A lelki betegségek testi hatásai, Az idegélet, A legfontosabb gyermekkori fertőző betegségek, A serdülőkor orvosi szemmel*. Előadója volt a népfőiskolai kurzusoknak éppúgy, mint a gazdasági iskolai tanfolyamoknak. A teológusok nyári munkatáborainak orvosi felügyeletét is ellátta, emellett sportorvosként is ténykedett.

1935-ben megnősült. Felesége, Lőrinczy Etelka a sárospataki református teológián 1934-ben szerzett hitoktatói bizonyítványt. Három gyermekük született.

Jakó doktor munkáját az 1945. május 9-től 1948. július 11-ig tartó szovjet hadifogság szakította félbe. Távollétében iskolaorvosi teendőit kollégái, Salacz Tibor, Idrányi László és Szabó Ferenc látták el. A hadifogságból hazatérve a gimnázium államosításáig (1952) folytatta főiskolai orvosi munkáját, amikor az iskolaorvosi állás és a kórház is megszűnt. Az államosítása után körzeti orvosi állást vállalt, de továbbra is voltak iskolaorvosi feladatai az új iskolaorvosi rendszer keretein belül. Körzeti orvosként hat Sárospatak környéki falu tartozott ellátási területéhez. Hetente egyszer minden faluban rendelt, a „kiszállások” szekérrel történtek, télen olykor szánkóval, de a közeli falvakba gyakran gyalog is kiment feleségével, aki orvos-írnokként segítette munkáját. Este, hazaérkezése után ott-

1 tudomány és társadalom

hon rendelt. Napi 12-14 órát dolgozott, 60-80 beteg fordult meg naponta rendelőjében. Éjjel-nappal a betegek rendelkezésére állt, hétvégeken is. Életmentő beavatkozások sorát végezte. Amit lehetett, azonnal és helyben megoldott. Rengeteg házhoz hívása volt, mindig gyalog járt, autóval igen ritkán, mert soha nem volt autója, s betegeinek is csak kivételesen. Ha vitték, lovas kocsival, szekérrel vagy szánkóval ment, olykor 8-10 órát is távol kellett töltsön otthonától egy-egy messzire szóló hívás miatt. Ment csónakkal is a zajló Bodrogon szülést vezetni, olyan viszonyok között is, amikor a révész sem vállalta a szállítást.

Biztosított betegétől soha nem fogadott el pénzt, szegényektől sem. Közszájon forgott a nagyon szegények között, hogy „a Jakóhoz menjél, annak fizetni sem kell...”. Nem ritkán ő adott pénzt egy-egy betegének a gyógyszer kiváltására.

Rendkívül jó, korrekt szakmai és emberi kapcsolat alakult ki közte és orvostársai, a városban dolgozó gyógyszerészek, valamint a sátoraljaújhelyi kórház főorvosai és osztályai között. Beutalói garanciát jelentettek a betegek azonnali fogadására és ellátására. Mindenkit eljuttatott a kórházba, vagy ha kellett, Debrecenbe, a Klinikára, akinek arra szükségé volt, de mindent megoldott otthon, amit lehetett, s amire szabad volt vállalkoznia.

Nagyon szerette a természetet, különösen a zempléni hegyeket. Nagy gyalogtúrákat tett feleségével, később gyermekeivel is. Szenvedélyes bélyeggyűjtő volt, a Sárospataki Ifjúsági Bélyeggyűjtő Kör megalapítója és vezetője, a Felnőtt Bélyeggyűjtő Kör egyik irányítója. Régipénz-, érem-, képes levelezőlap- és első világháborús emlékeket magában foglaló gyűjteménye a ma is meglévő nagy családi gyűjtemény megalapozója lett.

1978-ban aranydiplomát vehetett át. Ötvenegy évi szolgálat után, 1979-ben ment nyugdíjba. 1983-ban bekövetkezett megbetegedése vetett véget élete aktív szakaszának, a gyémántdiplomát 1988-ban már nem tudta személyesen átvenni. 1992. augusztus 31-én hunyt el, otthonában. A sárospataki református temetőben 1992. szeptember 3-án helyezték örök nyugalomba, ahol 1997 óta felesége és 2011-ben, valamint 2012-ben elhunyt két lánya is nyugszik. Születésének századik évfordulójáról, 2004. július 10-én Sárospatak Város Önkormányzata és a Sárospataki Református Kollégium a volt Ifjúsági Kórház falán elhelyezett emléktáblával emlékezett meg. Egykori iskolaorvosa, majd családorvosa emberi tulajdonságait Demeter Gyula, a bemutatott kis verset gimnazista korában író volt pataki diák, később gimnáziumi tanár így fogalmazta meg: „azon kívül, hogy orvosom volt, tanárom is volt, tehát tanítóm, a szó legnemesebb értelmében, s mint ilyen, példaképem, aki halk, szelíd szavával, őszinte, közvetlen, szerény természetével, mintegy csupa szív magatartásával nagyon tudott szeretni”.

A nagy egészségügyi szervező és lapalapító Markusovszky Lajos mondta: „Az orvos (...) fő gondját fordítsa a fiatal nemzedékre, a nevelő intézetekre, hogy ifjúságunk onnan léleken és testben ép állapotban kerüljön ki, a haza dicséjét előmozdítani, annak szolgálatára és védelmére képes lehessen. Az orvos a természet fölkelet papja, kötelessége védeni a természetszerű összhangzó képzést, nevelést, terjeszteni az élettani ösmeretet, távoztatni elfogulatlanul a divat parancsolta, vagy szűkkeblű rendszer alkotta szolgálait”. Megítélésünk szerint a Markusovszky által kijelölt feladatnak maradéktalanul eleget tett a Sárospataki Kollégium, s a feladat teljesítéséhez jelentős mértékben hozzájárultak a Kollégiumban 1791-től folyamatosan alkalmazott iskolaorvosok.

Tájékoztató irodalom

Elekes György: A sárospataki főiskola orvostanárai és egészségügye = Orvosi Hetilap, 76. évf. 1932. 51. szám

Elekes György: Tóth-Pápay Mihály iskolaorvos a tizennyolcadik század végén = Orvosi Hetilap, 85. évf. 1941. 19. szám

Jakó János: Dr. Jakó János. In: Benke György – Pólos László – Szabó Csaba (szerk.): Pataki tanáraink (1931–1952). Sárospatak, 2005.

Kapronczay Károly: Az orvostörténelem Magyarországon. Egy szaktudomány hőskora = Orvostörténeti Közlemények, 113–114. szám, Budapest, 1986.

Kapronczay Károly (összeáll.): Magyar orvoséletrajzi lexikon. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004.

Karasszon Dénes: Az orvostörténész Elekes György emlékezete = Zempléni Múzsza, V. évf. 2005. 1. szám

Karasszon Dénes: Kováts Mihály, a polihisztor „orvosnagy” = Zempléni Múzsza, XII. évf. 2012. 2. szám

Karasszon Dénes: Sárospatak az orvostörténelemben = Zempléni Múzsza, II. évf. 2002. 1. szám

Takács Béla: A sárospataki „Főiskolai Betegsegélyző Egylet” története = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica, 24. szám, Budapest, 1962.

Takács Béla: Száz év a pataki iskola kórházának történetéből (1852–1952). In: Dobay Béla (szerk.): A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve. Sárospatak, 1981.

Bolvári-Takács Gábor

Kísérlet pataki diákszövetség létrehozására, 1917

I. A pataki öregdiák-mozgalom kibontakozása

A mai értelemben vett öregdiák mozgalomról Magyarországon csupán a 19. század végétől beszélhetünk. Ahhoz ugyanis, hogy a végzetek az iskolájukkal fenntartott egyéni kapcsolatok helyett felismerjék a közös fellépésben rejlő előnyöket, több olyan tényező együttes fennállására volt szükség, amelyek csak a polgári fejlődés meghatározott fokának elérésével jelentek meg.¹ A hagyomány szerint 1531-ben alapított Sárospataki Református Kollégium számára azonban fennállásának első három és fél évszázadában sem volt ismeretlen, hogy a végzett növendékek visszatérnek és támogatják iskolájukat.² Jelenlegi ismereteink alapján az első sárospataki öregdiák baráti kör a kiegyezés után négy évvel, 1872-ben kezdte meg a működését Budán. A „Sárospataki Kör” alapszabálya és a belügyminisztériumnak címzett, 1872. február 11-ei keltezésű nyilvántartásba vételi kérelme a Magyar Országos Levéltárban fennmaradt. Az alapszabályok első cikke szerint „Az egylet címe: Sárospataki Kör. Célja: Tudományos és szépirodalmi művek és felolvasások, pályaművek és bírálatok írása által tagjaival a szellemi munkásságot megkedveltetni és azoknak arra alkalmat nyújtani.” A tagok jogairól és kötelezettségeiről így szól: „A kör tagjai rendesek, tiszteletbeliek és levelezők. Rendes tagjai lehetnek a körnek oly feddhetetlen jellemű egyének, kik a Sárospataki Református Főiskolában vagy az ottani Államképezdében legalább egy évig tanultak, egy tag által ajánlhatnak és nevüket az egylet jegyzőkönyvébe saját kezűleg alájegyzik az alapszabályoknak.” Nemcsak arról volt tehát szó, hogy Magyarországon a kiegyezést követően néhány évvel a volt pataki diákok eljutottak a társadalmi közélet olyan fejlettségi szintjére, hogy azonos érdekeiket felismerve baráti kört alakítottak, de figyelemreméltó az a kitétel is, amely a volt pataki diákokat nem csupán a református főiskola, de az Államképezde (mai szóval: a tanítóképző) diákjai közül is befogadta. A képző ekkor még csupán három éve volt állami intézmény, hiszen 1857–1869-ig a református kollégium keretében működött.³ A sárospataki diákok tehát a 19. század második felében a kibocsátó intézmény jogállásától függetlenül egységesen pataki diáknak vallották magukat.⁴

Az öregdiák-mozgalommal kapcsolatos korábbi kutatások a szervezeti megerősödést szinte kizárólag a Pataki Diákok Országos Szövetsége (PADOSZ) 1928. október 6-án, Sárospatakon történt megalakulásához kötötték.⁵ A Sárospataki Református Főiskola imatermében tartott alakuló közgyűlésen a több mint másfélszáz résztvevő a Szövetség elnökévé Kazinczy Gábor ny. kúriai bírót, főtitkárává Novák Sándor gimnáziumi tanárt választotta meg, társelnökök lettek Finkey Ferenc jogtudós és id. Meczner Béla. A következő évek során a PADOSZ komoly szervező és anyagi erőforrás-gyűjtő munkát végzett, amelyből

szobrok, emléktáblák létesültek, kiadványok jelentek meg, ösztöndíjas diákok tanulhattak. Mindez 1931-ben tetőzött, a Kollégium fennállásának 400 éves évfordulójára szervezett ünnepségeken. A szövetség élen járt az öregdiákok politikai érdekérvényesítő képességének kiaknázásában: a kollégiummal és az egyházkerülettel közös lobbizások jelentősen hozzájárultak az iskola harmincas évekbeli fellendüléséhez, az intézmény számos épülettel és más beruházással gazdagodott. A PADOSZ ténylegesen 1943-ig működött.⁶

E szervezet előzményét a Pataki Diákok Szövetsége (PDSZ) 1921. március 12-én, Budapesten történt megalakulása jelentette. A döntést, Panka Károly országgyűlési könyvtárigazgató és Tóth Endre kezdeményezésére, 25 volt pataki diák határozta el. A társaság alapszabály nélkül, baráti kör jelleggel jött létre, formális székhelyéül az Országház szolgált. Évente több alkalommal társasvacsorát rendeztek, 1929-ig összesen 30 alkalommal, amelyeken mindig elhangzott valamilyen pataki vonatkozású előadás, amelyek később nyomtatásban is megjelentek. A csoport adományokat gyűjtött, iskolai ösztöndíjakat alapított, 1927-ben Panka Károly és Komáromi János szerkesztésében kiadták *A pataki diákvilág anekdotakincse* I. kötetét. A PDSZ, amelynek elnöke Panka Károly volt, 1929. november 8-én alakult át a PADOSZ Budapesti Egyesületévé, és mint a legaktívabb fiókegyesület, továbbra is sikeresen működött. Elnöke Panka maradt, akit már 1928-ban megválasztottak a PADOSZ egyik alelnökévé.⁷

Kutatásaim alapján néhány évvel ezelőtt felhívtam a figyelmet arra, hogy a pataki öregdiák mozgalom jelentős, történeti értékkel bíró eseménye volt a Sárospatakot Oltalmazó Liga 1916-ban történt megalakulása.⁸ Mindez összefüggött azzal, hogy Patakon időről időre felröppentek olyan kezdeményezések, amelyek az iskola felsőfokú egységeit a nagyobb fejlődés ígéretét kínáló Miskolcra kívánták költöztetni. Szinyei Gerzson gimnáziumi tanár már 1877-ben röpiratot tett közzé *Válasz azoknak, akik a sárospataki jogakadémiát Miskolcra akarnák áthelyezni* címmel.⁹ Ugyanezek az erőfeszítések újult erőre kaptak az első világháború alatt, mígnem 1916. március 14-én a Sárospataki Református Főiskola teológiai és jogi akadémiájának tanári kara együttesen kérte az egyházkerületi közgyűlést, hogy a reformáció 400. évfordulójára, tehát 1917-re helyezze át az intézményt Miskolcra, ahol a kiegyensúlyozott működés mellett az egyetemi rang elérése is lehetségesnek tűnt.¹⁰

A hír fővárosi lapokban is megjelent, s a *Budapesti Hírlapban* olvasói vita bontakozott ki. Ebben a vitában szólalt meg Waldapfel János – a Finkey Ferenc szerint „soha Patakon sem járt lelkes tanügyi ember” – és Sárospatakra utazott a Sárospatakot Oltalmazó Liga megszervezésére. A mozgalom 1916. április 30-án a pataki községházán bontott zászlót, majd május 7-én a fővárosban került sor tárgyalásokra és az alapszabály-előkészítő bizottság létrehozására. A pataki delegáció tagjai Bessenyei Zénó járási főszolgabíró, Csajka Endre takarékpénztári igazgató, Ferenczy Árpád jogtanár, Harsányi István gimnáziumi tanár, Hodossy Béla tanítóképzős igazgató és Zilahi Kiss Jenő hitelbanki főkönyvelő voltak, és megjelent még közel félszáz pataki öregdiák. A Liga alakuló közgyűlése május 28-án zajlott le Budapesten. A testület tb. elnöke hg. Windischgraetz Lajosogy. képviselő, elnöke Szinyei Gerzson lett. Alelnökké választották Gonda Béla miniszteri tanácsost, Enyiczky Gábort (mindketten részt vettek az alapszabály kidolgozásában), Hodossy Bélát és Waldapfel Jánost. A titkár Harsányi István, a pénztáros Zilahi Kiss Jenő lett. A Liga június 12-én Sárospatakon fiókcsoportot hozott létre, az alakuló ülésen mintegy nyolcvan személy jelent meg. A pataki fiók díszelnöke hg. Windischgraetz Lajos, elnöke Szinyei Gerzson,

1 tudomány és társadalom

társelnöke Molnár Viktor országgyűlési képviselő, alelnökei Harsányi István és Hodossy Béla, titkára Gulyás József, pénztárosa Zilahi Kiss Jenő, ügyésze Kiss Sándor jogtanár lett. A mozgalom szélesedését bizonyítja, hogy további 19 tiszteletbeli tagot választottak és 88 fős választmányt hoztak létre. Ekkor határoztak önálló lap indításáról is. Megindult az adománygyűjtés, majd 1916. július 1-jén megjelent a *Sárospataki Hírlap* első száma, főszerkesztője Szinyei Gerzson, felelős szerkesztője és kiadója Gulyás József volt.¹¹

Az egyházkerületi közgyűlés 1916. november 23-án határozatban rögzítette, hogy megköszöni a Ligának az addigi 11.300 korona összegű gyűjtését és a főiskola ügyében kiküldendő egyházkerületi bizottságban az elnöke helyet kap. A Liga pénzvagyona 1917 szeptemberében már 15.994 korona volt. A vezető testületek a 1916-ban és 1917-ben rendszeresen tanácskoztak, bár a Belügyminisztérium nem hagyta jóvá a benyújtott alapszabályokat, mert a háború miatt csak hadi jótékonyági célokkal lehetett egyesületet szervezni.¹² Eredeti célját a mozgalom végül is elérte, hiszen az egyházkerület nem fogadta el az iskola áthelyezését szorgalmazók indítványát. Ettől függetlenül a jogakadémia, az államsegély megvonása miatt, 1923-ban mégis bezárási kényszerült. A nagy tekintélyű elnök, Szinyei Gerzson 1919-ben bekövetkezett halála után az ügyeket továbbvivő Harsányi István 1923 januárjában jelezte a Liga csatlakozási szándékát a Budapesten működő Pataki Diákok Szövetségéhez, de a jogakadémia megmentéséért általa szorgalmazott összefogáshoz így sem talált partnert és pénzt.

II. Országos pataki diákszövetség kezdeményezése

Finkey Ferenc volt sárospataki, majd pozsonyi jogakadémiai tanár 1916. június 23-án tette közzé *Felhívás a volt pataki diákokhoz* című röpiratát, amelyben kérte, hogy a pataki diákok erkölcsileg és anyagilag támogassák a Sárospataki Református Főiskolát. Javasolta a Pataki Diákok Szövetsége megalakítását a Sárospataki Oltalmazó Liga keretén belül, egyben felajánlotta segítségét a szövetség tervének és programjának kidolgozásához. Finkey röpirata önálló füzetben, továbbá a *Sárospataki Hírlap* I. évf. 1. számának 1–2. oldalán is megjelent.¹³

Korábbi ismereteim alapján azt az álláspontot vallottam, hogy a világháború miatt az ügy lekerült a napirendről. A *Sárospataki Hírlap* 1916–1918. évfolyamainak áttekintése azonban új kutatási eredményeket hozott. Finkey kezdeményezéséhez ugyanis a lap hasábjain többen csatlakoztak, leghatározottabb támogatóként Moskovits Mór az 1916/4–5. szám 1–2. oldalán.

A háborús helyzet ellenére az események gyorsan követték egymást. Finkey felhívására Budapesten Gonda Béla és Pekáry Ferenc miniszteri tanácsosok, valamint Czövek Sándor rendőrkapitány előkészítették a pataki diákszövetség megalakítását célzó értekezletet, amelyre 1917. május 5-én került sor, Gonda meghívása alapján. Jelen volt Diószeghy János, Enyiczky Gábor, Eperjessy József, Fendrich Hugó, Harsányi Zsolt, Joó Ferenc, Moskovits Mór, Pataky Tibor, Pekáry Ferenc, Rácz Lajos, Szánthó Gyula, Tóth Endre és Trócsányi Zoltán. A résztvevők kimondták a Pataki Diákok Országos Szövetsége megalakítását, megköszönték Finkey Ferenc előzetes erőfeszítéseit, továbbá megbízták Gondát és Moskovitsot az alapszabály kidolgozásával. Kitűzött céljuk: segíteni az iskola és a város fejlődését, a volt diákok szellemi közösségének ápolását. Ennek nyomán a *Sárospataki Hírlap* 1917. szeptember 17–22-ei, 37–38. számának 1. oldalán megjelent Moskovits

Mór Volt pataki diákok! c. felhívása, benne a Szövetség előkészületeinek áttekintésével és az alakuló ülés meghívójával.

Az alakuló közgyűlés 1917. szeptember 23-án került sor Budapesten, a Magyar Adria Egyesület helyiségében. A résztvevők elfogadták az alapszabályt, megválasztották a tisztikart és a választmányt, az elnök Gonda Béla, a titkárok Moskovits és Trócsányi lettek.

Az alapszabályból kitűnik, hogy a szövetség széleskörű és időtálló célmeghatározást fogadott el, de – ellentétben az 1872-es Sárospataki Kör alapszabályával – tagként csak a főgimnáziumban és az akadémián (vagyis a teológián és a jogakadémián) végzett „férfiakra” számítottak, a tanítóképző nincs megnevezve. Ennek oka valószínűleg az akkor már közel fél évszázada állami intézményként működő tanítóképző hangsúlyozottan önálló identitásában rejlik. Az állami képző saját történetét ugyanis nem az 1857-es egyházi alapítástól, hanem az 1869-es átszervezéstől (helyesebben az 1870. január 20-án megindult állami oktatástól) számolta. A 25 éves fennállást 1895. január 22-én ünnepelték meg, amelyre egyébként meghívták az addig végzett növendékeket.¹⁴ Másrészt az öregdiákok támogatásra a tanítóképző kevéssé szorult rá, míg a Tiszáninneri Református Egyházkerület, a kollégiumi bevételek csökkenése miatt, az 1909. október 5–6-án Sárospatakon tartott közgyűlésen úgy kényszerült határozni, hogy kérelmezi az államsegélyt.¹⁵ A szövetség székhelye Budapest lett, de Sárospatakon helyi bizottság létrehozását előírták – akárcsak a Liga esetében történt. Tehát az 1872-es és az 1921-es szerveződések is számítva, a PADOSZ 1928-as létrejöttéig minden érdemi öregdiák-kezdeményezés a fővárosból indult. Ez azt is jelzi, hogy Budapesten volt elérhető az öregdiákok megfelelő színvonalú és mennyiségű, állandó „kritikus tömege”: Sárospatak messze nem csupán a vidéknek képzett értelmiséget. A szakosztályok és a helyi csoportok alapszabályi előírása szintén figyelemre méltó, ráadásul a december 1-jén tartott első választmányi ülésen kezdeményezték is a sárospataki helyi bizottság, valamint irodalmi szakosztály megalapítását, az előbbi vezetésére Szinyei Gerzson, az utóbbira Finkey kapott felkérést. Azt is elhatározták, hogy a minden hó első szombatján szövetségi összejövetelt tartanak a Dohány u. 20. alatti Mitrovác-vendéglőben.

Az alapszabály külön kitért az öregdiák találkozókra. Ezek már a 19. században jelentősek voltak. Megvalósításukat az iskolai évfordulós ünnepségek is ösztönözték.¹⁶ Az első ünnepségre a kollégium elhalasztott 300. alapítási évfordulója alkalmából került sor, 1860. július 7–8-án.¹⁷ Az Erdélyi János által szorgalmazott és szervezett eseményen 41 díszküldöttség és kb. 24-26 ezer (!) öregdiák és érdeklődő érkezett az ország minden részéről, közülük legalább 12-13 ezer fő egy vagy két éjszakát Patakon töltött. Feljegyezték, hogy a több mint 1300 lovas szekérből álló sor vége Sátoraljaúj helyig ért.¹⁸ A diáktalálkozók a későbbiekben rendszeressé és szervezetté váltak.¹⁹

A szövetség saját hivatalos lap indítását is célul tűzte. A december 1-jei választmányi ülésen a *Sárospataki Füzetek* újraindításáig a *Sárospataki Hírlap*ot kérték meg a feladat ellátására. Az Erdélyi János által 1857-ben alapított és szerkesztett *Sárospataki Füzetek* igényességét tekintve nagyhatású szellemi vállalkozás volt. A lap 1869-ig, majd 1904–05-ben jelent meg, rövid életű újraindítása Horváth Cyrill nevéhez fűződik.²⁰

*

Az alábbiakban, mint történeti értékű dokumentumot, közzétesszük a Pataki Diákok Országos Szövetségének a *Sárospataki Hírlap*ban 1918. május-június folyamán megjelent *alapszabály-tervezetét*, amelyet Gonda Béla, Pekáry Ferenc és Moskovits Mór állítottak

1 tudomány és társadalom

össze.²¹ A dokumentum címe jelzi, hogy jóváhagyott alapszabályról még 1918 nyarán sem volt szó. Valószínűsíthető, hogy a Szövetség hivatalos nyilvántartásba vételére – a Ligához hasonlóan – a fennálló egyesületalakítási tilalom, illetve a fokozódó háborús viszonyok miatt nem került sor, de ennek feltárása további kutatást igényel.²² Az mindenestre tény, hogy a pataki öregdiák-mozgalom jelentős szerepet játszott a civil társadalom alapértékeinek megszilárdításában.

III. A Pataki Diákok Országos Szövetségének alapszabály-tervezete, 1917.

Az egyesület címe, székhelye

1. §. Az egyesület címe: Pataki diákok országos szövetsége; székhelye: Budapest.

Az egyesület célja és működési köre

2. §. Az egyesület célja egyrészt azoknak a sárospataki főgimnáziumban, vagy akadémiában tanult férfiaknak, valamint ott működött tanároknak a szellemi egysége, akik ezen alapszabályok aláírásával, vagy ezzel egyértelműnek nyilvánított, hozzájárulási nyilatkozatukkal erkölcsileg kötelezik magukat volt alma materük, a sárospataki főiskola érdekeinek mindenkori védelmére, tisztességének öregbítésére, a főiskola hagyományos szellemének és a pataki diákélet hagyományainak ápolására, a főiskola és Sárospatak intézményeinek fejlesztésére, valamint egymás között a kollegiális érzés ápolására. A szövetség célja egyfelől a sárospataki főiskola köré annak volt növendékeiből egy külső védőláncolatot alakítani; elősegíteni annak és a városnak fejlődését, szellemi és anyagi felvirágzását, iránta a közérdeklődést ébren tartani, javára önzetlen célú alapításokat kezdeményezni, támogatni, vezetni, – másfelől a volt pataki diákok közt a szellemi közösséget fenntartani, az ifjúkori emlékek felelevenítése és ápolása, valamint a főiskola korszerű fejlesztésének elősegítésére irányuló akciók megbeszélése véget időnként összejöveteleket rendezni, a sárospataki főiskola és a pataki diákélet emlékeit, hagyományait összegyűjteni.

Az egyesület tagjai és a tagok jogai

3. §. Az egyesület tagjai: a) tiszteletbeliek, b) rendesek.

4. §. Tiszteletbeli tagokul oly kiváló tudósok és gyakori szakférfiak, vagy oly tudománypártoló egyének választhatók a közgyűlés által, akik a sárospataki főiskola és a szövetség érdekében folytatott működés terén érdemeket szereztek s a szövetség működésének díszét és fényt kölcsönözhetnek. Külföldiek megválasztásához a m. kir. belügyminiszter utólagos jóváhagyása szükséges.

5. §. Rendes tag bárki lehet, akit egy rendes tag ajánlatára a választmány a tagok sorába felvesz.

6. §. A tiszteleti (*sic!*) és rendes tagok szavazati joggal bírnak a közgyűlésen, választók és választhatók, új tagokat ajánlhatnak, részt vehetnek a szövetség társas összejövetelén, élvezik a tagok részére megszerzett kedvezményeket.

A tagok kötelezettségei

7. §. A tiszteleti és rendes tagok semmiféle tagsági díj fizetésére nem kötelezettek.

8. §. Minden tag kaphat tagsági oklevelet, melynek díja 10 korona. A tiszteletbeli tagok tagsági oklevelükért nem fizetnek.

A tiszteleti elnök

9. §. A szövetség a közélet kiválóbb tényezői közül tiszteleti elnököt választhat, ki az ünnepi közgyűléseken, esetleg a választmány ülésein elnököl, a szövetség tekintélyét növelheti és működésének sikerét előmozdíthatja.

A közgyűlés

10. §. Rendes közgyűlés minden évben tartandó Budapesten, vagy Sárospatakon. A közgyűlés helye, ideje és tárgya legalább nyolc nappal a közgyűlés előtt a szövetség hivatalos lapjában, ennek hiányában, valamelyik budapesti napilapban és sárospataki lapban közzéteendő. A szabályszerűen hirdetett közgyűlés, ha legalább húsz tag megjelent határozatképes. A közgyűlésről jegyzőkönyv vezetendő, melyet az elnök, jegyzőkönyvíró, titkár és a gyűlés megnyitásakor erre fölkért 2 tag hitelesít.

11. §. Rendkívüli közgyűlést a választmány javaslatára bármikor egybehívhat az elnök, vagy annak akadályoztatása esetén bármelyik alelnök, de a rendkívüli közgyűlés helye, ideje és tárgysorozata mindenkor szintén legalább nyolc nappal előre közzéteendő a szövetség hivatalos lapjában, ennek hiányában valamelyik budapesti vagy sárospataki lapban.

12. §. Ha a fentiek szerint összehívott közgyűlés nem határozatképes, ettől 8 (nyolc) napra ugyanazon tárgysorozattal újabb közgyűlés tartatik, mely a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes. Ezen újabb közgyűlésre külön meghívó bocsátandó ki.

13. §. Úgy a rendes, mint a rendkívüli közgyűléseken minden határozat egyszerű szöbbséggel hozatik. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Bármely szavazattal bíró tag kívánságára név szerinti, tíz tag kívánságára pedig titkos szavazás rendelendő el. Mindezekben az esetekben természetesen csak is a jelen lévő tagok kívánsága vehető figyelembe.

14. §. A közgyűlés hatáskörébe tartozik: a) a szövetség tiszteleti elnökének, tisztikarának, a szakosztályok elnökének, a tiszteleti tagok s a választmány tagjainak megválasztása és a tisztviselek díjazásának megállapítása; b) az évi költségvetés és zárószámadás megállapítása; c) a szövetségi vagyok kezelésének ellenőrzése; d) a közgyűlés bármely általa választott tisztviselet állásától elmozdíthat, ha erre vonatkozó indítvány a közgyűlésnek szabályszerűen meghirdetett tárgysorozatába felvétellett; e) a közgyűlés határoz az alapszabályok módosításáról; f) a szövetség esetleges feloszlásáról; végezetül g) a közgyűlés határoz a szavazattal bíró tagoknak bármely, a közgyűlés előtt legalább 14 nappal az elnöknek benyújtott s a közgyűlési tárgysorozatba felveendő indítványáról.

A tisztikar

15. §. A szövetségi tisztikar tagjai: az elnök, két vagy több alelnök, egy titkár. Az elnökök számát a közgyűlés állapítja meg. A tisztikar tagjait a közgyűlés 3 évre választja.

A választmány

16. §. A szövetség ügyvivő szerve a választmány, melynek tagjai a tiszteleti elnök, a tiszteleti tagok, a tisztikar, a szakosztályi elnökök, a helyi csoportok elnökei, valamint húsz, de legfeljebb negyven tagból álló a közgyűlés által választott tag, akiknek számát mindenkor a közgyűlés állapítja meg. A választmány lehetőleg az ország különböző helyein lakó tagok közül is választható. A választmány üléseiről jegyzőkönyv írandó, melyet az ülés elnöke és a jegyzőkönyv írója hitelesít.

1 Tudomány és társadalom

17. §. A választmány hatáskörébe tartozik; a) a szövetség működésének irányítása; b) a tagok felvétele; c) az évi költségvetésnek és zárszámadásnak a közgyűlés elé terjesztése; d) a szövetség költségeinek utalványozása; e) a szövetségi tisztviselők esetleges díjazásának és szolgálati viszonyának megállapítása; f) a szakosztályok beosztásának módosítása és esetleg új szakosztályok szervezése.

18. §. A választmány a szükséghez képest tartja üléseit és ügyrendjét maga állapítja meg, ülése határozatképes, ha legalább öt tag jelen van.

19. §. A választmány tagjait a közgyűlés hat évre választja.

Szakosztályok

20. §. Egyelőre a következő szakosztályokat alakítja meg a szövetség: 1) irodalmi, 2) diák-hagyományok gyűjtésére és kiadására alakított szakosztály.

21. §. Bármely szakosztálynak csak az lehet a tagja, aki az illető szakosztály körébe tartozó szakmával tudományosan, irodalmilag vagy gyakorlatilag foglalkozik. Egy tag mindkét szakosztálynak lehet tagja.

22. §. A szakosztályok maguk választják tagjaikat teljesen önállóan, számbeli korlátozás nélkül.

23. §. Mindegyik szakosztály maga választja három-három évre alelnökeit, titkárait és választhat annyi alelnököt és titkárt, amennyit az eredményes munkálkodás szempontjából szükségesnek tart.

24. §. A szakosztályok hatáskörébe tartozik: a) a munkaterv megállapítása; b) javaslattétel a választmánynak, tudományos, irodalmi vagy gyakorlati megbízások, kiküldetések, irodalmi kiadványok, intézmények létesítése és fejlesztése ügyében; c) tiszteleti tagok ajánlása.

25. §. A szakosztályok tagjai új választás alá nem esnek, hanem mindaddig szakosztályi tagok maradnak, míg a szövetség kötelékébe tartoznak.

26. §. A szövetség a sárospataki főiskola történetének megírásánál felhasználható adalékul és a főiskola szellemének igazolásául gondoskodik a pataki diák-hagyományok lehető széleskörű összegyűjtéséről és kiadásáról. Az e végből alakított szakosztály az általa megállapítandó módon felkutatja a legrégebbitől a legutóbbi időkig a sárospataki diákéletre vonatkozó adatokat s azokat irodalmilag feldolgozza. Az irodalmi színvonalú egyes részleteket folytatólagosan kiadandó füzetekben a választmány teszi közzé.

A sárospataki helyi bizottság

27. §. A szövetség egyik tanácsadó és végrehajtó szerve a Sárospatakon székelő helyi bizottság, amelynek feladata a szövetség egyéb szerveinek, így a szakosztályok működésének támogatása s a szövetség által Sárospatakon létesítendő intézmények felügyelete.

28. §. A sárospataki helyi bizottság elnökét a közgyűlés, tagjait pedig a választmány választja 3-3 évre a Sárospatakon lakó tiszteleti és rendes tagok közül. Tagjai száma előre meg nem határozott, így a választmány a szükséghez képest kiegészítheti. A bizottság a maga tagjai közül egy vagy több alelnököt, egy titkárt választhat s ügyrendjét maga állapítja meg, de azt jóváhagyás végett a választmányhoz terjeszti.

29. §. A bizottság évi költségvetés tervezetét és zárszámadást a választmány elé terjeszti és ez hagyja jóvá. A választmány által a bizottság rendelkezésére bocsátott összeg erejéig az utalványozás jogát a sárospataki helyi bizottság gyakorolja.

30. §. A sárospataki helyi bizottság üléséről, melynek határozatképességéhez legalább 5 tag jelenléte szükséges, a bizottsági titkár vagy helyettese által jegyzőkönyv írandó, melyet az elnök és két jelen volt bizottsági tag hitelesít. Az ülésnek idejét és programját az elnök állapítja meg. A jegyzőkönyv másolata a szövetség elnökségének megküldendő.

Helyi csoportok

31. §. Ha valamely városban és közeli környékén a szövetségnek legalább 10 tagja van, ezek külön helyi csoportot alakíthatnak.

32. §. A helyi csoport elnökét maga választja, ügyrendjét a választmány állapítja meg. Aelnököt és jegyzőket a helyi csoport maga választ, de azt jóváhagyás végett a választmánynak bejelenteni köteles.

33. §. A helyi csoportok megalakulása a törvényhatóság első tisztviselője után tudomásulvételével végett a m. kir. belügyminisztériumhoz bejelentendő.

Kisgyűlések, találkozók

34. §. A szövetség tagjainak szabadságukban áll tetszés szerinti korcsoportokban, vagy meghatározott osztályok volt növendékeiként külön közgyűléseket tartaniuk (érettségizők, kápláni, papi vizsgázók találkozói stb.) Az ily gyűlések szervezése az illető tagok, esetleg a sárospataki helyi bizottság feladata. Minden ilyen gyűlés azonban előzetesen a szövetség titkárának és a sárospataki helyi bizottság titkárának bejelentendő, aki azt a választmány és az elnök, illetve bizottsági elnök tudomására hozza, mely magát az ily gyűléseken képviseltetheti, esetleg a szövetség összes tagjait értesíti. Ha a volt pataki diákok találkozója egyébként jut tudomására a vezetőségnek, a találkozó rendezőivel érintkezésbe lép, azon magát képviselteti s a résztvevőket a szövetségbe való belépésre a főiskola iránti kapcsolat fenntartására felhívja.

A tisztikar hatásköre

35. §. Az elnök képviseli a szövetséget, összehívja a közgyűlést és választmányi üléseket és ezeken elnököl, gyakorolja az utalványozás jogát a választmány rendelkezése szerint. A tisztikarhoz nem tartozó segédszemélyzetet az elnök alkalmazza, a díjazás és a szolgálati viszonyok megállapítását fentartván a választmánynak. Az elnököt akadályoztatás esetén bármelyik aelnök helyettesítheti. A szakosztályi aelnökök saját szakosztályuk tanácskozsait vezetik, a szakosztályi ülések helyét és idejét, valamint tárgysorozatát megállapítják.

36. §. A titkár a szövetség irodájának vezetője s a szövetség lapjának szerkesztője, a szövetség tagjait nyilvántartja, új jelentkezéseket a választmány elé terjeszt, a közgyűlések vagy más összejövetelek helyiségeiről, azok megtartásának anyagi ügyeiről gondoskodik. A választmány évi ülésein az előző évi működésről és a sárospataki főiskola életében előfordult nevezetesebb eseményekről beszámol.

Az egyesület vagyona

37. §. A szövetség vagyonát képzik, illetve jövedelmét: a) a tagok adományai, b) a szövetség irodalmi kiadványai, c) egyéb bevételek.

38. §. A szövetség minden bevétele és kiadása, valamely elsőrendű pénzügyintézet pénztári kezelése és a postatakarékpénztár útján bonyolítandó le.

39. §. Az egész vagyon ellenőrzését a választmány, felsőbb fokon a közgyűlés gyakorolja.

A szövetség felozlása

40. §. Ha a szövetségnek bármely oknál fogva fel kell oszlania, úgy erről, valamint vagyónának hováfordításáról 3 hónappal előre az egyesület lapjában kihirdetett közgyűlésen az összes szavazati joggal bíró tagok abszolút többsége határoz; szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt; ha ennyi tag nem gyűlik össze, akkor egy hónappal későbbre új közgyűlés hirdetendő, mely a felozlásról és az egyesület vagyónának hováfordításáról a jelenlevők számára való tekintet nélkül egyszerűen szótöbbséggel határoz, szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. A közgyűlésnek az alapszabály módosítását, vagy a szövetség felozlását s az esetben a szövetségi vagyon hováfordítását illető határozatai foganatosítás előtt jóváhagyás végett a m. kir belügyminisztériumhoz felterjesztendő.

41. §. Az 1875. május 6-iki 1508 sz. belügyminiszteri rendelet 9. pontja szerint a szövetség, az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartja a kir. kormány által, amennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyesületi tagok vagyoni állapota veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik és a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest felozlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartásra különbeni felozlatás terhe alatt köteleztetik.

Jegyzetek

¹ Vö: *Bolvári-Takács Gábor: Módszertani szempontok a pataki öregdiák-mozgalom történetének kutatásához. In: Ködöböcz József (szerk.): Comenius és a hazai művelődés. Bibliotheca Comeniana IX. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2002. 199–205. o.*

² *Az öregdiák-mozgalommal kapcsolatos adatok lelőhelye a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is: Bolvári-Takács Gábor: A sárospataki öregdiák mozgalom 19–21. századi kronológiája. Intézménytörténet és közművelődési dimenziók (elektronikus adattár, 2011): <http://patakidiak.hu/patakidiak/oldal/a-sarospataki-oregdiak-mozgalom-19-21-szazadi-kronologiaja>; továbbá: http://www.zemplenimuzsa.hu/oreg_diak_krono.htm.*

³ *Az állami tanítóképző intézeti rendszert az Eötvös József-féle népoktatási törvény (1868:XXXVIII. tc.) alapján szervezték meg, a már működő pataki tanítóképzőt 1869. október 22-én vette át az állam.*

⁴ *A dokumentumot jegyzetekkel ellátva közzétettem: Bolvári-Takács Gábor: Sárospataki baráti kör Budán, 1872-ben = Egyháztörténeti Szemle, 6. évf. 2005. 2. szám, 143–146. o.*

⁵ *Hegyi József: A pataki öregdiákok barátsága. In: Dobay Béla (szerk.): A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve. Sárospatak, 1981. 256–258. o.; Ködöböcz József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 72. o.; Bolvári-Takács Gábor: Az Alma Mater szolgálatában. A pataki diákmozgalom száz éve, I. rész = Reformátusok Lapja, XLIV. évf. 34. szám, 2000. augusztus 20., 7. o., II. rész = Reformátusok Lapja, XLIV. évf. 35. szám, 2000. augusztus 27., 7. o.; Bolvári-Takács Gábor: Tények és tendenciák a pataki öregdiák-mozgalom történetében. In: Szabó Csaba (szerk.): Sárospataki Református Kollégium Alapítvány 1989–2009. Jubileumi kiadvány. Sárospatak, 2009. 11–16. o.*

⁶ Vö: Emléklapok 1928. okt. 6.-ról. A hősi halált halt sárospataki diákok második emléktáblájának leleplezési ünnepélyéről és a Pataki Diákok Országos Szövetségének megalakulásáról. Összeállította: Novák Sándor. Kiadja a Pataki Diákok Országos Szövetsége, 1928.

⁷ Vö: Jelentés a Pataki Diákok Országos Szövetsége Budapesti Egyesületének működéséről, 1921–1933. Szerkesztette Panka Károly. Kiadja a Pataki Diákok Országos Szövetsége Budapesti Egyesülete, Budapest, 1933.

⁸ Bolvári-Takács Gábor: Adatok a pataki öregdiák-mozgalom történetéhez. In: Kováts Dániel (szerk.): Comenius és Kazinczy szellemében. Bibliotheca Comeniana XIV. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2009. 203–208. o.

⁹ Szinyei reagált Kun Pálnak a Miskolc c. lap 1877. évi 7. számában, valamint a Patak-e vagy Miskolc címmel a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1877. évi 9. számában, továbbá Mitrovics Gyulának, A sárospataki jogakadémia Miskolcra való áttétele kérdéséhez címmel ugyancsak a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1877. évi 9. számában, illetve Ballagi Gézának a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1877. évi 11. és 13. számaiban megjelent cikkeire. Kun és Ballagi az áthelyezést pártolta, Ballagi utóbb visszakozott.

¹⁰ Barcza József: A Kollégium története 1849-től 1919-ig. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Református Sajtóosztály, Budapest, 1981. 191–193. o.

¹¹ A lap 1928-ig tizenkét évfolyamot ért meg, és kiadása, vélhetően anyagi okból, csupán 1924-ben szünetelt.

¹² 1914. július 27-én jelent meg az egyesületi jog korlátozásáról szóló 5.479/1914.M.E. sz. rendelet, amely egyes megyékben megtiltotta új egyesületek és fiókok alakítását, valamint általában fokozott rendőri felügyeletet írt elő. E rendelet hatályát a 5.735/1914.M.E. sz. rendelet augusztus 1-jén az ország egész területére kiterjesztette. 1916. április 26-án közzétették a 1.442/1916.M.E. sz. rendeletet, a 5.479/1914.M.E. sz. rendelet kiegészítéseként, amelyben a belügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy hadviseléssel vagy hadi jótékonyági összefüggő célok esetében kivételesen engedélyezhesse egyesületek megalakítását.

¹³ A dokumentumot közzétettem: Finkey Ferenc: Felhívás a volt pataki diákokhoz, 1916. Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Bolvári-Takács Gábor. = Zempléni Múzsza, III. évf. 4. szám, 2003. november, 63–70. o.

¹⁴ Vö: Dezső Lajos: Huszonöt év a sárospataki állami tanítóképezde életéből. Sárospatak, 1895.

¹⁵ A kérelem alapja a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről szóló 1883:XXX. tc. 47.§-a volt. A szerződést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Tiszáninneri Református Egyházkerület és a Sárospataki Református Főgimnázium között végül 1911. május 17-én kötötték meg. A kérdéskörrel részletesen lásd Hörcsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete (1800–1919). Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Sárospatak, 1996.

¹⁶ Részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Iskola-alapítási évfordulós ünnepségek a pataki gimnáziumban (1860–2006). In: Kováts Dániel (szerk.): Széphalom 22. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely, 2012. 553–560. o.

¹⁷ Az ünnepségre 1831-ben a kolerajárvány miatt nem kerülhetett sor. Később a reformkor eseményei, majd a forradalom és szabadságharc akadályozták az ünneplést. 1850.

1 tudomány és társadalom

február 10-én Haynau rendeletben felfüggesztette az egyházak és iskolák autonómiáját. A kollégium 1860. május 15-én kapta vissza szabadságjogait.

¹⁸ Vö: A sárospataki ref. főiskola háromszázados ünnepe július 8-án 1860. Emlékkönyvbe foglalta Erdélyi János. Sárospatak, 1860.

¹⁹ Vö. pl. Emléklapok az 1859–1867-es osztálytársak sárospataki találkozásáról. Összeállította: Radácsy György. (Különnyomat a Sárospataki Lapokból.) Sárospatak, 1892. A közlemény az 1892. szeptember 24-én tartott 25 éves érettségi találkozót ismerteti, szép-irodalmi keretbe foglalva.

²⁰ Részletesen lásd: Dienes Dénes: A Sárospataki Füzetek története (1857–1905) = Zempléni Múzsza, VII. évf. 2. szám, 2007. nyár, 42–47. o.

²¹ Sárospataki Hírlap 1917. évi 19–20, 21–22, 23–24. és 25–26. szám. A dokumentumot szöveghűen, de a mai helyesírás szerint közlöm. A négy részletben történt megjelenésből adódó ismétlések és utalások közlését mellőztem.

²² 1919. szeptember 30-án tették közzé az 5.084/1919.M.E. sz. rendeletet, amely szerint a belügyminiszter közérdekből az 1.442/1916.M.E. rendeletben foglalt kivételeken túlmenően is engedélyezheti egyesület alakítását. A kormány háború esetére szóló kivételes hatalmát, amely alapján addig az egyesületi jog korlátozását gyakorolta, véglegesen az 1922. július 25-én közzétett 6.310/1922.M.E. sz. rendelet szüntette meg.

Gupcsó Ágnes

Egressy Béni, az „ember és magyar”

Emléksorok a zeneszerző születésének kétszázadik évfordulójára

1833. január 23-án a sárospataki református kollégiumot elhagyó diákokat számon tartó jegyzékbe három nevet írtak be: „Joannes Kovács, luratus” Csátra távozott rectornak, aki két segédtanítót, praeceptort is vitt magával, „Beniamin Egresit” és „Franciscus Szentmiklósit”.

Egressy Béni távozása a kollégiumból anyagi kényszerűségből történt. Édesapja, Egresi Galambos Pál – akár annak két fivére, Ábrahám és Salamon – maga is e falak között tanult, s nem úgy képzelte, hogy fiának ez a lehetőség már ne adasson meg. 1827-ben bekövetkezett korai halála azonban Béni fia számára más utat jelölt ki.

Egresi Pál a hazai tanulmányok után külföldön is fejlesztette tudását, Jénából hazatérve 1803-tól a lelkészi hivatásnak élt, ahogyan első házasságából született Pál fiát is lelkésznek nevelte. Első szolgálati helye, Jánosi után Putnokon hirdette Isten igéjét. Apja, Mózes – ragályi majd tardonai lelkész – feleségével, a dédesi prédikátor, Bogdányi István Anna nevű leányával szolgálati ideje leteltével a csodálatos Pitypalatty völgyben, Parasznyán vett kis házába költözött. Talán rokonainál tett látogatásai alkalmával találkozott Pál a miskolci gimnázium egykori tanárával, Komjáthy Ábrahámmal, a tudós lelkésszel, akinek pályája, sokoldalú műveltsége, széles látóköre igazi, követendő mintául szolgálhatott számára. 1806-ban az ő nevelt lányát, Juhász Juliannát választotta gyermekei anyjául. Ettől kezdve a Sajó mentének kis falvaiban, előbb Lászlófalván, majd 1816-ig Kazincon szolgált. Igazi polihisztor volt, kiváló szónoki képességgel, költői vénával és zenei tehetséggel, jó hangú adottsággal rendelkezett, elsajátította a zenei alapismereteket, és több hangszeren (fuvola, hegedű, zongora) is tudott játszani. Ebbe, a mélyen gyökerező református hagyományokat őrző, ugyanakkor a művészetek iránt érzékeny családi környezetbe született meg kétszáz éve, 1814. április 21-én Egressy Béni.

A szülővárost elhagyva a kisiskolás éveket már Sajókápolnán töltötte, majd a családi hagyományokat követve Miskolcon folytatta tanulmányait. A város ekkortájt döntött arról, hogy az egymást váltó vándortársulatok számára megpróbálnak méltóbb játszóhelyet teremteni, s 1823-ban meg is nyílt az első kőszínház. A színház világa rendkívüli vonzerőt gyakorolt az ifjúságra, a reformkor nemzetébresztő szellemisége számos református diákot terelt az „igehirdetés” e sajátos megnyilvánulási területe felé, Thalia templomába. Így Béni testvérbátyját, Gábort is, akinek ezek az élmények határozták meg egész további életútját. A Gábornál hat évvel fiatalabb Bényt nyilván ugyanúgy megérintette a színház varázsa, de ő egyelőre tovább haladt az apja által kijelölt úton, s míg bátyja 1826-ban a művészvilág veszélyes ösvényére lépett, ő a sárospataki kollégium ódon falai között igyekezett az otthonról hozott sokoldalúságát továbbfejleszteni. Akárcsak apja és annak fivérei, az ő neve is ott szerepel a kollégium kántusának névsorában, de míg apja és

egyik nagybátyja a basszus szólómat erősítették, „Bénjámín” – másik nagybátyjához hasonlóan – a tenor szólóban jeleskedett 1830–32-ben. A kórus akkori vezetője, Apáthy János alig harmincévesen került a főiskola frissen szervezett ének, zene és építészet tanszékére, amelyet többek között bécsi tanulmányok után foglalt el. Neki köszönhetőek azok a reformok, amelyek jelentősen megváltoztatták a zeneoktatás és az énekkar működésének korábbi módját, s kísérletet tett a zongora és orgona tanításának bevezetésére. Egressy Béni tehát akár hangszeres tudását is fejleszthette általa, ha csak rövid ideig is. A kollégiumból való távozása után minden további tudását autodidaktaként szerezte. Mezőcsáti segédtanítókodása nem sokáig tartott – a színi pálya büvköréből ő sem tudott kikerülni. Miután még két kisgyermeket nevelő özvegy édesanyja és Imre öccsük sem támogatta Béni terveit, látszólag megadta magát, s még egyszer megpróbálkozott a tanítással, Szepsiben. Gábor bátyja azonban, szembesülve öccse szilárd elhatározásával, végül felajánlotta segítségét. A két testvér sorsa a továbbiakban még szorosabban fonódott össze. Ősztől már együtt voltak a kassai társulatnál. Itt Béni végigjárta a korabeli színházi lét szinte valamennyi lépcsőfokát. Kardalos volt, s kisebb prózai szerepeket játszott eleinte, majd megpróbálkozott az énekesi karrierrel is. Apjával és Gábor bátyjával ellentétben azonban viszonylag gyenge hanggal rendelkezett, és fizikuma sem erre a pályára predesztinálta. Gyorsan haladt ugyan előre – 1837-ben olvashatjuk, hogy „ő már biztosságot fejt ki, s annyi ízlést az előadásban, ott kívált, hol látvány kell, hogy néha hangjának nem eléggé zengő voltát szívesen elfeledjük” –, de mindhiába. Pályafutása legnagyobb szerepe Rossini *A sevillai borbély* című operájában Figaro megformálása volt. „Hogyha magas baritonját, melynek alsóbb hangjai a felsőbbeknél gyengébbek, folyvást tanulása által mívelendi, lágy és csengő zengzetűvé teheti ... mindig kedvezőleg lépend fel.” – olvashatta a kritikus véleményét, amelyet megszívelve megpróbálkozott kisebb tenorszerepekkel is. Sőt, 1838-ban néhány hónapra keserves vándorútra kelt, hogy Itáliában tanulmányozhassa a korabeli operajátzás és éneklés csínját-bínját. A kritikák dicsérték ugyan szorgalmát, és hangját fejleszthetőnek ítélték – több mint háromszáz darabban játszott prózai és énekes szerepet –, tüdejének gyengesége mégsem tette lehetővé, hogy valódi tehetségét itt bontakoztassa ki, az igazi babérok nem színészként aratta. Már a pataki évekre emlékezve így írt róla Erdélyi János, aki kor- és iskolatársa volt: „a jobb tanulók közé tartozott, éneki ügyességével és szépen csengő hangjával minden iskolatársát felölmúlta”. Az 1830–31-es tanévben kapott minősítése szerint a 16 éves ifjú „togatus” osztályzata zene és magyar irodalomból is „bene”. S miután a zenével most már örökre eljegyezte magát, meg kellett találnia azt az utat, amely aztán nevét halhatatlanná tette. Ettől kezdve a zene és irodalom együttes szolgálata jelentette számára a színházi létet. A zenés színpad pedig e korban számos tennivalót kínált – többek között váratott magára az első igazi „nemzeti opera” létrejötte is.

Kassa után Kolozsvár, majd Buda következett. Itt ismerkedett meg Erkel Ferencsel, akihez a Nemzeti Színházban végzett közös munkán kívül életre szóló barátság is kötötte. Számára készítette a *Bátori Mária* szövegkönyvét. Az opera bemutatója 1840-ben néhány héttel követte első ilyen munkája, a Szerdahelyi József által megzenésített *Tündérlak* premierjét. Erkel zenésítette meg következő operalibrettóját, a *Hunyadi Lászlót* is. A Tóth Lőrinc *Két László* című drámája nyomán készült szöveg felülemelkedik az eredeti darab dramaturgiai buktatóin, és túllép a *Bátori Mária* gyakorlatlanságain is. Az igazi sikert Katona József *Bánk bánjának* az operaszínpadhoz való alkalmazása hozta meg.

Nem tudjuk, mikor találkozott először a színművel – 1833-ban, Kassán, az ősbemutatón, fivére alakította Ottót – a dráma 1845-ös színre vitele alkalmával már Béni is játszott a darabban. Ekkoriban kezdett neki a munkának, amelyet azonban a történelmi események egy időre megszakítottak. A librettójából született operát már nem hallhatta. 1851. július 17-én bekövetkezett halála előtt röviddel sikerült csak a zeneszerző kezébe juttatnia a befejezett kéziratot. Ha csupán e két utóbbi Erkel-opera létrejöttéhez járult volna hozzá, neve akkor sem merült volna a feledés homályába. De ő ennél sokkal többet tett.

A 19. században még gyermekcipőben topogó magyar színjátszásnak nem csupán játszóhelyekre, színészekre, hanem játszható darabokra is nagy szüksége volt. Operalibrettói mellett fordításaival is hozzájárult ennek megteremtéséhez. Diákkori francia tanulmányait ügyesen kamatoztatta, s nyelvtudását színházi gyakorlata is segítette, ahogy Rakodczay Pál írja róla: „az ő fordításai egy Nagy Ignácénál, Szemere Pálénál praktikusabbak. Értjük a beszélhetőséget.” Több mint 80 művet fordított le elsősorban francia és olasz nyelvből, prózában és verses formában egyaránt. Donizetti, Verdi, Meyerbeer, Bellini legnépszerűbb operái is neki köszönhetően szólaltak meg magyarul először, s így ismerhette meg azokat a vándortársulatok révén a korabeli vidéki közönség is.

Mindemellett zenekart alakított cigányzenészekből, akiket ő maga tanított, dalokat komponált – amelyet kora legnagyobb énekesei örömmel terjesztettek –, írt kórusműveket, hangszeres darabokat, és különböző színpadi művekhez zenéket. Szakadatlanul dolgozott, mintha érezte volna, hogy élete rövidre szabott. Mintha apja emlékét szeretne volna kiengesztelni, hogy annak halála után letért az általa kijelölt útról. De hűséges maradt eszméihez – a szolgálat alázatához; s hű maradt a földhöz, a hazához, ahogy azt a pataki kollégium szelleméből magával hozta – akár élete feláldozása árán is megvédte volna a szabadságharcban, a toll és lant után fegyvert ragadva: „Bátyám! ... Katona lettem ... holmicskémet bátyámhoz teszem le ... ha elestem, maradjon bátyámé...” – írta Szentpétery Zsigmondnak. A kápolnai csatában szerzett sebesülése után Ónodon, Fekete Károly református lelkésznel lábadozva a számos világi mű komponálása után elővette a zoltárokat és dicséreteket, és orgonaátiratokat készített belőlük. Főhadnagyi kinevezése után Komáromban a 2. hadtest zenekarának vezetőjeként komponálta a ma *Klapka-indulóként* ismert művét.

Egressy Béni azonban elsősorban Vörösmarty *Szózatának* megzenésítésével véste be magát a magyar nemzet szívébe. A verssel való első találkozásakor azonnal nekilátott a komponálásnak, s 1839-ben el is hangzott a négyszólamú kórusmű. 1843-ban aztán a „*Szózat*”-pályázatra is jelentkezett, ahol kompozíciója elnyerte a babért, hamarosan szinte tömegdallá vált, s Párizsban a magyarság *Marseillaise*-eként ünnepelték.

S mi más lehetett volna e 29 éves – családja és barátai szerint is „barátságban odaadó”, önzetlen – ifjú jelgége, amelyet a *Himnusz* mellett második nemzeti imádságunk élére, honfitársainak szánva írt: „Mindен ember legyen ember és magyar”.

László Erzsébet

Seres János festőművész emlékezete

Immár tíz esztendeje lesz idén decemberben, hogy mesterünk, a neves Rudnay-tanítvány, Seres János (1920–2004) festőművész gazdag életútja véget ért, és az igazak álmát alusza a felsőháromori temető ősfái alatt. Vég tisztessége – december 21-én – kemény, csikorogva szikrázó, gyász fehérbe öltözött téli napon tartatott – illett hozzá, és illett hozzánk, az őt gyászolókat fájdalomához.

Veszteségekkel teli, embersírató időszak volt ez: előtte mentek el kiváló pályatársai, barátai közül Barczy Pál, Tóth Imre, Végvári Lajos. Agyunk és szívünk már a mester gyász-híre hallatán felmérte az óriási veszteséget, amely be nem tölthető, máig ható űr – nem kevesbedik, inkább nő. Mi pedig - akik még testi-lelki mivoltában, elevenen emlékszünk rá – bizony folyamatosan fogyunk.

De bibliai becsben tartjuk tanításait az emberi tisztességről, felelősségvállalásról, az adott szó megtartásának szentségéről, továbbá az önmagunk iránt kötelező, tiszta szigorúság-

Fények

ról, amely egyúttal szakmai igényességünk egyik záloga is. Ez a veretes fogalom sor volt az Ő emberi-művészi-pedagógiai hitvallása, átörökítendő testamentuma. E szerint élt és ezeket várta el másoktól. Különösen elvárta tőlünk, tanítványaitól, akiket sorsuk abban a kivételes szerencsében részesített, hogy alanyai, befogadói, továbbadói lehettünk tanításainak, ezeknek a szellemi – erkölcsi etalonoknak az egri Liceum, a későbbi Ho Si Minh Tanárképző (ma: Eszterházy Károly) Főiskola falai között.

Szemérmes, szűkszavú ember lévén sohasem beszélt róla – de valószínűleg ez a néhány főiskolai tanári év volt gazdag életútjának számára is legkedvesebb időszaka. Éreztük: szeret tanítani, szereti és becsüli az embereket, különösen a fiatalokat. Kiteljesedett tanítványai körében. Kivételes emberi kvalitásokkal megáldott, szuggesztív, nagy tudású és igen szerény Mester volt. Ugyanakkor a következetes, kérlelhetetlen szigorúság is ott volt az eszköztárában: szellemes, vesébe látó megjegyzés, bírálat formájában tálalva kinek-kinek. Ezek a szokatlan, de annál hatásosabb bírálatok – amelyek szájról-szájra járva mint a népmesék alakváltozata – gyarapították a személye köré fonódó legendáriumot, szállóigék sorát. Nem gondoltunk – diákeszünkkel nem is gondolhattunk – akkor arra, mennyire tudatosan cselekszik, mert teljesíteni akarja – önnön mércéje szerinti, tanártársai elvárásával egyező – vállalt feladatát: kiművelt emberfők nevelésére képes, a vizuális kultúra ügye iránt elkötelezett, igényes tanárokat adni az országnak. Benne szűkebb pátriájának, a szeretett Borsodnak, Zemplénnek, Abaújnak, ahol – és ő ezt tudta – óriási a szükség erre a munkára.

Később – magunk is pályára állva – megértettük, még inkább értékeltük, büszkéek voltunk s vagyunk rá, Seres Apura, mesterünkre. Remélem, legalább részben el tudtuk hinteni tanítványainkban a tőle tanultak magvát.

*

Berzsenyi felismerése : „...a szárnyas idő hirtelen elrepül!”... máig igaz. A Mester halálát követő évtized szinte észrevétlenül és csendben lepergett az idő rostáján. Egyénisége, szellemisége Miskolc, Sárospatak művészeti-szellemi közegéből folyamatosan hiányzik. A Rajztanárok Zempléni Alkotó Köre is máig érzi hiányát. A hosszú évek együtt dolgozása után hagyott úr nem töltődött ki. Pedig Seres János örökségét tovább kell adni, nevesíteni, mielőtt elvész, pótolhatatlanul megsemmisül – ez utóbbiakra végképp érdemtelen. Ő évtizedekig össze tudott tartani közösségeket, a közösség nem tudja megtartani őt, ápolni szellemiségét?

Mi tudjuk, de másokkal is tudatni, láttatni kell: időszerűsége egyre fontosabb, mert a mai pörgő, a megalkuvás szellemiségének kedvező világunk egyre gyakrabban csak a pillanatot – sokszor kétes színvonalú – igényének ad zöld utat. Nagyon kell szakmai tudása, szellem etalonjai – egyensúlynak. Úgy vélem, igen időszerű lenne, hogy valamely szellemi műhely, alkotó közösség (akár több is), megtisztelné Őt és önmagát azzal, hogy névadójának tekinti, és ápolja, frissen tartja, tovább adja szellemi örökségét. Egyéb szerveződések feladata kell legyen, hogy az életművet alkotó képeket – legalább egy részüket – állandó tárlat formájában megtekinthetővé tegyék a nagyközönség számára.

Ezek lennének méltó szellemi virágok az évtizede pihenő mester sírján.

*

Seres János 1920. július 22-én született Selyeben és 2004. december 11-én hunyt el Miskolcon, ahol 1947-től élt és alkotott. 1939-től 1944-ig járt a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, a mestere Rudnay Gyula volt. 1952-ben Sárospatakon mutatkozott be csoportos

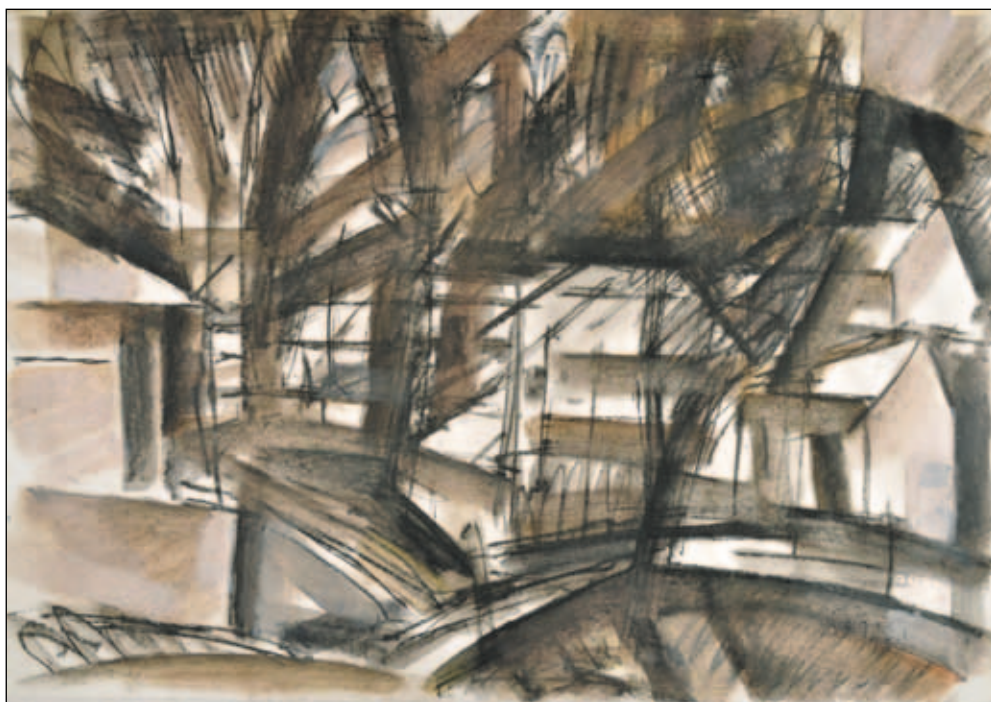

kiállítással, első egyéni tárlatát 1963-ban Miskolcon, a Szőnyi Teremben láthatta a közönség. Gyűjteményes kiállítása nyílt 1968-ban Budapesten, a Fényes Adolf Teremben, 1975-ben a Miskolci Galériában, 1987-ben a Sárospataki Képtárban. Műveit a miskolci Herman Ottó Múzeum és a Sárospataki Képtár őrzi. Köztéri alkotásai Miskolcon a Zene-művészeti Főiskola *Bartók Béla* domborműve (1956) és a Selyemréti Általános Iskola *Oktatás* c. sgraffitója (1966). 1968 és 1980 között az egri tanárképző főiskolán tanított. A miskolci *Napjaink* c. folyóirat állandó munkatársa, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége területi titkára és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci Területi Csoportjának tagja volt. Meghatározó módon vett részt a legjelentősebb országos kiállítások megszervezésében és fenntartásában: Miskolci Téli Tárlat; Miskolci Országos Grafikai Biennálé; egri Országos Akvarell Biennálé; salgótarjáni Országos Rajzbiennálé. A munkásságát övező elismerések közül kiemelkedik a IV. Országos Akvarell Biennálé nagydíja (1974); a Miskolci Téli Tárlat nagydíja (1982); a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés Alkotói díja (1991); s halála előtt két évvel a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2002).

A lapunkban közölt képek a miskolci Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből származnak. A fotókat Kulcsár Géza készítette.

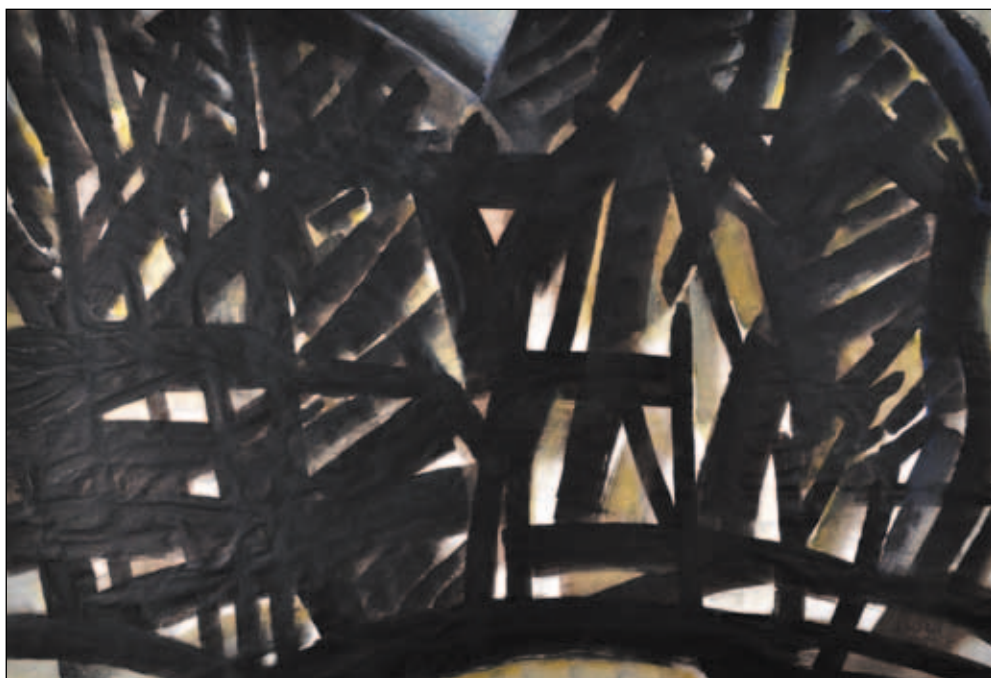
Napsütés

Avasi pincék

Vihar után

Kert

Sajó part

Patakpart

Barnaszög

Ülő férfi

Sajó

Avasi pincék

Dombtető

Hollerung Gábor

A közönségnevelés pedagógiai és művészeti összefüggései

Komolyzenei tapasztalatok és távlatok

A közoktatás, a zeneoktatás és a hangversenyélet diszfunkciói vezettek oda, hogy ma a társadalmi és gazdasági életben meghatározó szerepet betöltő fiatal- és középgeneráció életében egyáltalán nincs jelen a zene. Az iskolai énekórákról nyomasztó élményeket őriznek, nem látják, nem érzik ennek a területnek a jelentőségét. Ha nem akarjuk azt, hogy újabb és újabb nemzedékek nőjenek fel ebben a szellemben, akkor ideje lenne végre mindezen változtatni, és az oktatást, a koncerteket „élményt-adóbbá” változtatni.

A napjainkra kialakult helyzet azoknak a feloldhatatlannak látszó ellentmondásoknak az eredménye, amelyek a 20. és a 21. század művészetét jellemelik, s a hazai zeneéletben is megkerülhetetlenek. Attól a perctől kezdve, hogy a zenehallgatás a 18. század óta fokozatosan „öncélúvá” vált, lényeges lett az is, hogy a zene tetszik-e vagy sem a hallgatóságnak. Az az ember, aki jegyet vesz, elmegy egy hangversenyre, annak a fogyasztás logikájából következően véleménye lesz a muzsikáról, hogy kedvére való vagy sem. Ugyanilyen lényeges, hogy érti-e és élvezi-e a kompozíciókat. A zene fejlődése, változása lassú és homogén folyamat volt a korábbi évszázadokban, de a 19. és a 20. századra mindez felgyorsult, mert az új darabok mellett el kezdték játszani a régieket is. Ezáltal az új darabok egyre inkább furcsábbak és idegenebbek lettek, míg korábban, évszázadokon át a mindenkor kortárs zene volt természetes. Ekkor még mindenki a szülei generációjának tradícióit folytatja a komponálásban, csak kicsit másképpen csinálja, mint ősei. A Bach-gyerekek voltak az elsők, akik úgy érezték, muszáj a papa idejét múlt fűgáitól megszabadulniuk. S lassan kialakult a szakadás: létrejött egy olyan zeneszerzői réteg, amely a populárisabb, szélesebb rétegeket megcélzó muzsikának szentelte munkásságát. Amíg Bach, Mozart vagy Beethoven drámai zeneművei mellett tánczenéket – a kor könnyűzenéjének számító műveket – is írt, addig Johann Strauss, a keringőkirály már nem is komponál szimfóniákat vagy hasonló igényű műveket. Új műfajok is teremtődtek, például az operett. Ez a folyamat egyre inkább műfajokat, zeneszerzőket választott el egymástól, és a közönség is fokozatosan több táborra szakad. Szűkült az a réteg, amely az újat, a kísérletezőt, a mást igényelte, és növekedett az, amely a tömegeset, az egyszerűt, az ismétlődőt, a könnyen megjegyezhető, felismerhető kereste. Mindez a huszadik századra szélsőségesen kettévált, leginkább azért, mert a kortárs zene is nyíltan szakított a tradícióval. Berliozról legelvetemültebb pillanataiban sem állíthatjuk, hogy nem a korábbi zeneszerzői hagyományok folytatója, azonban a 20. századi komponisták mindegyike gyakorlatilag tagadni kényszerült mindazt, amit Wagnerig bezárólag a zenetörténet felvultatott – azaz mindazt, ami a zenetörténet folyamatosságát jelentette.

Értelemszerűen ez a publikumban is traumát okozott. Ha ugyanis a közönség ma beül egy koncertre, akkor az agyát máshová kell kapcsolnia, ha Beethovent, ha Bartókot, kivált ha pl. Stockhausent vagy Kurtágot hallgat. Ez olyan helyzetet teremtett, amelyre nem készült fel a társadalom. A keményvonalas avantgarde komponisták kiharcolták maguknak azt az imagót, hogy az érthetetlen az érték; bár nem sokan hallgatják őket, mégis ők a jövő, a művészetek krémje, a piramis teteje, ezért ők nem szembesíthetők a közönség elvárásaival. A másik oldalon közben mindent azon a módon mértek, hogy eladható-e vagy sem. Természetesen önmagában ez is elfogadhatatlan. Arról nem is beszélve, hogy már nem csupán könnyű- és komolyzenéről kell említést tenni, hanem mindkét műfajon belül vannak most már egymás mellett élő korszakok, illetve témérdek stílusirányzat. Egy komolyzene-szerető számára gyakran Brahmsnál vagy Wagnernél vége van a zenetörténetnek. A könnyűzene egyik vagy másik ágának rajongótábora mély elkötelezettségében pedig nem is menne el egy másik műfajú estre, holott ezeket a műfajokat a meglehetősen hasonló egyszerűség jellemzi.

Sajnos jelentős diszfunkció jellemzi a zenéhez kapcsolódó oktatási formák valamenynyi szegmensét. Szerencsére volt egy fantasztikus Kodályunk, aki utat talált, amelynek lényege, hogy az énekhang a zeneoktatás legtermészetesebb eszköze. Erre zseniális teóriát épített és útmutatást adott számunkra. Kialakította módszertanát, amely avatott kezekben nagyon sikeressé vált, s a rendszerváltásig a magyar zeneoktatás kisebb-nagyobb hullámai ellenére is mintaértékű maradt, világszerte pedig rengeteg követője akadt. Az énekkutatás egésze a zeneiskolák fontos háttérintézménye volt. Annak a zeneiskolai képzésnek, amely a mai napig a zeneoktatás másik fontos pillére. Emellett pedig az iskolarendszeren kívüli zenei nevelés fontos eszközeként létezett a „hangversenyoktatás”. Ez a hármas – a köznevelés, a zeneoktatás és az ifjúsági hangversenyek – az oktatásunk három pillére, egyébként a rendszerváltás utáni Magyarországon is megmaradt, de mindhárom láb elkezdett csökevényesedni, vagy ha úgy tetszik, a helyzet zavarosossá vált.

A köznevelésben viszonylag világos a cél, ami nem más, minthogy megszerettessük a zenét. Nem akarunk olyan tudást adni, amely a szakma mélységeibe vezet, de szeretnénk elérni, hogy a társadalom egésze számára a zenei nyelv – legalábbis alapfokon – használható kommunikációs forma legyen, és működő eszköze lehessen az érzelmi nevelésnek, az egészséges mentális személyiségnek. Ahhoz, hogy a gyerekek megszeressék a muzsikát, kiváló a Kodály-módszer. Magam is a világ egyik legjobb metódusának tartom, mélységesen hiszek benne. De nem lehet csak a készségeket fejleszteni. Ha ez élmény nélkül történik, akkor öncélúvá válik, és az így szerzett, mégoly virtuóz készség is gyűlölt tudássá válhat. Mégis, összességében a köznevelésünk világos céllal és eszközzel rendelkezik.

A zeneiskola célja mára már nem annyira tiszta. Ez az intézmény még mindig a hivatásos képzés előszobája, de kérdés, hogy azoknak, akik itt tanulnak, hány százaléka lesz valóban szakember. Persze ez nem jelenti azt, hogy a lehetőséget nem kell megadni, hiszen akkor nem lehetne eljutni pl. a konzervatóriumba. Csak az a kérdés, hogy annak a véleményem szerint 85-90%-nak, akiből nem lesz muzsikás, megadjuk-e a zene szeretetének élményét, örömet? Megtehetjük, hogy csak szakmai kérdésekkel foglalkozunk, és ne legyenek élmény-mechanizmusok? Nem kellene-e sokkal erősebbnek lennie a

kamarazene szerepének, nem kellene-e a zeneiskoláknak akár hangszerstanulókból álló kórusokkal, korosztály-specifikus zenekarokkal is rendelkezniük, különösen azok számára, akikről feltételezhető, hogy nem lesznek hivatásos zenészek? A muzsikával való elementáris találkozásnak ugyanis ez az egyik legfontosabb eszköze. A gyerek sok éven át skálázik, gyakorol, de az nem biztos, hogy mindez segíti, hogy az instrumentum letételét követően hangversenyre járó emberré váljon. Mert éppen az élmény azon pontjához nem jut el, amitől a zene nélkülözhetetlen, elemi szükségletté válik az életében.

S nézzük a harmadik pillért, az ismeretterjesztő hangversenyéleletet. Sokan ezen nőttünk fel. Itt is egyre több diszfunkcióról beszélhetünk, hiszen átemeltük a rendszerváltás előtti szisztémát, majd még zavarosabbá tettük. A rendszerváltozás után a zenekarok lettek az ifjúsági hangversenyek legerősebb letéteményesei. Eközben kvázi tetszhalott állapotban fennmaradt az Országos Filharmónia, majd létrejött a Művészetek Palotája, most a Zeneakadémia is bekapcsolódik a koncertrendezők sorába, miközben a szerepek, az eredményesség, a források nincsenek tisztázva. És azt sem ítéli meg senki már jó ideje, hogy mi a jó vagy a rossz. Ez utóbbiakban különösen nagy gondot látok.

Szembe kell néznünk ugyanis azzal, hogy a rendszerváltás után, különösen az elmúlt másfél évtizedben, olyan fiatalabb nemzedék került a kormányrúd mellé, amelynek életében marginális szerepet játszik a zene, és azon belül a klasszikus zene szinte szitokszóval ér fel. Halvány és tragikus élményeket őriznek a zeneoktatásról, az iskolai énekórákról. Ha megnézzük azt, hogy az általános iskolában hányan énekelnek, s közülük mennyien még a középiskolában is, és különösen hányan járnak felnőttként kórusba, a számok egyre elkésőbbek.

Az énektanárképzés is tragikus. 1973-ban, amikor kezdő zeneakadémista voltam, többször összeütközésbe kerültem a tanáraimmal és tanszékvezetőmmel, mert azt láttam, hogy a csoportomnak a fele nem hallott, nem írt, nem olvasott. Az ezzel kapcsolatos polémiák kapcsán, amit azt hiszem, máig sokan nem bocsátottak meg nekem, a tanszékvezetőm azt mondta, a magamfajta úgyis elmennek majd zenei rendezőnek, zenetörténésznek, karmesternek, de kellenek olyanok is, akik majd tanítanak. Mellesleg nálam megmaradt a tanári attitűd, s ha már nem lehettem tanár, számomra minden munkám és tevékenységem pedagógiai értéke a legfontosabb. Ám sokan azok közül, akik tanári diplomát szereztek, nem nagyon értettek a szakmájukhoz, s a személyiségük is kérdésessé tette, hogy képesek-e igazán élményt adó zeneórákat tartani. A tisztesség kedvéért le kell szögeznem, hogy az akkori Zeneakadémia a zeneoktatás nem külsőségeiben csillogó palotája volt a maihoz képest – és ezt nem a múlt megszipító ereje mondatja velem, hanem mindenkori napi tapasztalataim. És persze az iskolai énektanárok nagyobb részét képző tanárképző, és különösen tanítóképző intézmények esetében sem jobb a helyzet. Nagy kérdés tehát, hogy milyen munícióval engedjük, s engedjük el az éneket és zenét tanító pedagógusokat a pályára.

Nagyon nem csodálkozhatunk azon, hogy az oktatás színvonala, a lobbieréje, a presztízse rohamosan romlik. Nem tudtuk megtartani a bástyáinkat, a zenei tagozatos osztályok egy jelentős részét, mert nem voltak elég jók. Nem hozták azt a pluszt, amit vártak tőlük. Ráadásul az általános hangulat azokat az intézményeket is ellehetetlenítette, amelyek egyébként kiválóak voltak. A dolgokra való befolyásunk erejét jól mutatta, hogy a szá-

munkra valóban sok szempontból vitatható Nemzeti Alaptanterv létrejöttekor én többnyire a szakma akkori meghatározó szereplőinek sopánkodására emlékszem csak. Az persze ebben a helyzetben is a mi felelőségünk, hogy a Kodály-módszert hogyan hasznosítjuk, a tananyag kikezdetlenül tartott törzsanyagával mit kezdünk, éppen ez kell-e ma is, vagy esetleg valami más (is).

Rögeszmésen hiszek valamiben. Nevezetesen a sokféle ágazott zenei stílusok egyetemességében. Rossini *Petite messe solennelle* című művén át például kitűnően meg lehet mutatni a jazzt, az off-beatet, az egész populáris zenei logika alappilléreit. A *Cum sanctis* fuga a mai fogalmaink szerint lényegében egy hard rock kompozíció. Így fel tudjuk mutatni, hogy a populáris zene mennyire szervesen része az egyetemes zenének. Csökkenthetnénk azt a képzelt különbséget, ami sokak szemében a populáris és a komolyzene között van. A fiatalok így pl. Rossinihez is könnyebben találhatnak kapaszkodót, egy heavy metal-rajongó pedig akár otthon is érezhetné magát Beethoven *VII. szimfóniájának* záró tételében. Másfelől a dallamos, harmonikus zene rajongói számára is felmutatható, hogy minden zenében akad kísérlet, diszsonancia, egyediség, szokatlanság. Ha ezt megmutatjuk, akkor a hallgatóságnak kulcsot adunk ahhoz, hogyha valami ismeretlent hall, akkor ne csukja be a fülét. Az oktatásunkból most mindez hiányzik. Pedig csakis a zene egyetemességéből lehet kiindulni. A tanárok egy része képes azt hinni, hogy azért nem szeretik a fiatalok a komolyzenét, mert mocsokkal szórják tele a fülüket. De ez csak részben igaz. Egy biztos: nem szabad a klasszikus és populáris zene közötti szakadékot mélyíteni. Egészen biztos, hogy orientálhatnánk a fiatalokat a populáris műfajok és szerzők közötti minőségi különbségek felismerésében. Megértethetnénk, hogy mi a különbség egy Strauss-walzer és pl. egy Chopin-keringő között, felmutathatnánk a táncosság jelenlétét és funkcióját a zenetörténet különböző korszakaiban, stb.

Lényeges kérdés, hogy a mai fiatalok miért nem képesek az általánost és az egyedit megkülönböztetni egymástól. Talán azért is, mert zeneoktatásunk szinte egyetlen szegmense sem képes az abban résztvevők korához és képzési céljához igazítottan a zenei nyelv alapvető, általános mechanizmusait készségszinten megtanítani. Még zeneakadémiáról kikerült muzikusok is gyakran tanácstalanok a súlyos és súlytalan, a feszültség és oldás, a harmónia és dallam közötti prioritás kérdéseiben. Általában tanácstalanok vagyunk az elvárások fogalmát illetően, azaz, hogy a tradíció, a kollektív tudat és az adott stílus milyen automatikus, reflex-szerű összefüggésként él bennünk, mikor érzünk valamit szabályosnak, szabálytalannak, mikor teljesülnek várakozásaink, mikor érnek meglepetések minket, holott a zene élményszerű játéka és befogadási élménye is döntő mértékben ettől függ. Így tudjuk igazán élvezni, amikor Mozart rosszalkodik, így érthetjük meg, hogy Beethoven hogyan feszít szét minden korábbi keretet és lép át minden addigi tradíción, és így érthető meg muzikus és hallgató számára egyaránt, hogy miért volt törvényszerű a 20. századi zenei nyelvek ilyen sokfajta megújulása a wagneri életmű után. Tehát a zeneoktatásban hihetetlenül fontos a szokások, elvárások, azonosságok-különbségek megfogalmazása. Ha nem adunk semmilyen kulcsot mindezekhez, úgy érezhetjük magunkat, mintha egy olyan városban tennének le minket, ahol nem tudjuk elolvasni az utcablákat, nincsenek párhuzamos utak, és fogalmunk sincs, hogy merre kellene menni. Ha semmit sem ismerünk, akkor rosszul érezzük magunkat és elutasítjuk az egészet. Bernstein azért volt zseniális, mert ezekről beszélt közérthető, triviális formában, s legjobb tudásom sze-

rint erre törekszem én is. Meg kell ismertetni a hallgatósággal, hogy mi a várakozás, mik a beteljesülés eszközei, és hogy milyen út vezet az élményhez. A zene akkor válhat fontossá minden korosztály számára, ha ez az élmény-impulzus megteremtődik. Sokan azt gondolják, hogy ezek a kérdések túl bonyolultak a köznevelésben, az alapfokú zenei képzésben, pedig minél fiatalabb gyerekekről beszélünk, annál inkább elképesztő a gyerekek felfogó képessége. Olyan dolgokat vesznek észre a zenében, pontosan a zenei nyelv alapvető mechanizmusaival kapcsolatban, amelyek fölött néha még mi, muzsikuskok is átsiklunk. Az azonosság-különbség, föl-le, magas-mély, súlyos-súlytalan, erőteljes-lágy ellentétekkel oly magabiztossággal és oly elementáris természetességgel tudnak bánni, amiben gyakran mi, felnőttek nem tudjuk követni őket az erősen fogalmiasodott gondolkodásunkkal és az elementaritást többnyire kizáró gátoltságainkkal.

Sajnos egyre csökken azoknak az embereknek a száma, akik iskolákat teremtettek (mint pl. Sapszon Ferenc, Szebellédi Valéria, Gráf Zsuzsa, Durányik László és még jó páran), s képesek voltak arra, hogy folyamatosan impulzusokat adjanak a diákjaiknak az élményekhez vezető úton. Szabó Dénes szisztematikus és kompromisszummentes munkája talán a legkiválóbb példa. Tudás, ösztön, élmény és szeretet egyszerre van jelen mind abban, amit csinál, és ma is a zene iránt egy életre elkötelezett embereket enged ki a szárnyai alól. Ez – többek között – igazi módszertani teljesítmény is, az ő kezei alatt a Kodály-módszer csodát tesz. Szabó Dénes gyermekei, a nyíregyházi Cantemus Kóruscsalád tagjai organikusan énekelnek minden stílusban. És hadd említsem itt halkan, hogy a Dohnányi Zenekar is – többek között – attól sikeres, hogy minden műfajban jó, mind egyikben értéket tud felmutatni.

Ha számba vettük a jelenkori oktatásunk problémáit és hiányosságait, akkor logikus, hogy felértékelődik az iskolán kívüli ismeretterjesztés szerepe és hatékonyságának kérdései. Kevésbé vitatható, hogy egy teljes értékű szimfonikus zenekar a lehető legerősebb fegyvertárral rendelkezik a zene élményszerű megismertetésére, hiszen eszközrendszerében a legkevésbé gátolt bármilyen műsor, bármilyen repertoár megszólaltatására. Sajnos azonban a köznevelés az utóbbi években tovább bürokratizálódik, s egyre távolodik az élettől és a tényleges aktuális követelményektől. A Dohnányi Zenekar vezetőjeként megkérdeztem a XXII. kerület összes iskoláját, hogyan tudnánk számukra vonzó, valamennyi korosztályt megszólító programokat kínálni. Végül ezer indokot hallgathattam meg, miért nem lehetséges és miért szabályellenes a gyerekeket hangversenyre hozni. Szerencsére van ellenpélda is. Győrben a Győri Filharmonikus Zenekar évente többször, tizenkét alkalommal meg tudja tölteni a Richter termet, illetve iskolaközpontok auláit, több ezer gyermek hallgatja meg a koncerteket. Biztos, hogy nem önként jönnek, de az is, hogy nem távoznak rossz élményekkel. Rajtunk múlik, hogy mit és hogyan csinálunk. A Müpa pl. jól felismerte, hogy a meglévő legjobb ismeretterjesztő programok bázisán kell közönségnevelő koncerteket szervezni. A dolog még sikeresebb lenne, ha a teljes pr-erejét ennek is szolgálatába tudná állítani. Persze, el kell mondjam azt is, sajnos szem- és fültanúja vagyok siralmas ifjúsági koncerteknek is.

Mélységesen hiszek abban és igyekszem kényszeríteni magunkat, hogy mindig tegyünk valami rafináltságot, érdekfeszítőt az ifjúsági programjainkba, hogy fenntartsuk a gyere-

kek érdeklődését. Mutatunk klasszikust és kortársat, népzene és világszene, filmzene és populáris zenét. Mindenképpen választ kell adni magunknak, hogy hogyan és milyen mértékben lehet ezt a repertoárt bővíteni. Az ismeretterjesztési funkciót olyanná kell változtatni, hogy az iskola nyitott legyen rá. Az persze szabályozási kérdés – Kodályval szólva a tanügyi nénik, bácsik dolga –, hogy az iskola érdekelt és képes legyen arra, hogy az iskolákban jelen lehessenek a hivatásos zenész társadalom által képviselt értékek. Nem tettem le arról, hogy Budafokon is egyszer elérjem, hogy az iskolák felismerjék annak jelentőségét, hogy a gyerekek ott legyenek a koncerteken, vagy mi ott lehessünk az iskolában.

A köznevelésben és zeneiskolákban is több kollektív zenélési formára lenne szükség. A legerősebb élmény az együtt muzsikálás, az együtt zenélés. Az éneklés a legkézenfekvőbb kollektív zenei tevékenység. A legegyszerűbb kinyitni a szánkat és énekelni. Ha erre képesek vagyunk, akkor van egyszerű és hatékony lehetőségünk az élményszerzésre és az élmény átadására. És hogy ismét csak Kodályra hivatkozzak, a kóruséneklésnek társadalmi aspektusa is van: arra tanít, hogy hogyan tudunk harmóniában közösségben létezni, és hogyan tudjuk egymást elfogadni és egymáshoz alkalmazkodni. A kollektív zenélés megőrzi a fiatalokat a zene szeretetének, s ehhez a kóruséneklés nem véletlenül az egyik kulcs. Nem véletlenül volt a zenei nevelés olyan átütő, amíg erős kórusok voltak minden iskolában. Ha ez háttérbe szorul, akkor a zeneoktatás talajtalanná válik. Sajnos az énekkari mozgalomnak is sikerült magáról egy belterjes képet kialakítani, egy konzervatív és viszonylag szűk repertoárral, és a nagy nyilvánosságot szinte eleve kizáró rendezvény-struktúrával és tartalommal. Mindeközben énekkaraink lubickolhatnának abban a fantasztikus repertoárban, amelyet Kodály óta szinte minden új komponista generáció kínál jobbnál-jobb, énekes és hallgató számára egyaránt élvezetes művekkel. Ha nem tudjuk az énekkari kultúrát megújítani, akkor nincs nagyon esélyünk arra, hogy visszafordítsuk a zeneoktatási és nevelési nehézségeket, valamint a zene presztízscsökkenésének folyamatát.

(Szerkesztőségünk Hollerung Gábor – a Zenekar c. szakmai lap 2014. évi 4. számából átvett – cikkével folytatja sorozatát, amelyben aktuális oktatásügyi kérdésekkel foglalkozunk. Az eddig közzétett írások: Török Imre: Válaszúton a magyar felsőoktatás = Zempléni Múzsza, 2013. 3. szám; Pusztay János: Tudásalapú társadalom – alulról építve = Zempléni Múzsza, 2014. 1. szám.)

Vitéz Ferenc

Bertha Zoltán centenáriumi kiállítása Sárospatakon

Noha már legalább másfél évvel ezelőtt fölkért a család az ünnepi kiállítás megnyitására – régebb óta készülök tehát az alkalomra –, még néhány nappal ezelőtt is több újdonsággal szembesültem. Bertha Zoltán festményeinek más és más jelentései nyíltak meg előttem, attól függően, hogy a képet biográfiai adatként, a lokális identitás dokumentumaként, egy művészet- és művelődéstörténeti vonatkozású emlékezésfolyamat részeként, a népi-organikus látásmód példajaként vagy egzisztenciális filozófiai absztrakcióként, illetve a szakrális létezőmód artefaktumaként néztem.

Ezt a folyamatos jelentésárnyalódást jó jelnek vélem, mert arra utal, hogy a hagyomány és modernség kapcsolata máig termékeny. A modernség (Apollinaire kalandja) természetes sajátja a mozgás. A tradíció (tehát a rend) szintén mozgásban van. Ez a tradíció eleven mivoltát mutatja, de azt is, hogy egy lezárt életmű ugyanúgy mozgásba lendülhet, és elindítja az érvényes képolvasatok párbeszédét. A *Hagyomány és modernség* emléktárlat meghívóképe az *Életfa (Szándék és megvalósulás)* című alkotás lett, sugallva, hogy a kaland és rend „pörpatvarából” – vagy bármilyen diskurzusból – csak úgy lesz termékeny élet, ha az hitből fakad és reménységgel áldott.

Személyesen nem ismertem a művészt, sőt a Sárospatak-értésem is alig haladja meg a kötelező szintet. Mi indokolja tehát, hogy sokak után, de most mások előtt én tulajdonítok újabb jelentéseket az életművet reprezentáló kiállítási anyagnak? Talán az lehet a magyarázat, hogy érteni vagy inkább érezni vélem néhány Bertha-kép mélységét és szellemi kiterjedését, valamint a fegyelmező belső lírai rendet, amely a lombok apró kozmoszát összekapcsolja a csillagrezdüléssel, az enteriőrök intim hangulatát a történelmi sorssal, és a küldetést is mindig a reménnyel emeli a hétköznapok feladatai fölé.

Kívülálló vagyok, és belülről tekintek. Mindannyian ilyenek vagyunk, amikor egy kép ablakán keresztül olykor csak a térben kutatunk távolabb (a várost vagy a tájat nézve). Az időben is visszalapozhatjuk gyermekkorunk vagy elődeink emlékeit. Megérezhetjük egy nemzetlélek sóhajtásait, földézhethetjük irodalmunk, zenénk disszonanciákkal teli harmóniáját. *Adyra gondolva* faragott fejfapiramisok csúcsán győz a halál fölött az élet; *Kodály emlékére* tulipánharmattal szomjukat oltó madarak szállnak a napba; de *Madách* világát körbejárva is rájöhethetünk, egyensúlyozva a hideg úr szélén, hogy minden kaland ihletője és végcélja is a rend. S az angyali noszogatást is érezzük némely kép előtt (pl. az évszázkos allegóriákat vagy az őselemeket átremegve), hogy álljunk végre szóba a Mindenhatóval.

Tél derekán a művész fia elektronikus levélben postázott egy csokor digitalizált képreprodukciót. Túl voltam akkor már az *Életfa* címmel Bertha Zoltán festői világáról szóló album áttanulmányozásán és ismertetésén, két új közleménnyel pótoltam ki a Bertha-portrészáz-

latot; áttekinttem a családi gyűjteményt, egy cd-összeállításról az életműnek szinte a teljes reprodukciós keresztmetszetét figyelemmel követhetem.

Minden tudatos vagy véletlen egymás mellé helyezés egy-úttal értelmezés – a művek értelmezésének új lehetőségét kínálja minden új sorrend. Ebben a több mint félszáz kép által megalkotott rendben számos szellemi, lelki és festői kaland útja bontakozik ki. A sokrétűség, változatosság kalandja a témák, szemléletek és stílusváltozatok között. Az idő kalandja fél évszázad festői termését áttekintve. Vagy az identitás és önfelmutatás kalandja, az egyenes út, a tisztesség és a tisztaság kalandja.

A centenáriumi válogatás egyrészt dokumentum a festőpályáról és az emberi életútról, másrészt referenciális viszonyba lép a festő és az utókor jelen ideje – kétfajta jelen időben kell megszólalniuk így a képeknek. Ezért is lendült mozgásba a tárlatanyag. Nemcsak a válogatás egésze referál az életműre és az idősíkokra, de a kiállításon egymás mellé került, a képek ritmusjátékába illeszkedő művek is sajátos magyarázatok bölcsői. A tárlokba emelt dokumentumok tovább árnyalják ismereteinket, eligazítva a reprodukciók, újságcikkek, albumok, címlapképek segítségével egy reménység alapú és örömszavú, az Istenkövető és emberhez méltó festői világban.

Az elektronikus levélben megnyitott, ismert Bertha Zoltán-képek néhány hónappal ezelőtt is újabb jelentésárnyalatot kaptak. Idézem a virtuális térbe rögtönzött válaszlevélből: „Lírai geometrizmus, finom zenei hangzásokkal a téli háztetők ritmusában. Különös atmoszférájú a téli impresszió a Kollégiummal. A váralja fényei és árnyékai, felhői és a hó alól kikacsintó fű- és levélcsoói a létpihenést és a derűt, a lassúságot, vele együtt az emlékezést erősítik föl. A Bodrog-parti fák absztrakciós színjátékai; az akvarell gesztusokból összerakódó lírai indulattömeg. A táncos mozdulatú bokrok és épületek, a víz és a kő, az ember formájú fa és a fény játékos és fegyelmezett (az étellel játszó, halált fegyelmező) kompozíciója...”

S folytathatom ezt a külön teremben szépen berendezett családi képek bensőségességével, a szétsugárzó s mindent átható derűvel – úgy tűnik, mintha magából a megfestett alakból, egy szerető tekintetből, az önfeledt tevékenységből (legyen az cipőfűzés vagy olvasás) érkezne a képre a fény. A lélek erejét edző, a szellemet is világosító megmaradáshit azonban nem csak az arcokat vonja szelíd, ám annál tartósabb sugárba. A hajnali jegenyék táncát vagy a *Tavaszi növekedését*, *Egy lélek tájait*, a *Kötődéseket* ugyanúgy élteti, és a *Távoli fényt* is elérhetővé teszi.

Az életfa és kereszt ugyanazt a transzcendens létállapotot fejezi ki: zöldellő ágak és pompázó virágok fogannak újra a kereszt szálkatestéből. A Születés üzenete a Kereszt felől értelmezhető. A virágvasárnapi bevonulás, a keresztalál s a feltámadás sem régmúlt időbe merülő emlék, hanem élő, mozgásban lévő közeg, folyamatos jelenlét, maga a jövő.

A virágvasárnapi *Reformátusok Lapjába* írtam, hogy Bertha Zoltán református lelkész, festőművész centenáriumi kiállítására készülve, folyton visszalapozok az *Életfa* c. képhez. A szerves műveltségen belül domináns a magyar népművészeti formakincs, de a tradíciót megemeli, azt egyetemes értékűvé teszi. Eszembe juttatja nemcsak a karácsonyi és húsvéti jelképmozgókat, de a művészet szakrális feladataira is figyelmeztet. Például arra, hogy a maradandó műalkotás mindig Isten és a teremtés dicsőségét hirdeti, evangéliumi jelentést hordoz, reménységet ad, szeretetre szólít. Mikor a keresztből életfa lesz: a keresztre utalva, mindig a fölfelé nyitott életekre mutat.

Bertha Zoltán a '40-es évektől festett figurális és tájkompozíciókat. Fő ihletője a család és szűkebb környezete volt, de az enteriőrökbe zárt intim hangulatvillanások is hamar túlléptek a rögzítés pusztá szándékán. A festés a nyugdíjas évekre lett a fő hivatása. A személyes élettér átlépte a földrajzi és időhatárokat, a rögzített lét (immanencia) folyton kereste visszhangjait a transzcendensben. Bertha Zoltán is átérezte, amit írt: „Nem elég a látható szépséget tükrözni, nem elég gyönyörködtetni. A láthatatlant, az elvontat, az érzést, a gondolatot is láthatóvá kell tenni.”

Mert a művészet valójában szakrális tevékenység (a katolikus pap-festő, Prokop Péter szavaival): „a Szép eszközeivel bemutatott áldozat”, és csakis e mozzanat révén lehet a hivatás „a Szépségen átcillantott isteni szolgálat”. Ha nincs ott az alkotás mögött a szolgálat és az áldozat (a zöld ág és kereszt), a „szentségtől megfosztott vizualitás ördögivé, ön-kioltóvá és meddővé válik” – írja Somogyi Győző, a kortárs szakrális festészet képviselője.

A valódi művészet soha nem távolodott el szakrális gyökereitől. Az igaz művészet egy fajta szakralizáló aktust végez. Szélesíti az Istenhez tartozás körét, fölismertetővé teszi a megváltottság élményét. Ma is a „szent másik” felismerése s annak szolgálata lehet a művész egyik építő, növekedést segítő tiltakozása. Ez történik pl. a szent és profán visszatükrözésében; a megváltás-allegória lokalizációjában vagy az archaikus-rituális és kozmikus távlatokat nyitó szerves-szimbolikus komponálásban.

A művészet érzékelteti ugyanakkor, hogy a megváltásfolyamat atmoszférájában nem a szenvedés, hanem a megszabadulás a lényegi momentum. A szenvedést fölvaltja a megszabadult lélek fölemelkedő szépsége. A képzőművészet nagy kihívása, hogy ne a test szenvedését mutassa be, hanem a lélekét; és ennek szükséges részeként: ne fizikai kontextusban ábrázolja az apotetikus tartalmakat, hanem a lelki felemelkedést fejezze ki. Éreztesse az erkölcsi hovatarozást, vagy fölismertesse annak szükséges voltát. Ez ad katarzist és ünnepélyességet a műnek és embernek. A lelki felemelkedést szolgálta Bertha Zoltán művészete is. Minél több veszély leselkedik, a reménység annál erősebb. Életfamtívuma őrt áll a belső és felső szépségeknél, és a virágot fölfaló gonosz valószínű fenyegetés, mikor a virágot a kisebbségben élők metaforájaként nevezi meg.

A korpuszt a művész nemzettestként is értelmezte. Mint a természet belső és Isten felső törvényei nem választhatók külön, úgy a határokon belüli és határokon túli magyarság sorsa is egy. Ezért írta 1998-ban: „az egyéni gondok, családi örömök, a dolgok lényegének és az emberi természetnek a titkai, a kudarcok fájdalma, a nemzetünk sorsáért, a kisebbségben élő véreinkért való aggodás és reménykedés, az életünk értelmének keresése, képességeink és lehetőségeink határa: igen-csak közös problémánk”.

Mi határozta meg az ő jellemét és festészetét? – A Pataktól ráhagyományozott demokratikus-protestáló igazságérzet, a nemzeti identitás, a morális-vallási hit, a hivatásvállalás. A növekedést ügyelte, és tudta, hogy amikor a keresztből életfa lesz, akkor folyamatos jelen idővé válik a jövő.

Bertha Zoltán 1914. február 26-án született Poroszlón, hatgyermekes tanító fiaként, anyai ágon református lelkészcsaládban. Emeljük ki az életrajz néhány meghatározó állomását! Mezőtúr – református gimnázium; Sárospatak – Református Teológiai Akadémia; amerikai tanulmányok és segédlelkészi szolgálat 1936–38 között; magyar–angol–latin szak a Pázmány Péter Tudományegyetemen; doktori fokozat magyar irodalomtörténetből 1941-ben. Tanár lett a pataki református kollégium gimnáziumában, de 1952-ben, az

iskola államosítása után „paptanárként” őt is áthelyezték Sátoraljaújhelybe, hogy aztán három év múlva visszatérhessen, és 1974-ig taníthasson Sárospatakon. Bárhol is volt, a tudás, a hit és tiszta erkölcs jegyében, a gyökeres és távlatos eszményekhez való hűséggel oktatott. Nemzedékek sorát nevelte az irodalom, a nyelvek, a művészetek és tudományok szeretetére, valódi nemzeti tudatra és önbecsülésre, a szellemi kultúra, műveltség és művelődés értékeire. *A Pataki tanáraink* (1931–1952) c. portrékötet az egykori diák, Magyar Miklós cikkéből idézi, hogy: a tanítás és nevelés Patakra jellemző összekapcsolásával „vezetett gazdag szellemi és tárgyi tudásra, emberségre és magyarságtudatra, igazi nemzeti identitásra és vallásos hitre, hivatástudatra”. Később pedig egyszerre foglalkozott a tehetséggondozással és hagyományápolással, közben a lelkészből és tudóstanárból neves művésztanár és festőművész lett.

Munkái alapján már az '50-es években meghívták a Művészeti Alapba, elismerve művei professzionális színvonalát. Egyéni és csoportos kiállításokat egyre gyakrabban s több helyen rendezett, grafikáit és műreprodukcióit napilapok és folyóiratok publikálták. A hagyományos témavilág mellett a '70-es évektől a szimbolikus kifejezéshez fordult. A korábbi tájak és életképek, portrék és csendéletek a lírai realista tradíciókat őrizték, de egyre markánsabban tűnt föl az expresszív alkotásra, az archaikus és indulati kifejezésre irányuló hajlam. Mind szorosabban tartozott hozzá Bertha Zoltán autentikus lelki formákat kereső eszköztárához a magyar népművészet formakincs-tárának s motívumainak alkalmazása. Közben a személyes és közösségi, a nemzeti és egyetemes, emberi, etikai és sorskérdéseket faggatta.

2003. december 1-jén hunyt el, gyászjelentésén ez állt: „*Akkor az érteni tudók ragyogni fognak, mint a fénylő égbolt, s akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnék örökkön-örökké, miként a csillagok*” (Dán 12.3).

Bertha Zoltán festőművész máig fénylő égboltján a csillagoknak is gyökerei vannak. Ezt a szerves szemléletet tükrözi az *Őrtálló* vagy az *Életfa* című, illetve több más, hasonló indíttatású képe. Az ezekhez a művekhez írt *Őrtálló. Bertha Zoltán festménye alá* című verssemmel zárom soraimat: „*Növekszem a négy égtáj felé, / ereim lázas patakok. / Egy régi kert titkos közepén / világot termő fa vagyok. // Vajúdó vágyat kötök össze / búzameleg ragyogással. / Tulipánszárnyú szív körözne / bíbor csillagkoronával; // csőrében sóhaj tünde égen: / gyökérmoccanások árja. / Törzsemre font anyaölelésed / kék rügyem magába zárja.*”

(A centenáriumi Bertha Zoltán-émlékiállításon, a sárospataki Újbástya Rendezvénycentrum Urbán György kiállítótermében, 2014. június 28-án elhangzott megnyitó beszéd szerkesztett szövege. A téma iránt érdeklődő olvasóink figyelmébe ajánljuk a lapunkban megjelent, képekkel illusztrált Bertha Zoltán művészportrét = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 3. szám, 2001. augusztus)

Závada Péter

Milyen hideg lehet

Reggelre kihűlt a helyed,
belepte valami nyirkos és hideg,
mint a hó azt a szürke foltot,
amit az autók hagynak.
Nem tudom, te hiányzol-e,
vagy csak az, hogy eszembe juss
– emlékszel, amikor az építkezésem
üveggyapotba tenyereltem,
napokig nem tudtam eldönteni,
hogyan egy szilánk szúr-e, vagy már
csak a helye. Pedig én próbálom
kitapogatni a közösen eltöltött
időt, mint egy villanykapcsolót
a sötétben. A sötétség mélyén
azt az ismerős arcot. Összerakhatatlan.
De te a kezem ügyében hagyta
a harapófogót, hogy megtanuljam,
milyen hideg lehet egy terpesz.
Mélyen a bőröm alatt viszketsz.
Üveggyapotba törülközni.

Mintha két irányból

Ahogy kiejtem, a földre zuhan
a neved, és meglazítja a foghíjas
parketta léceit. Még egy ilyen
becsapódás, és szilánkosra
törnek padlón heverő viszonyaink is.
Ülök a konyhában és elképzelem,
milyen lehet, mikor két irányból,
fejlámpákkal világítanak meg
egy kérdést, és én nem tudom
eldönteni, hogy az egymásra vetülő
válaszok közül melyik van fölül.
Aztán eszembe jut, hogy be kéne
hunynom a szemem -- úgy hirtelen
a holtterembe kerül minden,
és a tükörben sem tűnik
közelebbinek, amit saját idejével
egyszer már hátrahagytam.

Evellei Kata

Üdvözlég

Este jött, a viharfelhőkkel. Szárnyáról
nehéz arany tollak peregtek a küszöbre.
Engem hívott. Hunyorognom kellett,
mikor fölemelte az állam, hogy arcomba nézzen.
Bólintott. A megilletődött rokonság
szótlatlanul vonult el az útból: anyám még
idejében szólt nekik. Tudták, mit kell tenniük.
Utoljára a néném, kézen fogva vonszolta a kisfiát.
Nem nézett rám, behúzta az ajtófüggönyt.
Odakint a mennydörgés lihegése,
leskelődő, lapos tetők. A forró szélben
görcsösen kapálóztak a mirtuszágak,
bénult izomban kifordult szemgolyók,
fogak fehére mélyedt az összeszorított
fekete húsba, éles és kemény,
gerincem tövéig csapott a fény,
és teljes lettem a kegyelemmel.
Az ajtó kárpitja végighasadt,
piros folyóként terült szét a porban.
Az éjjel nem hozott esőt, hiába várták.

Hajnalra elzsibbadt a testem.
Lepecsételt zsák, emléke, múltja nincs,
csukott szemmel, összegömbölyödve vár.
Csak a combok között egy-egy rándulás,
és lüktető, savas nyál a megdermedt torokban.
Az ablak alján vékony csík: figyelt az ég.
Elfordultam, hogy ne érje az arcomat.
Állam a térdemhez ért, csont a csonthoz,
páncélt vonva a kocsonyás meleg köré.
Az alvóktól sűrű szobalevegő
mint nyirkos ruha tapadt a számra,
fülemben fojtón örvénylett a csend,
a nyakam körül láthatatlan ujjnyomok.
A medencémen súlytalan nyomás.
Az udvar sarkában csuklottam össze
a szürkén alácsüngő reggel redői közt,
némán, hogy a szomszédok meg ne hallják.
Mindent ki akartam magamból adni
négykézláb, lógó fejjel, könyéken.
Szárason öklendett a torkom,
mint aszályos föld, ha beitta,
ami rázúdult a fönti vizekből.
Körülöttem hullámzottak az agyagfalak.

A szédülés. A megdagadt bokák.
A széttékerdő, duzzadt kék erek,
szakadékok a táguló bőrszövetben.
A görcsökben töltött, átizzadt éjszakák.
Falok, mint az állat. Gyakrabban kell vizelnem.
Hasamon az idegen tekintetek csiganyála.
Pulzáló kín vagyok, nem érhet férfitest.
József arcán hajszálrepedések, a szája sarka
kemény, mint a kő. Mire hozzám érnek,
elporladnak a szavai. A háta egyre mélyebbe hajlik.
Anyám torkát titkos büszkeség feszíti,
ráncos keze ugyanúgy matát a hajamban,
mint kislányként, mikor tetvézni ült le.
Néném pillantása sóvár, türelmetlen a gyerekekkel,
öreg már, nehezebben bírja a várakozást.
Mikor kimennek, megpróbálok énekelni.
Nem jön ki hang a torkomon. Üres vagyok,
egy ismeretlen rendelés edénye.
Fölötten lustán nyújtózik az égbolt.
Most már minden elvégeztetett.
Fejem lehajtva, fölnézni nem merek.
A tüdőmben megkövesedett üvöltés.

2014. május 29.

Vonzáskörzet

Még el sem kezdődött, már vége volt.
Álltál a kapu sárga négyszögében,
óvodás kezektől vigyázva körberajzolt
angyalfigura, akinek senki nem tudja
elképzelni, milyen lehet az arca,
mert ha odanyúl, üres térbe érnek az ujjai.
A fény hiánya voltál, amely magába nyeli
a mozgó testeket. Mondjam, kérdezted,
nyelveden a kellő tapintat fojtó, édes íze.
Az egyes szám második személy
veszélytelen terep. Ha beléje botlunk,
rögtön azt hisszük, szerelemről van szó.
Hiába burkolóztam a saját beszédembe,
fáztam. Hüllő vagyok. Kezem, vérem hideg.
Az táplált, amit előbb-utóbb elfelejtettél,
és egyéb cél híján fölös hővé alakult át.
Hallgatóztam. Kilestelek, amikor nem tudtad,
fölszedtem, amit eldobtál mint fölösleget,
gombostűre tűztem, és elgyönyörködtem
a körvonalakban. A szemem fölsértette,
ha láttalak, mégsem mertem elfordulni,
hátha már nem leszel ott, mire visszanézek,
ahogy eltűntél
akkor este a kapu négyszögéből.
Helyükre kerültek a téged üldöző szavak,
ahogy a sárga fény lassan kitöltötte a helyed,
elmosta a retinámba égett sziluettet, végigcsordult
bennem, feketévé szilárdult, és
szétrepesztette a porózus hüllőcsontokat.

Falussy Móric

Utánérzés

(Miskolc – Budapest)

Még nem néztem rá, de tudtam, hogy ő az.

Az orrommal tapogattam ki. Vajas sütemény illata van.

Korai lett volna; az indulás utáni röpké másfél percet mindig az avasi paneloknak szentelem, meg annak az egykori szeméttelnek, ami ma már egy sikeres zöldmezős beruházás benyomását kelti.

A nyéki domboknál fordult meg a fejemben, hogy összegezzem, előbb egy kósza, aztán egy közönséges, majd egy kerek, és utoljára egy kíváncsi pillantást vettem rá.

Akkor még a csizmájánál nem jutottam feljebb. Mindenesetre feltűnt, hogy micsoda gyönyörűséges rejtekben laknak a lábujjai. Örülhet a divatos csizmácska, hogy teli torokkal a lábaitól terhes, mert van olyan jó, hogy betömi vele ezt az éhes száját.

Úgy ül ott, mint az írrok szobra, mappája mellette hever, kezét a térdén nyugtatja, mintha arra várna, hogy diktáljam neki fontos közlendőimet.

Azt akarja talán, hogy megszólítsam?

Nem akarom összezúzni ezt az ideális pillanatot. Még kiderülne róla, hogy dadog. Vagy rólam, hogy újfent dadogok, mint gyermekkoromban.

Nem teszem meg ezt a szívességet.

Pedig mondani kellett volna, a szavaknak utána nem volt értelmük, azoknak ott lett volna a helyük, de ezt a helyet nem foglalta el egyelőre semmi, csak a kettőnk közé szorult hallgatás.

Hátizsákomban matattam, hogy előráncigáljam a könyvem.

A Buddenbrook-ház majd pontosan megmutatja, mennyire vagyok komolyan vehető; ebből a generációs regényből érteni fogja, hogy miféle terveim vannak. Semmi művészkedés, csakis tisztos polgári távlatok, családalapítási szándék, megcélzott jólét.

Ekkor bámultam arcába először és alaposabban.

Aztán szakszerűen magam felé fordítottam a vaskos kötetet, leheletnyit ujjbegyemre leheltem, leheletnyit megnyálaztam, néhány oldallal direkt túllapozva, aztán egyetlen mozdulattal tizenöt oldalt pörgettem vissza, kikötve a megfelelő passzusnál.

Ellenőrzésképpen rátekintettem. Annyira gyors voltam, hogy aligha követte végig a zsonglőr-produkciót.

Magabiztos, kissé halvány, de biztató mosolyt küldött felém.

Végigsimítottam személyes ismerőseimen, a betűkön. Ábrándosan kiegyengettem a szármáfület.

Fejest ugrottam.

A lendület vitt előre, aztán három perc után rájöttem, egy szót sem értek abból, amit olvasok. A biztosítókötélbe kapaszkodva kikukkantottam belőle.

Azt hiszem, nem tévedek nagyot, egy olvasó férfinél kevés lehangolóbb látvány van.

A nő viszont maga az irodalom.

Ennél azonban van rémisztőbb. Thomas Mannról fogalmazatok mondatokat, mintha magam helyett őt mutatnám be. Jelenthet-e neki bármit is az, hogy egy nyitott könyv hever az ölemben? Úgy érezheti, joggal, hogy megvéd tőle a könyv, azért kapaszkodom bele ilyen erősen.

Épp a könyv akadályozza meg, hogy bármi valóságos létrejöjjön kettőnk között.

Közben egészen váratlan dolog történik. Leveri az ernyőjét *véletlenül*. Vegyem felszólításnak, töprengjek el azon, hogy vannak-e véletlenek? Megelőzőm őt és felveszem. Megköszöni. Aki köszönés helyett így biccent, arról már majdnem mindent tudok.

Kedves és előzékeny.

Ernyőjének fogásából következtetek, talán hűséges is.

Nem néztem rá. Kifelé bámultam az ablakon.

A véletlen, sóhajtottam fel, lássunk hozzá, mi is az tulajdonképpen.

Kutatva pillantott rám.

Mindig zavarba jövök, ha néznek. Ilyenkor sohase jut eszembe semmi. Most is így jártam. Üresen kattogott az agyam, mint váltónál a vonatkerekek. Szabadkoztam, és szabadkozásomat egy tétova mosollyal megfejeltem.

Visszamosolyogott; nem tesz semmit, valahogy így.

A témát tehát, alapos megfontolás után, lezártak tekintettük.

Nem bírom sokáig elviselni egy szép nő látványát. Van bennük valami természetellenes. Mintha idegen nyelven szólítanának meg, nem tudok rá mit felelni.

Az ablak előtt elfutó tájakon keresztül érintkeztünk. Ugyanazok a mezők, erdők és ligetek futottak el mellettünk.

Traktornyomok és ekevas húzta barázdák. Mennyi történet! Lesz mesélnivalóm!

A vetés épp csak kibújt, búza, kukorica, rozs és krumpliföldek zsendülőben. A bokrok kifejllett levelei, és a fák komor, sötétebb zöldje erősebb árnyalatot csempész a határ halvány-visszafogott, de tágas terpeszének uralkodó zöldjébe. Hasas felhőmonstrumok imbolyognak a fakó horizont közelében, a hegyhátak kékje egy fokkal sötétebb, mint az ég centrumának kékje. Ni, egy mennyasszony fátyolának szaggyalag részai. Időnként az egynemű, kontúrtales háttér közé ékelődik néhány réteg kuszán, cakkosan, elúszóban. Merengtem költőileg, eltöltvén a már-már csevegő időt.

Elfordulhatott volna tőlem a másik irányba, de nem tette. Úgy tett, mintha nem tudná, hová nézek. Csakhogy én ültem menetirányban. Előbb láttam meg azt, amit ő hosszabban élvezhetett. Szemöldökrándítással hívtam fel a figyelmét egy-egy érdekesebb részletre. Ideges remegés, kicsi nyugtalankodás futott át rajta. Én is fészkelődtem, ami különben nem szokásom.

Dehát szerelmes voltam.

Hamar tudomásul vette, hogy mennyire hasonló dolgok mozgatnak bennünket, legalábbis ezt mutatta tükörképe. Én kifejezetten érdekesnek találtam. Itt egy nő, akit alig ismerek, és akivel mégis, annyi közös van bennünk. Milyen finom és megértő, érzékeny és tapintatos. Elköteleződött mellettem. Egyre jobban szerettem ezért.

Ohó, egy tehénke. És szemmel rámutattam.

Milyen édes, csakugyan. Tegeződünk már.

Füzesabonyig tartott kapcsolatunk kezdeti, legszebb időszaka. Egy hófúvásos estét kép-

zelttem magunk köré, a kályhában pattogó fahasábokkal, lelket melengető tűzzel, de az se lehetett volna meghittebb és bensőségebb, mint a mi kettősünk itt a vonaton. Levettem a pulóverem. Körülményes műveletnek ígérkezett, de szívesen megkockáztattam, mert eszelősen fűtöttek, és, talán mert tetszeni akartam.

Egy dolog volt még hátra, hogy hűségéről meggyőződjem, és magamat is kipróbáljam, vajon tudok-e nélküle élni.

Kirontottam a fülkéből.

Távol tőle, mégis, a róla való gondolkozással töltekeztem Kápolnáig, közben elszívtam tilosban két barna szofit. Egyet magamban, egyet a kalauzzal szolidaritásképp.

Kiküldetésben voltam.

Ha hűséges, várni fog rám. Akkor ez nem elfecsérelt idő, amit nélküle töltök, hanem megerősíti a közöttünk lévő kötést.

Tekintetével melegen tartotta ülőhelyemet.

Mondani akartam néhány kedvességet. Valami nagyon szépet. Egy kötet vers van a fejemben, de képtelenség kihozni onnan őket. Amint megszimatolják szándékomat, a nyelvhegyemről szaladnak szét.

Türelmetlenül várta, hogy mondjam ki. Ügyetlenül rakosgattam egymás mellé a szavakat, ügyetlenségem zavarta, mintha lenne a szavaknak egy ideális sorrendje, csak ki kéne várni, kikövetkeztetni.

Hirtelen elhatározásból arra jutottam, elég lesz egyetlen szó, csak idevaló legyen, kápráztassa el.

Egy ritka szót kerestem.

Narcolepsia.

Megvan.

Szízizomlöklet!

Már csak egy mondatot kell hozzá találni, amelybe becsomagolhatom, ahol elhelyezhetem, amelyből kiragyog, mint egy díszes ajándék. Előlről kezdődött a keresgélés, amiben ő halálosan kimerült. Hátradőlt az ülésben és percekig lehunyva tartotta szemét.

A lebukó nap fénye aranymatricákat ragasztott a hajába.

Hogy múlik az idő, nem is vettem észre a szarkalábakat.

Elfordultam. A szívem vérzett érte.

Kicsinykét megöregedett.

Mit szólnál, vettem fel, ha vennénk egy házat Vámosgyörkön?

Ha családot alapítanánk. Fóliasátor alatt virágkertetészetet üzemeltetnénk, télen-nyáron friss virágaink lennének. Szövögettem tovább, mikor észrevettem, neheztel rám.

Mindennek oka, problémáim eredője, hogy nem tudom elhíttetni a nőekkel, hogy szeretek dolgozni. Rám néznek, és azonnal leveszik, hogy megbízhatatlan vagyok, alkalmatlan családfenntartónak. Velem nem lehet tervezni, holott a tervezéshez valamicskét igazán értenék. Tulajdonképpen nekem mindig egy vonaton kellene ülnöm, és csak tervezni. Tervezni. Szemrehányóan meredt rám, nekem szegezve a kérdést, mondd, a nagy szavaidból, édes, mi valósult meg?

Ellenállása meghökkentett.

Ennek a nőnek egy jó szava sincs hozzám. Itt ülünk, és rá kell ébredjek, fogalmam sincs róla, hogy kicsoda ő; és hogy ő is így lehet velem kapcsolatban; nem ért belőlem semmit, annyi minden megmutattam már, és mit sem ért abból, ami számomra fontos.

Erdő közé értünk, sűrű erdőbe rohantunk bele. Untatott már, ezen a szakaszon annyira egyhangú a táj.

A könyvem után kaptam. A címlapot akartam megmutatni neki, hátha.

A szeme se rebbent, mikor másodszor is megemeltem a könyvet, hogy a fedőlap biztosan kiolvasható legyen. A harmadiknál már valami viszolygásszerűt, idegenkedést olvastam ki belőle.

Én hülye, és én még azt hittem róla...

Nincs viszonya könyvekhez. Látszik, hogy semleges, ahogy ránéz, azzal a tömeggyilkos pillantásával.

Szinte zavart már a jelenléte; mint egy tárgy: csodálatos, de ne cserélgesse folyton a lábait, maradjon mozdulatlan, nézője számára látótávolságon belül is elérhetetlen. Őrizzen meg magából valami titkot.

Akkora már mozdulatainak titkát mind megismertem. Bántam már a dolgot, hogy nem előbb vettem észre, olyan orra van, hogy félek, megvágna vele.

Össze voltunk kényszerítve, be voltunk zárva, nagyon megszoktuk egymást.

Elhúzta a száját. Na, ez az, amit nem kéne, ezt mindig is utáltam, amikor így húzogatja a száját. Panaszkodik, az ismerős formulát variálja újra és újra.

Mindig ugyanazt. A sérelmei.

Mi az, ami nem jó?

Mit tegyek, ha neked soha, semmi nem jó?!

Durva vagy és érzéketlen!

Te pedig elvetted tőlem a szabadságomat.

Gyötörtük egymást. Nem lett volna szabad... Más kellett volna választanom, ha lett volna egyáltalán kit választanom.

Mint két idegen, úgy néztünk össze, mélységes gyűlölettel, megvetéssel és kimondhatatlan undorral.

Nehezen szoktattam magam ahhoz, hogy úgy van vége, hogy sehogyan sincsen vége. Csak ilyen torzan, alaktalanul, és kibíratatlanul unalmasan. Szöktem volna az együttléteből, de nem volt hova menni.

Hasítottunk az éjszakába, valami végső elsötétedés felé.

A pattanásig feszült légkört felváltotta az elernyedés, és mi már az elernyedés után voltunk. Falvak hunyorgó fénypontjai hoznak pillanatnyi izgalmat, de már mindenhol a csalódás vonatkozó tükörképeire látni.

Eltelt tíz perc ebben a benuhátságban. Még tíz évet öregedtem mellette.

Sajnáltam már.

Reszketeg voltam, és tehetetlenek voltunk.

A szerelem is mennyire rólam szólt, figyelembe se vettem a másikat. Önző voltam. Hiszen az emberek könyvek nélkül is olyan csodálatosan élnek az életük! És mennyit hazudtam neki! Mióta is?

Az órára pillantottam. Gödöllő környékén voltunk, és tökéletesen közömbösek egymás számára.

Nem is tudom, mit akartam tőle. És hogy ez már örökre így marad.

Milyen kár.

Olyan vad fájdalommal telepedett a gyomorszájamba kettőnk ügye, erősen meg kellett, hogy fogódkodjam a karfába.

Lassan vigasztalódtam azáltal, hogy sokat szenvedtünk, és nem hiábavalóan.
Rákos.

Nemsokára célba érünk. Együtt tesszük meg a maradék utat.

Ettől érzékenyültem, és boldog pillanatainkra gondoltam. Füzesabonyig feltétel nélkül szerettük egymást. Igen, a többi nem fájt már. Furcsa, a többiből volt mind több, de emlék lett, megbocsátható, semleges, már egyáltalán nem kellemetlen.

Nem búcsúzkodtam hosszan. Ő is készülődött. A fülkeajtóban álltam, mikor átfutott rajtam, ha másképp történik... csak legyintett rá.

Úgyis elrontottuk volna.

Tanulmányfej

Toroczkay András

Viasz I.

A raktárból behordjuk a
szarkofágfejeket, még hidegek.

A maszkokon megfeszül az arckifejezés.

Teremtőikkel lassan,
munkafázisról munkafázisra
barátkoznak.

A fejből ki kell szórni
a macskahúgszagú homokot.
Középen, a vágás mentén kiszedni
az összes a gipszbe lőtt takkertöltényt.
Aztán, mint a Kinder-tojást, kettéveszíteni.
Benne a gumit
válasszuk le a szarkofágról.
A forró viasz abba folyik majd bele.
Ott fog megdermedni,
Ott fog megszületni az arc.
A mester, a műfogsoros, kopasz Bosch-figura
és két gnóm fia abba vésték a vonásokat.
Kívülről csak azt látni,
mi a neve, hogy gyerek-e,
vagyfelnőtt.

Belül viszont a szakértő szemnek
bibírcsók-szintig előre jósolható minden.

De a gumimaszkot előbb jól le kell tisztogatni,
és újra összeragasztani a gipsszel,
hogy ne „húzzon be”, hogy ne legyen horpadt sehol.
A fülnél és az orrnál óvatosan leválasztani,
szét ne szakadjon. A megkínzottaknál
a nyelv mindig veszélyesen kilóg.

Furcsa, de őket legyártani
mindig nagyobb kihívás.

Viasz II.

Láttam egy hatalmas, újságpapírba csomagolt embriót.

Én az anyaméhet készítettem éppen.
A rózsaszín szirupba áztatott papírt simítottam,
hogy ne kerüljön levegő a papír és a hungarocell közé.

A Klubrádiót hallgattuk közben. Ők már harminc, ötven éve.
Pistivel ügyetlenek vagyunk, leszidnak.
Mégis csönd. Tegnap egy lábszárcsontot
kasíroztunk a TV-nek.

Füstsűrő nélküli cigaretta, gőzölgő viasz.
Azt mondják, minél homályosabb belül, annál jobb.
A műhely utcájában klónkatona áll az egyik erkélyen.
Megszökött a műhelyből – röhögünk Pistivel.
Mintha csak azért szólt volna, hogy van ez a munka,
lássa magát kívülről.

A mester és két fia hamarosan leteremtenek minket.

Hartay Csaba

Éji kikérdezés

Az éjszaka magánterülete ez.
Ha a lángokat összekötnénk, gyertyalánc születne.
De így is az. Járatok. A fény irtja a sötétséget.
Attól, hogy beleszól egy állapotba, rombol is.

Lerombolt napszakok. Fiatal árnyékhullák.
Réztányért tartok kezemben, benne a hold ütése.
Lehunnya sok szemét a figyelő partszakasz.
Csillámtalan pikkelyek. Holnap elmossuk a mát.

Elkísér engem a ragaszkodás. Tőle nem búcsúzom.
A mólón tompa konzervek algoritmusai.
Beleborul. Elforgatás. Fémtükör süllyed a fenékre.
A víztükör bennünk láttatja magát. Éji kikérdezés.

Tele volt papírokkal a zsebem. És most áznak földutak.
Dereng. Mindenki suttogja szerény fényét.
Mint a merülő, aki utolsó lélegzetét ajánlja fel.
És most áznak térképek. Tisztuló útmutatás.

Értünk jönnek

Akik értünk jönnek, órákat altatnak.
Késő délután lesz. Facsart, meleg színnel.
A táska, amit hoznak, tele elhagyott
kulcsokkal, alátétekkel, szempillákkal.

Akik értünk jönnek, most szigetre utaznak.
Évekig érleljük türelmünk. A halál nem
romlik meg. Kagylókat gyűjtünk. Mire
kiszárad közülük a tengervíz, évszakot

váltunk. Akik értünk jönnek, most
várakoznak. Körbeülik az asztalt.
Nagyíts rájuk. Kik ők? Kilépett rokonok?
Kitépett oldalak? Elzárt képek? Tudják.

Előre tudják, akik értünk jönnek.
Hiába altatnak óralapot, mutatót.
Úgy kéne, hogy ne jöjjenek értünk.
Majd mi beadjuk magunknak a lejárt altatót.

Balázs Ildikó

Una corda

Tizenhét év után jutottam ismét zongorához. 1986 őszén eladtam a *Nocturno* pianínómat, mert nem vihettem magammal külföldre. Az egykori masszív szovjet hangszer helyett később egy másikat hoztak: Kárpátaljáról egy *Ukrajnát*. Az élet visszatérő motívuma: egykori szovjet hangszer. Ez is masszív gyakorlózongora, mely – életkora folytán – már engedett kissé feszesességéből.

Ez idő alatt mindössze két darabot tudtam végigjátszani kívülről; mindkettő az elsők közül való, melyeket még tizennégy éves koromban tanultam: egy Bach-dallamot az Anna Magdalénához írtak közül s a Mozart-variációkat. A többi kiesett a reflexeimből, újra kellett tanulnom őket. Mert ha az emlékezetemből nem is estek ki – e zongorátlan időszakban hallottam olykor mind a négy-hat szólamot, melyet az ujjak egyszerre szólaltattak meg, egy ideig az ujjaim is tartogatták még a reflexeket, – ám a mindennapi élet új mozdulatok megtanulásával törölt, elfedett. Úgy tűnt, hogy elfelejtettem zongorázni.

Valamikor fiatal és ambíciós tanárunk állandóan kiszállásokra, hangversenyekre vitt minket. A legszebb a kolozsvári zeneiskolában volt: ott ő is vizsgázott – egykori iskolájában. Tavasz volt, s a napfény-keltette hangulatok mélyről jöttek s mélyre hatoltak. Schumannt játszottunk. *Frühlingsgesang* – *Tavaszi dal*. Cisz-moll, komoly próbatétel, immár négy kereszttel, ám a hangzása álomszerű. Különösen a középrész elhalkuló kulminációs pontja, melyet tompítópedállal játszanak: una corda. Egy húron. Bal pedál. S hozzá hosszú zenegést ad a jobb. „Halk nyugodt” – olvasom tanárom huszonöt évvel ezelőtti bejegyzését az elsárgult kottapapíron. „Ne hangsúlyozd!”, majd „Szenvedélyesen”, „Megnyugszik”, s a végén: „Lassítani...”

Játszottam Czerny-etűdöt, a virtuóz-darabot, mely a bal kéz ujjait gyakoroltatja, Clementi-szonatinát, melynek hangjai úgy peregnek, hogy egykor unokatestvéreim bábtáncot koreografáltak a menetére. Én odafent a felső szobájukban gyakoroltam unokanővérem megutált s utált zongoráján, s csak arra lettem figyelmes, hogy letről, a cementpadlóról csosszanó hangok jönnek fel.

– Folytasd, ne hagyd abba! – s mozogtak meredt lábbal, kézzel, merev derékka a darabom ritmikusan ismétlődő hangjaira.

Hangversenyekre utaztunk. Segesvárra autóbusszal. Nem volt megfelelő világítás, a színpad úgy recsegett, hogy óvatoskodni kellett a végigmenetellel. Az egyik zongoristánk nagy ívben indult a hangszerhez, s a színpad szélén, alatta nagyot reccsent a deszka. Önkéntelenül felkapta a karját, mint aki zuhan. A közönség nem mert úgy nevetni, mint mi, a függöny mögött.

Kolozsváron fellépés előtt elindultunk trolival egy távoli negyedbe. Visszafelé elvették a

villanyt. A troli megállt, futva jöttünk vissza a zeneiskolához. A tanárunk kiszaladt elénk, az utcán keresett bennünket. Vidám emlékmorzsák...

Hogy újra zongorához jutottam, hazamentem, s magammal hoztam a régi kottákat. Beléjük írva a nevem alatt: IX. F. Sohasem emlékeztem volna vissza arra, hogy F-es voltam. A legrégebbi kottáim egyikén – még nyolcadikban – Rózának becéztem magam. Nem én találtam ki: nagyanyám neve volt Róza, s egy osztálytársam rám sütötte. Hogy elfeledtem, hogy valaha Róza is voltam! A Clementi lapjai kihulltak a lapfordítástól. Pont egy kritikus résznél kell fordítani, s most minduntalan megakadok ott. – Ez nagyon egyszerű – mondja a gyerekem. – Le kell fénymásolni az oldalt, s akkor egymás mellé lehet tenni őket, nem kell fordítani.

Soha ilyesmi eszembe nem jutott volna. A tanárunk kézzel másolt nekünk kottalapokat, hosszú, erős ujjával: míg írt, a mutatóujjával átölelte a hüvelykujját.

Egyszer egyedül gyakoroltam a teremben, órára várva. S bejött egy férfi, egy darabig hallgatott, majd utasított, hogy játsszak le egy skálát.

– Azt még nem tanultam. – Kért egy másikat. – Azt sem tanultam. – S a harmadiknál, mivel azt sem tanultam, megkérdezte, hányad éves vagyok. Másod. Csodálkozott, azt hitte, végzőssel találkozott. Mondtam, hogy még rövidek az ujjaim, nincs elég gyakorlatom. Mellém ült, s zongorázott. Mutatta az ujjait, azt mondta, olyanok, mint egy henteséi. Nem attól függ. Fejcsóválva ment el. Utána tudtam meg, hogy az inspektor volt Bukarestből.

Minden héten kottáimmal száguldottam zongoraórára. Naponta 3-4 órát gyakoroltam. Mintha zenei pályára készülnék. Pótcselekvés? A zongora világa magával vitt. Úgy elrepült mellette az idő, észre sem vettem. – Fejezd már be – néha bejött az apám. – Csak most kezdtem. – Már három órája klimpírozol. – Jó, jó. – Utána nem volt erőm, csak olvasni.

Ha Schumannt játszottam – *Knecht Ruprecht* –, hallottam a szánt, a lovakat: a zongora ki-kapcsolta a vizuális fantáziám. Hallottam érzéseket, emberi szenvedélyt, bánatot, szomorúságot, egy babát hallottam a bábszínházban, ahogy sír, halottam emberi veszekedést, kiáltást, félelmet, szeretkezést. S ez a hangzón elnyomta a valós hangokat, melyekben éltem – vakon-süketen. A zongora körülvett, elzárt a világtól. S teremtett számomra egy sajátot, az enyémet, olykor esetlegest, mert nem mindig tudtam irányítani szegény Anna Magdalenát, aki épp a hetedik gyerekével volt viselős. S ma hallom a világ léte feletti örömét Beethovennek, aki beteg, nehéz sorsú ember volt, s – talán épp ezért – ő ismerte teljességében az örömet, a tökélyt. Ha Beethoven szólt, éreztem, hogy magasra emel, s a dicsőség érzését közvetíti: hallom s tudatom az emberrel, hogy tökéletes – a zene által. Nem csoda, hogy magányom ajtaját behúзва nem hallottam sem telefoncsörgést, sem ajtócsengőt. Sem azt, ha szólítottak, ha enni hívtak. Valahogy úgy kellett beszéljenek hozzám, mint egy nagyothallóhoz, aki önszántából tér csak vissza a hétköznapi cselekvésekbe. Jöttek barátok és barátnők. És jöttek szerelmek. Ha választani kellett, mindig a zongorához maradtam hű. Hiszen amazok elhívtak, a társaságomat kérték – s a hűségemet sohasem nekik adtam. Volt, aki szemrehányást tett: ha én nem, akkor maradj a zongorád mellett. Mosolyogtam, s vártam, hogy elmenjen.

A nagyobbik gyerekem, amikor megszületett, nem szerette, ha zongorázom. Megpróbáltam neki olyan dallamokat játszani, amelyek megnyugtatnak. Türelmét veszve sírt. Ma azt mondja: hogy lehet ilyen unalmas dallamokat játszani órákon keresztül. S fülhallgatóval hallgat a magnóról számokat, amire a kisebbik azt mondja: ez nem is zene. A kisebbik

lányom zongorázik. De hogy lesz-e benne olyan kötődés, szinte megrögzött tapadás egy hangszerhez, melyből világot építhet magának – nem hiszem. A világ színes – annak, akit külseje gyönyörködtet.

Una corda játszottam a középrész éneklő dallamát, a jobb pedállal átfogtam a hangokat egyetlen zengő ívbe, s a könyökömmel rásegítettem, hogy az ív folyamatosan kerekedjen. Halkít – nyugodtabban – lassabban – itt együtt – hogy is volt – ismételjünk – ne rohanj, ne rohanj, hisz ez itt énekel – nem hallod, hogy dalol – ez a legszebb rész – engedd fel a pedált – ez itt cisz, vigyázz – egyszerre, mindkét kéz... Crescendo, decrescendo – itt halkul, alig szól. Vigyázz, a piano pianissimo alig hallatszik, mégis játszd ki. Így.

Ma itt ült mellettem, s ahogy felvettem a kezem a záróakkordról, mosolygott. Félig behunyt szemmel, maga elé. Befelé hallgatózott, s gondolkozott, mondjon-e valamit. Nem néztem rá, tudtam, hogy mellettem ül, mosolyog, s meg van elégedve a játékkal – persze sokat gyakoroltam.

Ma itt ült mellettem a zongoratanárom a jobb felelen, láttam a fényben, s diktálta a ritmust, a dinamikát. Milyen élénken idehozta őt egy megsárgult kottapapír a hajdani bejegyzéseivel! Egy dallam, melyet sokáig nem játszottam, szinte el is felejtettem. Egy hangszer, melyért valamikor évekig rimánkodtam, s amelyet állhatatos kérésemre megkaptam. Ez volt, ami elválasztott a világtól sokáig. Ami tartást adott, nem kevés hitet – önmagamban. Úgy, hogy a szerelmet is a billentyűk mellett éltem meg – a magam belső szabályai szerint. Ha egyáltalán tudtam, mi a szerelem.

Ma itt áll a zongorám, bár kissé megváltozott, tárgyiasult a hozzá való viszonyom. Ha megszólaltatom, tudja, hogy ismerem azt, amit egykor csak álmodni engedtem. Tudja, hogy ismerem, milyen az, ha Anna Magdalena nevet s a bohóc sír. Hogy milyen az, ha valakiben él a régi szépség, s az emlék kilép a múltkeretből, élővé lesz, jobb felemre ül, s ritmust diktál. Hogy valakinek játszottam – a magam szabályai szerint – , vártam, vágyakoztam, miközben rázáródott egy vastag falú dallamvilág. Hogy vártam valakire – miközben a billentyűkön una corda játszottam egy alig hallható középrészt. S utána furcsa volt, a játékot abbahagyva, hogy nincs – álmodtam pillanatokig, hogy mégis ott van a teremben. Milyen volt az a várakozás? Az a teljességre vágyakozás? Melyet egy személyhez kötöttem, akinek jelenléte ott vibrált a tavaszi fényben, míg én egy zeneiskola díszteremében Schumannt játszottam...

... a középrészt alig hallhatón, hosszan nyúló zengéssel, melyet a lélek egyetlen szála visszhangzott – una corda.

Szeles Judit

Nyár

amikor a nappalok kétszer olyan
hosszúak lesznek, mint az éjszakák
Svédországban mindenki
szabadságot vesz ki

amikor kisüt a nap
kisebb helyeken bezárnak a boltok
a szerelőműhelyek és a hivatalok
és mindenki grillezni megy

amikor télen kisüt a nap
a svédek akkor is grillezni mennek

a nyár Svédországban
grillolaj szagú
tengerszagú
és faszagú

nyáron északon nem megy le a nap
sokszor délelőtt és délután is
be van borulva és éjszaka
verőfényes a napsütés
ilyenkor a svédek
éjjel grilleznek

amikor a nappalok kétszer olyan
hosszúak lesznek, mint az éjszakák
vagy egyáltalán nem is megy le a nap
Svédországban mindenki
szabadságot vesz ki

bezárnak a boltok
a szerelőműhelyek és a hivatalok
mindenki intézze az ügyeit
borongós őszi vagy téli napokon

a nyár nem a jó idő kezdete
hanem a nappalok meghosszabbodása

a nyári szabadság szentivánkor
szokott kezdődni

szentivánkor a legegyszerűbb
megtámadni és elfoglalni
Svédországot, mert mindenki
kőrészeg lesz a grill mellett

a nyárnak Svédországban
grillolaj szaga van
pácolt hering és snapszszaga
a nyár epertorta szagú

nyáron sok a szúnyog és a cseszle
de ez a számikat nem zavarja
mert bekenik magukat
rénszarvaszsírral
a svédek pedig grillolajjal
és szúnyogmécsest égetnek
a vérszívó rovarok ellen

szentivánkor a svédek
körülugrálják a szentivánfát
néhány snapsz után mindenki
a fa körül táncol és énekel

a púposzúnyogok vagy cseszlék
támadása ellen nyírfaágak
csapkodásával védekeznek

a nyár legromdább rovarja a bögöly
ami képes embert, állatot megtámadni
csípése fájdalmasabb a szúnyogénál
a nőstények szúrása nemcsak fájdalmas
hanem veszedelmes is
mert különböző betegségek kórokozóit
közvetíthetik az emberre és a háziállatokra
például lépfene, járványos vérszegénység
sertéskolera, száj- és körömfájás

Svédországban nyáron sok a rovar
a bögöly a meleget szereti
ezért a nap közepén támad
a szúnyog és a cseszle naplemente körül

északon egész nap

északon egész nap és egész éjjel
támadnak a szúnyogok
de a számikat ez nem zavarja
mert bekenik magukat
rénszarvaszírral vastagon

a svéd nyarak
szénaszagúak
grillolajszagúak
és hangosak a nyírfacsapkodástól

a svéd nyarak hűvösek
különösen a fehér éjszakákon
érdemes egy kardigánt vagy dzsekit felvenni
már a szúnyogok miatt is

a svédek szeretnek kirándulni menni
a kirándulásra magukkal viszik a grillszenet
a faszenet olajjal gyűjtják be
a parázson húst és kolbászt sütnek
hozzá snapszot isznak és sört

az erős sört csak az italdiszkontban lehet megvenni
gyenge sört és cidert a közönséges boltban is árulnak

a svédek szentivánkor kőrészegre isszák magukat
és a szentivánfa körül táncolnak
pácolt heringet és főtt krumplit esznek
desszertnek epertortát

a szentivánéji ünneplés elmaradhatatlan
tartozéka a svéd földieper
tejszínhabbal

szentiváncor hétféle virágot kell
gyűjteni a lánynak
és a párnája alá rakni
hogy álmában meglássa
a jövődöbelijét

szentiváncor koszorút fonnak a lányok
a szentiváncoskorút hétféle
virágból fonják

szentiván június huszonnegyedikén van
a legközelebb eső péntek
hivatalos munkaszüneti nap Svédországban

bezárnak a hivatalok, a boltok
és a szerelőműhelyek
mindenki intézze a dolgát
egy másik napon

szentivántól kezdve veszi ki
mindenki a nyári szabadságot

az úgynevezett ipari nyári szabadságolás
szentiván után kezdődik

nyáron a svédek nyaralnak
és élvezik a fehér éjszakákat
a sötét téli hetekben pedig
Thaiföldre és a Kanári-szigetekre utaznak

a svédek napimádó nép
ha egy kisebb helységben
napos az idő
sokszor bezárnak a boltok
mert a svédek elmennek grillezni

szentiván a nyári napforduló ünnepe
ezen a napon a leghosszabb a nap
és legrövidebb az éjszaka
az Északi Sarkkörön túl ezen a napon
nem megy le a nap

a fehér éjszakák hat hónapig tartanak
a fekete nappalok is hat hónapig tartanak

a fekete nappalokon a svédek
Thaiföldre és a Kanári-szigetekre utaznak

nyáron a svédek nyaralnak
szeretnek kirándulni menni
magukkal viszik a grillszenet
és húst sütnek a fehér éjszakákon

a legtöbb gyerek szentivánkor fogan
a legjobb idő Svédország megtámadására
szentiván éjszakája
mert akkor a svédek kilencven százaléka
kőrészen fekszik a szentiváni fa tövében

a szentivánfa hasonló a májusz fához
eredete a római időkre vezethető vissza
Észak-Európában az év kezdete
május elseje volt
ekkor májuszfát állítottak
később ez a szentivánéji ünneplések
kelléke lett

a kereszt alakú fát nyírfalevéllal és
hétfajta virággal díszítik fel
a lányok koszorút viselnek
amit hétféle virágból fonnak

szentivánkor Svédország nagy részében
egyáltalán nem megy le a nap
szentivánkor a svédek nagy része
nem fekszik le

szentiván a legnagyobb ünnep
egész Svédországban

Kováts Dániel

Móricz Zsigmond novellái a református papságról

Kézbe simuló, gondosan megformált kis könyvben adta ki a Kálvin Kiadó Móricz Zsigmond 17 novelláját *A nyáj és pásztor* címmel. A kálvinista papság világát megidéző írásokból válogatott Baranyai Norbert, s írt a gyűjteményhez tartalmas utószót. Az első gondolatunk a jeles írónak szóló elismerés: lám, ez a gazdag életmű milyen sokféle szempontból szolgáltat olvasnivalót. Szerencsés fordulat, hogy Móricz írói világát egyre színesebbnek látjuk az irodalomtudomány újabb teljesítményei nyomán. Többféle címkét ragasztottak rá életében és halála után; hol elsősorban a dzsentrivilág kritikus ábrázolójaként, hol a parasztság szószólójaként tekintettek munkásságára, újabban pedig – a naplók nyilvánosságra hozatalának egyik következményeként – a szexualitás, az intim szféra irodalmi tükrözését méltatják műveiben. Noha megtévesztő lehet egy-egy tematikai jellemző kiemelése, mégis annak bizonyítéka ez a megítélésbeli változatosság, hogy egy kivételesen gazdag írói világ a Móriczé, a válogatás széles és színes skáláját kínálja a szerkesztőknek és kiadóknak.

A kötet novelláiból Móricz írói jellemzői jól kimutathatók. Olvashatunk a Mikszáth Kálmán, Tömörkény István, Móra Ferenc által nagy sikerrel mesélt anekdotikus történeteket, a feszültséget humorral, iróniával feloldó novellákat, de olyan elbeszéléseket is, amelyekben az indulatok összecsapnak. Az olvasó megsejtheti a nyáj és

pásztora viszonyrendszerének bonyolultságát, a társadalmi viszonyokból, illetve lelki-indulati tényezőkből magyarázható ellentmondásosságát. A lelkész és hívei kapcsolatában Móricz a parasztság és az értelmiség egymásra utaltságának és ütközésének konfliktusos léthelyzeit ábrázolja a maga jellemző módján, idillel, mosollyal átszőve, enyhítve az egymásnak feszülés drámáját. Ez a kis kötet szórakoztató olvasmány, s egyben kapunyitás is az írói műhelynek, Móricz világlátásának és írásmódjának megismeréséhez. Legfeljebb azonban első lépés, bevezetés annak megértéséhez, hogy mit jelent Móricz számára a református keresztyén örökség, s hogy miképp ítéli meg a lelkeszi szolgálat lényegét. Ez az 1904 és 1934 között keletkezett 17 írás érdekes és jellemző darabja Móricz írásművészetének, de csupán ezekre hagyatkozva nem ítélnél meg teljesen és árnyaltan Móricz álláspontja. Nem véletlen, hogy Baranyai Norbert kísérő tanulmányában más műfajú írásokra – tanulmányokra, regényekre – is kitekint. Itt most nyilvánvalóan határt szabott a műfaji kötöttség és a terjedelem, ezért nem kerülhettek be regény- vagy tanulmányrészletek a kötetbe, s talán ezért nem olvashatunk az írói pályája utolsó nyolc évében keletkezett novellát, riportot. Pedig kínálkozna még néhány elbeszélés. 1936-ból a *Májusi eső* meg a *Terefere*, 1938-ból pedig *A gólya hálás*, amelyben az író azt érzékeli, hogy

az idős tiszteletes „véghetetlen távolságban élt a falujától. Mintha nem is egy levegőben éltek volna.” S igen jellemző – ugyancsak 1938-ból – a *Családi fénykép* és a *Nesze neked bál*, amely a párkapcsolatban világítja át a papi otthont. Talán az is érdemes a figyelemre, hogy a *Pataki diákok* című, *A hatvanas évek levegőjében* alcímű személyes indíttatású, de egy múltbéli históriát felelevenítő elbeszélés témája (amely egyébként kiválik a lelkeszi problémakörből) mennyire foglalkoztatta. Színpadra is szánta, s *Árad a Bodrog* címmel regényben is meg akarta írni a földesúri kastély jószágigazgatója és a kollégiumi diákság „must-puccs” néven elhíresült konfliktusát, ez a mű azonban töredékben maradt.

Az utószóban megpendített gondolatok indokolnák annak további vizsgálatát, milyen forrásokból táplálkozott Móricz református hite. Nyilatkozatai arról árulkodnak, hogy hitoktatóival nem volt szerencséje; „nem tehetek ellenük semmi lényeges kifogást” – írta róluk, de – „egy sem volt köztük, aki valaha a saját hitével állott volna elénk”. Édesanyja alapozta meg istenhitét, aki a csillagos ég tágaságának, valamint egy kicsiny bogár szervezetének rejtélyén magyarázta meg neki a világegyetem bonyolultságát és tökéletességét. 1908-ban Móricz tanulmányt írt a *Bibliáról*, amely aztán beépült *A fáklya* című regényének szövetébe, s a bibliai vízió Matolcsy Miklós életrajzához záróakkordjában is hangsúlyos szerepet kap. Ez az a mű, amely kulcsot ad Móricz megértéséhez a nyáj és pásztora viszonyrendszerének ábrázolásában: a református papra olyan értelmiségiként tekint, akinek küldetése van a krisztusi példa evilági követésében, felelőssége a maga mikrotársadalmának morális meg erősítésében, népe szolgálatában. Tudjuk, hogy a református papság móríczi

ábrázolása nem kevés ellenérzést váltott ki a maga korában; felrótták neki, hogy „ő – a pataki és kisújszállási főgimnázium növeltje, egy ref. pap unokája – pellen-gérré állítja műveiben a ref. lelkészeket”. „A fáklya” valóságos vihart keltett egyházi körökben, nem értették vívódó, elbukó hőstét. „A regényhős, a Fáklya, aki híveinek világossága akart lenni, tehetetlenségével, félszégével csakugyan megcsúfolása volna református papnak, ha típusnak tekintetnék”, írták róla 1918-ban a *Sárospataki Hírlapban*. Amikor Móricz 1930-ban egykori iskolájába, Sárospatakra látogatott, a teológiai akadémia kiváló, ifjan is tekintélyes tanára, dr. Szabó Zoltán vezette be szerzői estjét, aki nem mulasztotta el a reflektálást erre a problémakörre. Reálisan, belátóan így nyilatkozott: „Jellemzők Móricz papregényei. Minket, patakiakat ezek különösképpen érdekelnek. A pap a 16., 17. és 18. században minden szociáldemokrata és kommunista bizalminál bizalmibb emberre, anyagiakban és lelkiekben egyaránt a szó legtisztább értelmében vett vezetője volt a falunak. Mikor sikkadt el ez a pozíciója, felderíthetetlen, de hogy miért, arra sok részben megfelel Móricz Zsigmond a papregényeiben. Sokan megharagudtak reá s sokan haragusznak ennek megmutatásáért ma is. Ebben a haragban – legyünk igazságosak magunkkal szemben is – van valami a lump felháborodásából, aki midőn kaptos állapotában megpillantja magát a tükörben, dühbe gurul, és ki akarja dobni a lakásból saját tükörképét. Tükörbe nézni pedig jó, még ha nem is vagyunk hiúk, még ha kissé torzít is ez a tükör. El kell ismernünk, hogy a mai papi nemzedék egészséges önkritikájának kifejlődésében sok része van Móricz Zsigmond papregényeinek.”

Nemcsak regényben, hanem novellában, riportban, tanulmányban is vissza-vissza-

tér e téma, ezért egyáltalán nem idegen a móriczi életmű sokrétűségét tekintve egy olyan válogatás, amely arról a tanulságos és gyakran bonyolult viszonyrendszerről szól, amelyben egy közösség szellemi vezetőjének és tagjainak léte és működése

történik. Ha bizonyos korlátok között is, Móricz novelláinak e válogatása érdekes olvasmány. Az író által megidézett, újrate-remtett karakterek és helyzetek elszó-razhatják, elgondolkoztathatják a mai olvasót.

(Móricz Zsigmond: A nyáj és pásztora. Válogatott novellák. Szerkesztette: Baranyai Norbert. Kálvin Kiadó, Budapest, 2014. ISBN 978-963-558-238-9)

Tusnádý László

Csillagok a máglyán

Az emberiség különösen szép történelmi korszakában lobbantak fel azok a máglyák, amelyek a kor csillaglényeit elégették. Hamut és kormot hagytak maguk után. Madarász Imre legújabb könyvében két áldozatról ír. Több is volt, de talán ez a kettő kötődött leginkább magához az olasz reneszánszhoz mint művészeti, tudományos újjászületéshez. A hit és a történelmi változást igénylő több áldozat is mellettük sorakozik.

Ha szembe akarunk nézni a tűzben elégetettek pokoli szenvedésével, könnyen „hűtlenek lehetnek” hozzánk a szavak. Ezért talán groteszkül hat a szép olasz közmondás: „Harmatcseppben csillagfény rebben”. Mégis idézem, épp az áldozatok sorsát átélve, hiszen a kínok tetőfokán mit nem adtak volna ők bármilyen harmatcseppért. Ezzel a közmondással csak azt akarom kiemelni, hogy Madarász Imre könyve nagyon tömör, és a rövid megközelítése igen kockázatos, de bízom abban, hogy írásommal nem a hiány érzetét ébresztem, hanem az olvasói kedvet egy olyan mű iránt, amely segítségével még árnyaltabban lehet látni azt a kort, amelynek ragyogását, fényét a legiszonyosabb események füstje sem tudta elhomályosítani.

A Két máglya. Girolamo Savonarola és Giordano Bruno címlapja, mint valami zenei motívum, egy nagy alkotás alapgallama, meghatározza az egész szerzemény lényegét. Szerves kapcsolat van közte és

a könyv fejezetei között, ahogyan ezek is kötődnek egymáshoz. A két szellemi nagyság nyugalma, belső békéje szólít meg minket. Köröttük a lángok a lenti sötétből törnek elő. A háttér is fekete, a gyilkos lobogás elemi erővel tör a magasba.

A hajdani esemény van előttünk. Az ötszáztizennégy és négyszáztizennégy évvel ezelőttil semmi sem szépíti, de a címlap összhatásában titkot sejtet, és a borzalom ellenére valami rendkívülinek, nem mindennapinak, öröknek az érzetét kelti fel, ébreszti az ember szívében. Az összehasonlítás és a különbözőség mérlege az utóbbi javára billen. A két áldozat a tűz izzásában találkozik. Valamit üzennek nekünk. Ezeket a lángnyelv-szavakat tolmácsolja nekünk Madarász Imre. A címlap a mártírológia lényegét ragadja meg. A hajdani lángok rég kilobbantak, de azok, akik ott hamuvá égtek, akiket a legnagyobb kínok közepette elhamvasztottak, emberi valójukkal, arcukkal állnak elénk, és megszólítanak minket: „Nézzetek ránk! Azok vagyunk, akik voltunk. Vegyétek észbe, mit üzen ez a máglya: ez a mi kiteljesedésünk.”

Madarász Imre ezt adja át nekünk a két sorsos áldozat világából. Markánsan ragadja meg az ellentéteket. A hit, a tudomány, a művészetek területén oly bonyolult gordiuszi csomó keletkezett, hogy az egy határon túl az adott hatalom – a józan ész szabályai szerint – már nem tudta kezelni. Ez viszont nem menti a legször-

nyűbb „gyökeres” megoldást. A kérdés még bonyolultabbá válik, ha azokra a kisa-játfításokra vetjük tekintetünket, amelyekkel egy-egy későbbi hatalom a saját érdekében megfelelően igyekezett hasznosítani a vértanúkat. Az ellentétek még inkább fokozódnak, ha a két áldozat, különös személyiség bonyolult lelkivilágát mérlegeljük. Madarász Imre gondolatainak tiszta nyelvi megvalósulása mutatja meg azt a rendet, amely az élénk táruló, szinte átláthatatlan jelenségvilág kavargásában mozgatta a legszebb és legtragikusabb eseményeket. Girolamo Savonarola maga is lángot gyűjtött, nem csupán a lelkekben, hanem a tanítását „zavaró” humanista remekművek megsemmisítésére is. Írások, festmények – örök becsű értékek estek áldozatul. Madarász Imre Heinét idézi: ahol könyveket égetnek, ott embereket is el fognak égetni. Vallomása szerint nem párhuzamos életrajzot írt, hanem párhuzamos mártírológiát. Savonarola oly kiváló mestere volt a szónoklásnak, hogy tehetségét Lorenzo de' Medici is elismerte. Hiába figyelmeztették, hogy a híres, tüzes szavú Barát ellene beszél, folyton szidja, ő azt válaszolta, hogy az a fő, hogy az a beszéd szép; ami őt illeti, a Barát szavainak az igaz vagy hamis voltát úgyis meg tudja ítélni az, aki őt ismeri.

A szó hatalom – hirdette Dante, és ezzel rendelkezett Savonarola. Azért kellett meghalnia, mert VI. Sándor pápa meglátta benne ezt a hatalmat, hiszen ez a tömegek előtt igazi fegyverré vált. A Borgiák diktatórikus földi uralmát akarta felváltani a krisztusi tanítás tiszta erejével. A pünkösdi öröm hatotta át a szavait. A földi hatalom képviselői úgy vélték, hogy ezt csak a lángok olthatják el.

Ebben az időben az udvar a világ kicsinyített mása volt. Egy jó fejedelem, uralkodóherceg paradicsomot tudott teremteni alattvalói számára, de ha nem a jóra tört,

hanem a rosszra, akkor mindaz, ami természetes, a semmibe hullhatott, maga a rossz mindent áthatott, a legnagyobb mélységeikig ért el: a csontig. Ez a gondolat Giordano Bruno egyik versében szerepel. Ő Nolában született, 1548-ban. Savonarola Ferrarában látta meg a világot 1452-ben, ugyanabban az évben, amelyben Leonardo da Vinci. Ez az általános géniusz megsejtette az infinitézimális (a differenciál- és integrál-) számítás lényegét. A végtelen meglátása, meghatározása, megközelítése Giordano Bruno filozófiai rendszerének az egyik igen fontos pillére. Sok szempontból a felvilágosodás előfutárának tekintik. Savonarola a megingott hit igazi és tiszta rendjét akarta megszilárdítani. Tanításában olyan gondolatok jelennek meg, amelyek majd a reformációban teljesednek ki. Ferrarában született. Mily különös, hogy Kálvin János, nem sokkal azután, hogy hitújítói küldetése, hivatástudata felébredt benne, éppen Ferrarában töltött hat nagyon jelentős hetet. Az uralkodóherceg felesége, a francia királylány, Renata di Francia a követője lett.

Goethe *Torquato Tasso* című drámájában a ferrarai udvart úgy mutatja be, hogy ott már a szellem fénye, „napvilága” ragyogott, amikor másutt még sötétség honolt. Ez a tündöklés a bemutatott főhős műveiben is jelen van, főképpen az „Amintá”-ban. A nagy zuhanás akkor következett be, amikor ő az emberélet útjának a feléhez ért: épp a harmincötödik születésnapján került börtönbe – elmeegógyintézetbe. Körülményeiben, tragikus helyzetében modern kutatói a gulágok őseit fedezik fel kinszenvedésének színhelyében. Nyolcvannégy hónapot töltött a mélyben, a sötétben, halványan beszüremplő félhomályban: halálveszedelemben. Egészsége közben kopott, felőrlődött. Kiszabadulása után hat év telt el, és Giordano Bruno aljas törbecsalás áldozata lett. Szinte annyi időt

töltött a börtönben, mint amennyit Tasso. Brunót a Campo de' Fiorin a máglya várta 1600-ban. Halálos ítéletét VIII. Kelemen pápa írta alá és az egyik munkatársa. Öt évvel korábban ugyanez a pápa ajánlotta fel Tassónak a költői koszorút, de a költő már nagy beteg volt, és a koronázás – a koszorúzási nagy ünnepség örökre elmaradt.

Madártávlatból nézve a történelem olyan, mint valami végtelenbe tekerődő útvesztő – labirintus. Hiszen Tasso halála után néhány hónappal VIII. Kelemen egyik rokona vezette azt a hadsereget, amely több más katonai erővel együtt visszafoglalta egy időre Esztergomot a töröktől. Így zárult le akkor az a harcos időszak, amelynek egy évvel korábban Balassi Bálint is a vértanúja lett. Vincenzo Gonzagát, Montova uralkodóhercegét, Tasso egyik nagy tisztelője, Claudio Monteverdi is elkísérte, és a visszafoglalt város kormos falai között társaival együtt hangversenyt adott. Végtelenül kusza eseményfolyamatokból, eszmék, hitelvek ütköztetéséből fonódik össze mindaz, amit mi történelemnek nevezünk.

Madarász Imre mártírológiája két nagy olasz gondolkodó iszonyú sorsát tárja elénk. Százkét év választja el a firenzei és a római máglyát. Közöttük izzik az időben Dózsa György tüzes trónja. Éppen ötszáz év messzeségéből bíborlik fel hazánk és Európa égkárpitján. Felmérjük-e valaha, hogy ki és mi égett el akkor? Ha a pénzéhes főurak nem fordulnak a meghirdetett harc ellen, talán másképp alakul a sorsunk. Éppen Machiavelli vezette le azt, hogy az ember maga irányítja a történelmet, és ebben meghatározó szerepe van a szabad gondolkodásnak.

Savonarola és Giordano Bruno máglyájához ímígyen társul Dózsa György tüzes trónja. Velük együtt izzik az időben. Azon rajta volt a magyar parasztság sorsa is. Bizony mondom, azon elégett a magyar jövő egy része is. A vértanúvá lett székely vitéz „szellemét a tűz nem égette meg”, és így van ez az emberi lét tűzbe taszított többi óriásával is. A hozzájuk méltó utókorban úgy lobog tovább az ő fönséges, soha el nem hamvadó igazuk, hogy általuk tudjuk legyőzni a legsandább félelmeinket. Általuk tárul ki előttünk az emberi lélek végtelensége.

Giordano Bruno a legnagyobb olasz filozófus. Madarász Imre kitűnő könyve rendkívüli módon pótolja azt a nagy hiányt, amely Nola kiváló gondolkodója kapcsán tátong a magyar glóbuszon. Érdemeihez képest nem eléggé, nem megfelelően van jelen a hazai gondolkodásban. Platón eszmetana hatja át egész tanítását. Ám tovább is lépett. Szembenézett a végtelennel. A mindenség összhangja, nagyszerűsége tárult elé, és úgy érezte, hogy örökre legyőzte a félelmet. Másokban is felderengett ez az élmény, de a horror vacui – az űr rémülete ejtette rabul lelküket. Giordano Bruno ellenkezőleg, vádlói szemébe vágta, hogy azok rettegnek, ő nem fél. Az emberiség egyik legszabadabb szelleme volt ő. A lélek szabadságának a hitével, vértanúságával támasztotta alá a tanítását.

Savonarola és Giordano Bruno sorsa kavargó e frissen megjelent könyv lapjain. Madarász Imre évente elzarándokol Giordano Bruno szobrához Rómában, a Campo de' Fiorin. Lélekben mi is követjük őt, ha sorait olvassuk. Új kötetében az olasz reneszánsz mártírjainak emléke előtt tiszteleg.

(Madarász Imre: Két máglya. Girolamo Savonarola és Giordano Bruno. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014. ISBN 978-615-5331-17-4)

Máriás József

Újraolvasott esszék Ady Endrétől

Az esszé több mint négyszáz éves hagyománya a magyar irodalomban a 20. században jutott csúcspontra, s érett a társadalmi gondolkodást meghatározó, a közéleti cselekvést befolyásoló erővé. Az értekező próza műfajába tartozó irodalmi igényű alkotás szabad folyást ad a gondolkodásnak, az adott témát áttekinthetőbbé téve veti fel a kor legégetőbb kérdéseit, vélemény- és tudatformáló, állásfoglalásra készítő szándékkal segíti az olvasó tájékozódását.

Ezt tette a maga korában Ady Endre is, akinek publicisztikája életművének szerves részeként emelkedett klasszikus magasságba. Balogh Edgár szerint ezekben az írásokban „a vers és a novella forrásvidéke”-hez jutunk el, bennük „a politikai gondolatok prózája; mindennapi prózája, valóságbelisége” ölt testet. Jelentőségét és értékét jelzi az is, hogy az Akadémiai Kiadó 1955-ben útjára indított *Ady Endre összes művei* sorozatában tizenegy kötetben, később, más kiadók, további kiadásokban tették hozzáférhetővé, újabb s újabb nemzedékek közkincsévé a költő újságcikkeit, esszéit.

A műfaj iránti magas fokú érdeklődés jele az is, hogy a Nap Kiadó 1999 óta *Magyar esszék* címen könyvsorozatban jelenteti meg klasszikusaink – Illyés Gyula, Németh László, Kosztolányi Dezső, Somlyó György, Páskándi Géza –, továbbá jeles kortárs alkotók – a közelmúltban elhunyt Domokos Mátyás, Görömbei András,

Olasz Sándor –, valamint Csoóri Sándor, Kodolányi Gyula, Ágh István, Vasy Géza, Kis Gy. Csaba, Monostori Imre, Márkus Béla munkáit. A sorozat újabb kötetei közt találjuk az Ady Endre alkotásaiból válogatott és szerkesztett kiadványt.

Az olvasót bizonyára elgondolkoztatja, hogy száz év távlatából mit üzenhet, mit mondhat nekünk a maga korához oly sok szállal kötődő publicisztikai alkotás? Erre Ady Endre ad választ azokban az írásaiban, amelyekben a maga szerepéről az irodalom – s benne az esszéírás – értelméről és fontosságáról vall olvasóinak: „a mai magyarság, kultúr-magyarság lelkiismeretének hiszem magam” (*Önéletrajz*); a sajtó missziójának azt tekintette, hogy „korrigálja meg még azt, ami kevés megkorrigálható!... (*A sajtó és a parlament*) „...jaj volna nékem, ha csakugyan úgy volna, hogy poéta vagyok, s ezzel vége. Nem, nem, s úgy gondolom, s ez az egy éltet, valaki és valami más is volnék, s ha egyéb nem, de emberi és kiváltképpen magyar értelmeik és avult értelmi gazdagságok nyugtalanítója, gyújtogatója. (...) Bánom is én: értik-e verseimet, vagy sem, úgyis rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de a nagy dolog az, hogy vagy én voltam a nyugtalanság hozója, vagy ami tudományosabb: énáltalam hörgött föl manapság legnyugtalanítóbban a magyar társadalmat kínzó nyugtalanság.” (*Poéta és publikum*) „Én is azokhoz tartozom, akik a harag borának poharát ráköszöntötték egy

hitvány generációra. (...) Most vagy soha, annyi bizonyos, most vagy soha el kell válnia, vajon az irodalom tényleg jóslója, előzője minden társadalmi és politikai megújulásnak.” (*Magyar lelkek forradalma*) Ady valóban a magyarság lelkiismerete volt, a magyarságot kínzó kérdések bátor fölvetője, a haladás fékezőinek kérlelhetetlen haragosa, a társadalmi és politikai megújulás, „a forradalom: a teljességes Élet” hirdetője – verseiben és publicisztikájában, esszéiben egyaránt.

Nem véletlen, hogy a kötetet összeállító Ferencz Győző a roppant gazdag életműből zömében azokat az írásokat helyezte a mai olvasó reflektorfényébe, amelyek Ady Endre társadalom-átalakító törekvéseit, elképzeléseit és elvárásait tüzték tollhegyre. S mindjárt az első írásban elének tárul a 19. századvégi közállapotból eredő kérdés: „Vajon haladunk-e?” (*Haladunk?...*) De lehet-e ott haladásról beszélni, ahol „egy-egy választás arra vall, hogy annyi képességünk sincs a modern parlamentáris élethez, mint a boxereknek” (*Turáni erkölcsök*), ahol „pár százezer ember kisajátítva tartja az országot” (*Panama és anarchia*), ahol „az új, az igaz nehezen hódít” (*Rodin, Pitrou és a szobrok*), ahol „ötven-száz évvel hátrább ballagunk még a kultúra külsőségeiben is nyugatibb népeknél” (*Kié legyen Budapest?*)...

A politikai közállapotokat kíméletlenül osztorozó „új igaz ember, Ady Endre” számos írásában előrevetíti a jövőt is: „Hiszem és vallom, hogy a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon.” (*Válasz Tóth Bélának*) „Ide új hit, új erő és új munka kell...” (*István király országa*) E nélkül nem szüntethető meg a kilátástalanság, a nincstelenség okozta súlyos társadalmi probléma: a százezres nagyságrendű kivándorlás. Önmagunk elveszejtése nem új keletű kérdés: „A mi atyáink, akik talán így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették

megcsinálni a magyarságot. Magyarország régen nincs már, ami van, az csak pars negativa, amely avval különbözik a jól megrajzolódott fajtától, ami neki nincs.” (*Korrobóri*) Az orvoslás elmaradása még kilátástalanabb helyzetbe sodorhatja az országot. „Ha magunk nem tudjuk magunkat megmenteni, elvesztünk (...) Julián magyarjait elnyeli Amerika, bennünket pedig – Európa.” (*Julián magyarjai*)

Publicisztikai tevékenységének palettájáról nem hiányzik korának súlyos problematikája, a mind akutabbá váló nemzeti-ségi kérdés. A csaholó hazafiság egyfelől bűnbakot keres a társadalmi gondokra: „Ha baj van, itt vannak a zsidók. Az éhséget, a nyomort s mi minden bűnünket uszítsuk csillapítás okából a zsidókra.” (*A mennyeknek országa*) Másfelől azonban érzéketlen marad az erdélyi románság az ország integritását veszélyeztető törekvéseivel szemben. Az Óromániából kiűzött zsidók sorsán töprengve írja 1900. július 4-én: „Kikergeti egy olyan nép, mely őrült hazudozásaival az emberi jogokról belármázza az egész művelt világot. Mely siránkozik magyarországi testvéreinek rabszolga helyzetén. Mely perfid viselkedésével megérdemelné a művelt, liberális államok leszámoló fellépését. Az európai kormányok pedig hallgatnak.” (*Száz bujdosó család*)

A háborús készülődés forgatagában kevesen látják előre annak az országra nézve tragikus végkimenetelét. Ady Endre a *Huszedik Század* című folyóirat 1912. november–decemberi számában közli a magyarság előtt évtizedekig elhallgatott, a nyilvánosság elől elzárt, ma is megrázó hatású írását: *S ha Erdélyt elveszik?* Benne hitet tesz Erdély-szeretetről, a hozzá való ragaszkodásáról. „...az európai nemzet-társadalmak legparancsolóbban fejlődéses korszakában Erdély volt: Magyarország. (...) románjai például bibliafordítást ma-

gyar fejedelmek által kaptak.” A kisebbségi sorsba jutott magyarság szellemi emberei által megfogalmazott és meghirdetett transzszilvanizmus is meríthetett ebből a váteszi írásból, hisz Ady Endre az első közt fogalmazza meg: „Erdélynek külön lelke van”. Az erdélyi magyart és románt két ikergyermeknek nevezi, akiket gyökereiktől fosztana meg „ez az örült militáris világ, melyet ma még a szociáldemokrácia legáncsolni képtelen, diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket.” S amit hozzátesz, az előre vetíti Trianon bizarr, átkos döntését, annak következményét: „Mai barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamaros megvalósulása lehet tüzes vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. (...) Beszéljünk-e a Romániába olvasztandó magyarságról, melynek, ha lehet, rosszabb, embertelenebb s főképpen otthontalanabb sorsa volna a mai erdélyi románokénál?” Mi ez, ha nem „Erdély egyetemes nyomorúsága”-nak alig egy évtized múltán történő beteljesülésének jóslata?! Nem egyszeri megézésről van szó. Ady 1912 áprilisában üdvözlétét küldte a szegedi börtönbe bevonult Octavian Gogának, „a románok nagy költője”-nek, „köszöntő szeretetet a nemes harcosnak”, ám két év múlva, 1914 januárjában már felismeri, hogy a „tisztelt barát” nem csupán nemzetiségi jogokért küzd. Fölteszi a kérdést: „szívednek-lelkednek teljes nyugalommal indultál el vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és az én népem ellen? (...) költő állhat orvgyilkosok közé? (...) Megéri-e egy távoli kiméra, hogy kiszolgáltassátok népeteket és a demokráciát a legalacsonyabb és legbrutálisabb úri uradalomnak?” (*Magyar és román*) 1915-ben már ráébred arra, hogy az „óromantikus Goga Octavian” nemzeti elfogultsága miatt méltatlanná vált arra, hogy vele kezét szorítson. Ekkor írja le

nemzeti érzését és elkötelezettségét talán legszebben kifejező gondolatát: „Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága.” (*Levél helyett Gogának*) S még egy gondolat, amely örök tanulságul szolgálhat minden honfitársunknak: „Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat a saját magyarságom s a magyarság együttes kínja, problémája, sorsa.” (*Egy bűnös vers*)

Ezekből a sorokból nem a nemzeti elfogultság hangja árad. Az ő víziójában – kora ideológiai áramlataival szemben – már 1905-ben a nacionalizmus alkonya vetül fel. „A nacionalizmus: dühödt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysem a nacionalizmust fődhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommal sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló, becsületes, munkás emberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. (...) a nacionalizmus arra jó mindenekfelett, hogy vele megmámorosított tömeg ne vegye észre, mi hiányzik neki, s mihez van joga.” (*A nacionalizmus alkonya*) A későbbiekben még árnyaltabban fogalmaz: „Ne ordítsuk mindig a hazát, de szeressük, s legyünk számára olyan értékesek, olyan jók, amilyenek csak lehetnek e nagyszerű, világosodó korszakban fejlett kultúremberek.” (*A hazafiság revíziója*) Magyarsága nem jelent számára akadályt más népek, nemzetek megbecsülésének: „a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból (...) kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez (...) a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség

csillagokhoz vezető útja számára.” (*Vallo-
más a patriotizmusról*)

Ady Endre írásainak „valóságbelisége”, a kor realitásainak talajából táplálkozó érdeklődése révén megsejtette, érzékelte s már 1902-ben hangot is adott az ország egységét veszélyeztető jeleknek, a majdani trianoni döntés következményeinek. „...a francia sajtónak állandó témája egy nagy birodalom felosztása, amely – nézetünk szerint – mihamar bekövetkezik... (...) Ha csak a jó sors nem segít, ez az ország pár évtized alatt össze fog omlani.” (*István király országa*) Érzékelteti a nemzetiségek bomlasztó politikájában rejlő veszélyeket: „...dalmát testvérünk, dr. Trescica Pavicia osztrák képviselő úr, aki most ott künn Amerikában – így írják az amerikai magyar újságok – szláv szövetséget csinál ellenünk, s Európa veszedelmének hirdet bennünket.” (*Magyarul is tudnak*) Ám azt is látja, hogy nemcsak külső okok vezethetnek az összeomláshoz. „Magyarország elmúlni készül. (...) Csakugyan halálra szánattunk? Sem ok, sem ész nem menthet meg bennünket? Vétkeztünk és életünkkel lakolunk most már?” (*Haldoklunk*)

Ady világgépére vetnek fényt azok az – e kötetben is szereplő – írásai, amelyekkel a pályatársak irodalmi munkásságát méltatja: Kosztolányi Dezső, Szini Gyula, Móricz Zsigmond, Lesznai Anna, Kaffka Margit, Jászi Oszkár, Krúdy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Ignó Pál alkotásainak, a bennük levő gondolat- és érzésvilágnak jövőt formáló erőit tulajdonít: „Az új, elátkozott

(ráadásul nem is mindig politikai programmal dolgozó) magyar irodalom: valószínű előfutárja Magyarországnak megkésett, de most már nem sokáig halasztható, szociális átalakulásának.” (*Irodalmi háborgás és szocializmus*) Úgy érzi, hogy a századelő irodalmi élete válaszut előtt áll: „Most vagy soha, annyi bizonyos, most vagy soha el kell válnia, vajon az irodalom tényleg jóslója, előzője minden társadalmi és politikai megújulásnak?” (*Magyar lelkek forradalma*) Ő ennek a törekvésnek volt megintgathatatlan, tántoríthatatlan, következetes harcosa, vezéralakja.

A kötet esszéinek, publicisztikai írásainak központi vezéreszméjeként lebeg előttünk az alábbi mondat, amely jellegként is odairható a kötet fölé: „Tanítsuk meg látni és gondolkodni e keserves, elátkozott ország mártír-millióit.” (*A világoosság lobogója alatt*) Ez az az időtlen buzdítás, amely a későbbi korokban és ma is követendő mindazok számára, akik az ország, a nemzet javáért, jövőjéért küzdenek. Ugyanígy vállalhatjuk s vállalnunk kell Ady politikai testamentumként aposztrofálható szavait: „Mentsük meg a magyar népet – hasonlóan minden magyarországi népet! Népek joga, népek szövetkezése jöjjön! Demokrácia jöjjön, a demokráciában bízom. (...) Igaz emberség szálljon vissza a földre!” (*Üdvözlét az Országos Polgári Radikális Párt kongresszusához*)

A kötetet bő jegyzetanyag teljesíti ki, segít az írások megértéséhez, utal azok keletkezési körülményeire, értelmezi a politikai, művelődéstörténeti és egyéb utalásokat.

(*Ady Endre: A világoosság lobogója alatt. Válogatott publicisztikai írások. Válogatta és szerkesztette, valamint a jegyzeteket Vezér Erzsébet munkájának felhasználásával összeállította Ferencz Győző. Magyar esszék sorozat. Nap Kiadó, Budapest, 2012. ISBN 978-963-3320-07-5*)

Papp Máté

Haza a mélyben

Sajó László rendszerváltás óta tartó – a kortárs irodalmi életben kevésbé reprezentált – költői életművét mindvégig végigkísért(ett)ék a magyar líra különböző szellemalakjai, akik jelölt vagy jelöletlen vendégszövegeken, szellemes átiratokon vagy éppen kíméletlen parafrázisokon keresztül a szerző (al)világának elévülhetetlen ihletőivé és egyben letörölhetetlen megőrzőivé is váltak. Az a fajta palimpszeszt-poétika, amely a 2013-ban megjelent *Magyar versek* sajtója, mintegy esszenciáját nyújtja a korábban csak ciklus-, esetleg szemelvény-szinten megjelenő tematikának: a kronologikusan szerkesztett kötetben Janus Pannoniustól Baka Istvánig szinte minden fontosabb honi verselő megszólal, de felbukkannak kevésbé ismert nevek is (Fürjes Péteré például), ezzel együtt pedig megismerkedhetünk Sajó Villont idéző alteregójával, Kujjon Ferencsel, aki – nomen est omen – egy sor balladában ajánlja magát.

Az ún. hazafias költészeteszmény Janus-arcának árnyoldalára világítanak rá ezek a korántsem könnyen befogadható versek, amelyek első olvasásra talán öncélú szentségtörésnek is tűnhetnek, az összkép azonban nem a múlttá merevedő hagyomány hatásvadász kisajátítása, hanem a tragikus tradíció fájdalmas újraalkotása felé mutat. Mindehhez kétségtelenül társul egy már-már démonikus költői kajánság, a legtöbb esetben mégsem érezhetjük azt, hogy a skandallumszerű stilisztika mögött

ne lenne valamiféle feloldozó fedezet. Mert az akasztófahumorról látatott arcképcsarnokot végigjárva ugyanaz lesz az olvasó vezérfonala, mint a már betéve tudott(?) forrásszövegek esetében. Nevezetesen arra a félig öntudatlan, félig iskolás nemzeti identitásra, hovatartozásra gondolok, amit a magyar költészet szóban (vagy korporsóban) forgó nagyjai közvetítenek. Az összesűrűsödött sor(s)ok mentén pedig az a toldozott-foltozott történelmi szövet feslik föl, amit Pilinszky szavaival élve időről-időre átvérez az Isten...

A szerző *Evangélium szerintem* című antibiblius apokrif-írásából kiindulva elképzelésünk lehet róla, hogy a kifordított költői korpuszok által áthatott, szétbomló szövegtest metafizikai távlatai hová vezetnek egy gondviseléstől megfosztott, kisemmisített világkép keretein belül. Sajó ugyanis konok következetességgel ragaszkodik ahhoz az alapvetően negatív élettapasztalathoz, amely feltehetőleg osztályrésze volt. Természetesen a kiválasztott elődök alakváltó, első szám első személyű lírai énje csak áttételesen építi be a szövegekbe a szenvedésteli személyes élményanyagot, még akkor is, ha bizonyos pontokon aránytalanul nincs átfedésben az adott költőhöz kötődő portré és az a versbéli arc, amivel a *Magyar versek* poétai panteonjában szembesülünk. Mindenesetre az megállapítható, hogy Sajó László figyelemreméltó vállalkozása a közéleti költészet demagóg didakszisa nélkül is képes megszemélyesi-

teni és közösségivé avatni a felvonultatott sorsvázlatokat.

Ez a közösség(közös ég?)-koncepció viszont épp önnön hiányával tüntet mindenféle patetikus nemzeti érzület, köztük az Illyés-féle „Haza a magasban”-ideálkép ellen. Sőt, ha lehet, még mélyebbre süllyeszti a magyarokhoz intézett szólásokat, lezüllesztve mindenféle retorikai magaslatot, illetve pellengérré állítva a tankönyv ízü irodalmi legendárium szimbolikus mozzanatait.

Csak néhány cím illusztrációképpen: *Berzsenyi, elolvassván Kölcsey recenzióját, leissza magát és megírja utolsó versét; Petőfi Szibériában; Vörösmarty feladja magát; Arany János nyugalmozott költő és parkőr a Margitszigeten; W. S. rádióamatőr megfejtí az első földönkívüli látogató üzenetét* stb. Nem szokványos szerepjátékokról van szó, hiszen a minden műre kivetett intertextuális háló időn és téren túli lefedettsége lehetőséget nyújt az egyes költői beszédmódok egymásra montírozására; az ebből fakadó szintetizált szerzőiség így egy olyan metaforikát és motívumrendszert hoz létre, amelynek visszatérő metapoétikus elemei egy önműködő – hol modoros, hol leleményes – alkotói attitűdöt példázhatnak.

A verseskönyvben nyilvánvalóan szubjektív kanonizáció érvényesül, ami léptenyomon meglepetéseket okoz: a klasszikussá vált írók mellett Sziveri János, Ladányi Mihály vagy a már említett Baka István beemelése érdekes felhangokat adhat a megszokott magyar szimfóniához, amelyet általában a Vörösmarty-Petőfi-Ady hármásra hangszerelnek. Utassy József,

Nagy Gáspár és Gulácsy Lajos feltűnése is említésre méltó, ahogy az az egyszerre parodisztikus és fajsúlyos interszjektív intenció is üdvözlendő, amelyben mégis csak egy közös képviselő nyilvánul meg. Holott a Sajó-féle dekonstruktív szöveg-szervezés ennek az ellenkezőjét: a szerzők szétszórását-szétszólását válthatná ki. Persze azok az önsorsrontó, közösségromboló gesztusok, amelyek minduntalan részét képezik a magyarság vergődésének, újra és újra előidéznek a nemzetelhal vízióját, illetve diagnosztizálják az ország tetszhalott voltát.

Az 1956-ban született szerző ironikus forradalmi hevülete, cinikus irodalomtörténeti utalásai semmi „jóval” nem kecsegtetnek: se a dicső múltat nem állítják talapzatra, sem a letűnt eszmék jelszavait nem tűzik zászlóra, a jövőbe vetett hitet pedig egy pillanatig sem vallják magukénak. Akár megátalkodottnak is nevezhetnénk ezt a mindent tagadó, tékozló éthoszú (lehangozó) hangoltságot, amely az összes nemzeti ideát visszajára fordítja, és amely csakis a süllyedő haza segélykérő hajókürtjét visszahangozza. „A hullámsírt, hol hajó súlyed, / mentőcsónakok / veszik körül. / Menekülnek / a magyarok. / Kis testük hangtalan vacog. / Isten szemében köny ül. / Most az egyszer megkönyörül. / És partot ér az első csónak, rajta az Ős Patkány, a Holnap / hőse, s a többiek, szép sorban, / végül az isten is, kiszáll.” – szól *Az utolsó hajó* című összegző vers, ahonnan már nem igazán lehet továbblépni... – legfeljebb ama *homokos, vizes síkra* indulhatunk el ismét, ahol már csak biccenteni tud a fej, *reménytelenül...*

(Sajó László: *Magyar versek. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. ISBN 978-963-236-689-0*)

Fittler Katalin

Vásáry Tamás üzenetei

Beállított póz vagy inkább elesett pillanat? Fellépő ruhában várakozik a művész, talán privát koncert előtt, talán csupán a felvétel kedvéért leülve. Kortalanul fiatalos, a felfelé néző szemek nem engednek betekintést érzelmi világába. A tizenharmadfélszáz (!) oldal elolvasása után nem lenne illő kommentálni.

Vásáry Tamást azok is felismerhetik régi portréján, akik csak később ismerték meg a '70-es évek végétől mind többet visszajáró, majd a hazai koncertéletben aktív szerepet vállaló zongoraművész-karmestert. Jellegzetes alkat, arc, kifejezés – állandó vonásokkal, amelyekhez alkalmanként újabbakat mindig az aktualitás ad. Ami első látásra feltűnik a képen, a fényárnyék kettősség az arcon. Játékához nem mindig társul vizuális élmény, karmesterként elsősorban muzsikusai látják – amikor viszont „végtelen” koncertjein a zenéről beszél, vagy ha televízió kamerája rögzíti, arcát a tekintete uralja. Csillag, akár jelenlétéről árulkodik, akár távolabbi, láthatatlan perspektívákat fürkész, tér-idő határait nem ismerő kalandozásai során. Már a cím is sejteti, hogy nem „szokványos” muzikus-önéletrajzról, memoárról van szó, s valóban, alig kerül szóba a zene. Tehát a komolyzene ellen „beoltotak” is bátran forgathatják.

Az *Előszó*ban „első kézről” származó információkat kapunk, amelyek ismerete rendkívül fontos a potenciális olvasók számára. Elsősorban az, hogy „semmilyen

világi érdek nem áll mögötte”. 1969-ben, londoni lakásukban fogant meg a művészből az emlék-megőrzés gondolata, s fogott hozzá az írásos rögzítéshez (első felesége buzdítására. A visszaemlékező írás 1994-ig tartott, ennek eredményeként közel 3000 oldal telt meg, 1991-ig feldolgozva az életutat. Pszichodramának is nevezi szerzője (előlegezve a megjegyzést, hogy annak története 2000-ben véget ért), aki nem tesz elhamarkodott ígéretet, hogy bármikor is befejezné, azaz naprakészre kiegészítené.

A papírra vetés tehát nem olvasóközönségnek készült, s főképp nem a szerző életében való megjelentetés szándékával. Ugyancsak az *Előszóból* értesülünk a tündérmesének arról a fejezetéről, amelynek köszönhetően mégis kézbe vehetjük a kétségkívül rendkívüli olvasnivalót. Pontosabban: bárcsak kézbe vehetnénk! A megbecsülés jeleként tekinthető szép kivitelezés olyan vaskos kötetet eredményezett, amelyet fogni/tartani nemigen lehet, s nehéz elképzelni olyan kényelmes olvasópozitúrát, amely lehetővé teszi, hogy ténylegesen belefeledkezzünk a különleges atmoszférát kínáló világba. (Utólag nyilvánvalónak tűnik, hogy az ideális megoldás a kötet anyagának bontása lett volna, két, akár négy részre, az anyag tagolódását követve, az exkluzivitásnak eleget téve, (dísz)dobozos kiadásban.)

Egyszerre személyes és személytelen az élet-írás, s az olvasás során nyilvánvalóvá

válik, hogy szükségszerűen ilyen: akkor kezdett hozzá Vásáry, amikor már a jungi pszichoanalízis elkötelezett híve lett. Tehát, annak a sajátos követelménynek kellett eleget tennie, hogy gyermekkorra emlékeit úgy, olyannak írja, amilyenek akkor élte meg őket, nem is sejtetve későbbi átértékelésüket! Sokdimenziós tehát a labirintus, amelyben halad, s közben talán épp azért nem kiszolgáltatott akkor sem, amikor legintimebb dolgait említi, mert oly sokrétűen gazdag drapéria veszi körül a tény-morzskákat, hogy nem kell félnie attól, hogy avatatlanok közelébe kerülnek. És főképp: nem a tényanyag köti le az olvasót!

Aki már hallotta beszélni Vásáry Tamást, megérezhetett valamit abból a sajátos légkörből, amely őt körülveszi. Nem lenne helyes azt állítani, hogy „amelyet ő teremt” (jóllehet így van), mert abban az esetben nem a teremtésén van a hangsúly, hanem annak meglétén. Mondhatni, megteremtődik azáltal, hogy kifejezésre juthasson Vásáry szándéka. Így van, ha beszél, s hasonlóképp, ha muzsikál. Az indítékok-szándékok-tervek-vágyak analizálásában fáradhatatlan alkat a számára lényeg(es)re koncentrál, a környezet hatásmechanizmusának figyelmen kívül hagyásával (működik az magától is).

A Proust, James Joyce-on edzettek számára hasonlóképp lebilincselő, mint azoknak, akik az epikus-részletező leírásokat kedvelik. De szinte a tartalmától-mondanivalójától elvonatkoztatva is különleges csemege: szókincsének gazdagsága üdítő élményt ad. Nemcsak választékos, hanem a régies és tájjellegű kifejezések használatával eltűnt időket idéz, a játékos-tréfás családi használatra kitalált kifejezések pedig a homo ludenst hívják elő az olvasóból. Némely részlet oly érzékletes, hogy az olvasás tempóját óhatatlanul is befolyásolja: már-már a szerző hangján halljuk.

Személyes és személytelen: volt egyszer egy anygalka-szerű göndör szőke fűrtös kisfiú, Anyuka szemefénye, akinek láttán a szűkebb családban a sötét tónust képviselő Apuka tekintete is megenyhül. Szeretet, fenntartás nélküli (mint később kiderül: kisajátító) szeretet vette körül a kisgyermekkor viasz-érzékeny korszakában, központnak, főszereplőnek érezhette magát, s mindez meghatározta a későbbiek folyamán a mindenkori környezetéhez való viszonyulást. Aztán fokozatosan konkretizálódnak, személyes tulajdonságokkal ruházódnak fel a történet szereplői, a történetet a történelem alakítja, változnak a helyszínek.

Vásáry naplót is vezetett, tehát ennek a visszatekintő, számadás-szerű írásnak nem feladata a pontos elszámolás. Élmények-események mentén haladhat, időnként előreszaladva az időben, avagy visszautalva egy-egy olyan múltbeli mozzanatra, amely más megvilágításba került. A figyelmes olvasó érzékenyen veszi az idő-törés apró zökkenőit, pontosan követve az eszmeileg zárójeles, kommentár-szerű részletek határait.

A muzsikos-olvasó emellett éberén figyel a zenei mozzanatokra, szakmai „titkok” után szimatolva. De Cincogi úr, alias Mauzika e tekintetben fukarnak bizonyul, belátjuk, érthetően: ami számára „természetes”, arra nem fecséreli szavakat. Itt is megmutatkozik viszont a visszaemlékezés kontrollálatlan őszintesége (őszinte kontrollálatlansága): többször is leír egy furcsa sajátosságot, amelyet első olvasásra szinte hinni sem akarnánk, de az ismétlés meggyőző valóságáról. A gyermek úgy gyakorolt, hogy Cicamama közben felolvasott neki – s ez élete későbbi időszakában ismételten visszatért. Annál a zongoraművésznél, aki minden virtuozitása ellenére játéka igazi értékének a költőiséget tartotta.

A kötetben elenyészően kevés az évszám. A bennfentes tájékozódását külső események dátuma segíti – így pl. Kodály halálának említése.

A záró cezúra a házasember számára a tényleges felnőtté váláshoz elengedhe-

tetlen saját fészek rakása. A II. kötetben az Ildikóval Londonban saját otthonot teremtett művészt ismerhetjük meg – életének további bő két évtizedének beavattjaként.

(Vásáry Tamás: *Üzenet. I. kötet. Libri Könyvkiadó, Budapest, 2013. ISBN 978-963-310-235-0*)

Számunk szerzői

Balázs Ildikó PhD 1965-ben született Marosvásárhelyen. Író, újságíró, műfordító, irodalomtörténész, tanár.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Evellei Kata 1988-ban született Budapesten. Költő, kritikus.

Falussy Móric 1981-ben született Miskolcon.

Fittler Katalin 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Zenekritikus, szakíró, tanár.

Gupcsó Ágnes 1952-ben született Miskolcon. Zenetörténész, az MTA BTK Zenetudományi Intézetének munkatársa, a Magyar Állami Operaház Gyermekkarának korrepetitora.

Hartay Csaba 1977-ben született Gyulán. Költő, blogger.

Hollerung Gábor 1954-ben született Budapesten. Liszt Ferenc-díjas karmester, karvezető, a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar ügyvezető zeneigazgatója, a Budapesti Akadémiai Kórustársaság vezető karnagya, a Zempléni Fesztivál művészeti vezetője.

Jakó János 1938-ban született Sárospatakon. Orvos, a nyíregyházi Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kórházak és Egyetemi Oktatókórház ny. osztályvezető főorvosa.

Karasszon Dénes DSc 1925-ben született Budapesten. Állatorvos- és orvostörténész, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tb. elnöke, c. egyetemi tanár.

Kováts Dániel 1929-ben született Abaújnádasdon. Irodalomtörténész, nyelvész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) ny. főiskolai tanára.

László Erzsébet 1950-ben született Mádton. Festőművész-tanár, a Kazincbarcikai Polgármesteri Hivatal ny. vezető főtanácsosa.

Máriás József 1940-ben született Felsőbányán (Románia). Újságíró, a romániai *Szatmári Hírlap* volt főszerkesztője.

Paládi-Kovács Attila 1940-ben született Ózdon. Széchenyi-díjas etnográfus, az MTA rendes tagja, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének ny. kutatóprofesszora, az ELTE Bölcsészettudományi Karának ny. egyetemi tanára.

Papp Máté 1987-ben született Kecskeméten. Kritikus, esszéista, az *Új Forrás* folyóirat állandó munkatársa.

Szabadsfalvi József CSc 1961-ben született Debrecenben. Jogtörténész, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tszv. egyetemi tanára.

Szeles Judit 1969-ben született Csengeren. Író, költő, jelenleg Svédországban él.

Toroczkay András 1981-ben született Budapesten. Író.

Tusnády László CSc 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, irodalomtörténész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) emeritus professzora.

Vitéz Ferenc PhD 1965-ben született Kisvárdán. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem intézetvezető főiskolai docense, a *Néző • Pont* folyóirat írója, szerkesztője, kiadója.

Závada Péter 1982-ben született Budapesten. Költő, dalszövegíró.

Pipát tömő férfi